

Jacek Kuron & Karol Modzelewski

Brev till polska kommunistpartiet

Översättning: Gunilla Glattes och Lars Lindvall

Partisanförlaget 1969

Innehåll

Förord till den svenska utgåvan	1
Inledning.....	2
Förord till andra franska upplagan	7
Författarnas förord.....	9
1. Byråkratins makt	11
2. Lön, mervärde och ägande	13
3. Produktionens klassmålsättning	20
4. Systemets ursprung	28
5. Systemets ekonomiska kris	30
6. Krisen och produktionsförhållandena i jordbruket.....	38
7. Den första antibyråkratiska revolutionen 1956-1957	43
8. Systemets allmänna sociala kris	46
9. Revolutionens internationella problem	52
10. Program	56
11. Motargument	64

Förord till den svenska utgåvan

Den 2 januari 1969 inleddes processen mot Karol Modzelewski och Jacek Kuron i Warszawa. Egentligen är det inte första gången: i juli 1965 dömdes de två aktivisterna till 3 respektive 3 och ett halvt års fängelse för att ha skrivit ett öppet brev till arbetarpartiet efter att ha utslutits ur partiet och dess ungdomsorganisation. Detta brev som är ett av de mest betydelsefulla dokument vi har fått från Östeuropa efter andra världskriget, visar på ett utomordentligt sätt orsakerna till och formen för de revolutionära marxisternas opposition mot Gomulka och hans regim.

Bland de viktigaste frågorna behandlas särskilt nödvändigheten av att störta den polska byråkratin och att införa ett styrelseskick baserat på demokratiskt valda arbetarråd; den önskan att finna internationalistiska perspektiv som politiken bakom ”de nationella vägarna till socialismen” för länge sedan fått att falla i glömska.

Modzelewski och Kuron frigavs ett år innan strafftiden utlöpt och arresterades åter efter de viktiga marsdemonstrationerna förra året.

Denna gång anklagas de främst för:

- att ha bildat en organisation i avsikt att uppmuntra till demonstrationer,
- att ha förberett demonstrationerna i mars i Modzelewskis bostad,
- att ha förbindelser med den trotskistiska världsrörelsen och i synnerhet för att av den Fjärde internationalen ha mottagit en stencilapparat och stenciler.

En månad tidigare hade en rad andra domar avkunnats:

- Seweryn Blumstein, studerande (politisk ekonomi) vid universitetet i Warszawa, två och ett halvt års fängelse;
- Joseph Dasczegwand, filosofie studerande, ett och ett halvt år;
- Kastrowicki och Tojolski: ett år. Motiv: aktion företagen av ”politiska oduglingar”, ”germano-sionistisk komplott” ...!

Vad beträffar Andrzej Duracz, historiestuderande, var man tvungen att frige honom på grund av bristande bevis. Men fler skulle drabbas av politiska förföljelser:

- Adam Micknik, historiestuderande;
- Henrik Szlavfer, ekonomie studerande;
- Barbara Torenicyk, dotter till en f.d. minister för den lätta industrin;
- Alexander och Eugewisz Smolar, assistenter i nationalekonomi.

För att krossa dem använde man sig av en veritabel arsenal som hade visat sitt värde under för byråkratin mindre stormiga tider: förtal (Barbara Torenicyk skulle ha underhållits av polska emigranter under sin vistelse i Paris); bekännelser framtvingade med våld (Heva Grudniska, ”bearbetad” enligt Berias metod, tar tillbaka sin bekännelse så snart hon släpps); tillverkande av falska bevis (ett brev ”undertecknat” av Kuron och Modzelewski uppmanar kamraterna att ”bekänna” allt; det läggs fram inför de anklagade). Dessutom utsluts många studenter från universitetet och skickas till disciplinbataljoner i armén.

Repressionens hårda karaktär har en rationell förklaring. Byråkratin skrämdes så mycket mer

som de ofta mycket våldsamma demonstrationerna inte endast var studenternas verk. De unga arbetarnas aktiva deltagande, befolkningens stöd och solidaritet inför polismaktens brutalitet är signifikativa för det gensvar studenternas kamp mötte i hela det polska samhället. Denna kamp utvecklades i en svår ekonomisk och politisk krissituation som kan belysas med följande exempel:

— förverkligandet av den sista femårsplanen har ett underskott på 500.000 arbetstillfällen;
 — den demografiska ”boomen” tillsammans med ekonomiska målsättningar som endast realiserats på pappret medför en arbetslöshet vars första offer är de unga. Konsumtionsvarusektorn och bostadsbebyggandet släpar avsevärt efter. Priserna (i synnerhet på kött och transport) stiger snabbare än lönerna. Byråkratin ser sin rörelsefrihet bli mindre och mindre efter 12 års vanvård och förtryck som blott lett till en explosiv situation.

För att trygga sina privilegier kan byråkraterna endast vidtaga åtgärder som är oförmögna att lösa vilket problem det vara må. Deras hårda flygel, den reaktionära grupp som kallas ”Partisanerna”, försöker bana sig en väg till makten genom att sprida en nationalistisk, chauvinistisk och antisemitisk ideologi.

Detta är det enda alternativ som den för närvarande osäkra och vanmäktiga byråkratin kan sätta upp mot en desillusionerad arbetarklass och en besviken intelligentsia som inte längre tror på Gomulka-socialismens dygder.

Om det är sant att studenternas kamp inte kunnat infria alla sina löften, om arbetarklassen för närvarande förhåller sig avvaktande är det likväl sant att demonstrationer och domar har lämnat sina spår och ger ny näring åt det politiska livet.

Kuron och Modzelewski, som 1964 stod isolerade, har idag läsare, lärjungar och anhängare vars militanta verksamhet bidrar till att förbereda den politiska antibyråkratiska revolution som blir alltmer nödvändig och oundviklig.

Våra internationella uppgifter är klara:

— *Låt oss sprida* det öppna brevet till polska arbetarpartiet.

— *Låt oss organisera* ”röda cirklar” för att studera och kommentera detta brev.

Inledning

I juli 1965 och januari 1966 ägde två rättegångar rum i Warszawa vilka den utländska pressens korrespondenter sammankopplade på grund av politiska likheter mellan de anklagade, men den polska rättsvisan kunde inte fastställa något som helst organisatoriskt samband. Vid den första rättegången satt på de anklagades bänk två unga akademiker, Karol Modzelewski och Jacek Kuron. Modzelewski är son till en framliden f.d. kommunistisk ledare som var den förste utrikesministern i Polska Folkrepubliken vid dess grundande. Karol Modzelewski var en av ledarna för universitetsungdomen i Warszawa i oktober 1956. Senare ledde han en diskussionsklubb vid universitetet, där han öppet kritiserade partiet och statens politik. Kuron är också son till en gammal partiarbetare. Den förre dömdes till tre och ett halvt års fängelse, den senare till tre år. De anklagade vid den andra rättegången, Ludwik Haas, Romuald Smiech och Kazimierz Badowski, som tillhörde förkrigsgenerationen och var lektorer i historia och nationalekonomi vid universitetet i Warszawa och Krakow, dömdes till tre års fängelse var. Ludwik Haas var medlem i den polska trotskistiska organisationen från andra världskriget. Vid sovjettruppernas inmarsch i Polen 1939 arresterades han, deporterades

och levde sedan 17 år i sovjetryska koncentrationsläger. Enligt vittnesmål från personer som känt honom där uppträdde han med stort mod. Vid sin återkomst till Polen förklarade han sig öppet vara trotskist. Han medverkade till att leda en grupp intellektuella där han gjorde sig märkt på grund av sin utomordentliga duglighet. Han arbetade inom historiska avdelningen av de polska fackföreningarnas centralkommitté.

Sålunda hade de män som dömts aldrig upphört att uttala sig offentligt, att ge uttryck för de åsikter för vilka de fängslats, då en underjordisk verksamhet skulle ha varit helt berättigad. De makthavandes handlande gentemot dem har, om det fortfarande behövdes, i efterhand givit stöd åt detta. Eftersom de anklagade öppet tagit upp inte episodiska frågor utan samhällets mest allmänna problem var det rimligt att tro att de hos sig hade anteckningar på papper. Vid en husundersökning hos Modzelewski i november 1964 upptäcker polisen en oavslutad uppsats på 128 maskinskrivna sidor. Påträffandet av denna text medför att Modzelewski och Kuron utesluts ur partiet och ur ungdomsorganisationen utan att denna text läggs fram för de organ som utesluter eller som har att stadfästa uteslutningar.

Då Modzelewski och Kuron frigivits kände de sig hotade av betydligt långvarigare fängelsestraff och skrev ett öppet brev riktat till dem som stadfäster uteslutningar. I detta sammanställde de åsikter de öppet försvarat. Denna text började spridas underjordiskt. Förra våren beklagade de borgerliga polska emigranternas organ "Kultura" att Modzelewski och Kuron, inspirerade av marxistisk "dogmatism" vägrat att överlämna detta "öppna brev" till dem. Men i augusti förra året publicerade "Kultura" som broschyr det öppna brevet. Det är ovisst om författarna till dokumentet under tiden ändrat inställning till "Kultura". Hur det än förhåller sig därmed publicerar vi här detta brev. Den polska text som nått oss har vissa olikheter, i allmänhet obetydliga, med den som utgivits av "Kultura".

Modzelewskis och Kurons "öppna brev" skrevs i början av 1965. Ingen läsare kan undgå att imponeras av dess i många avseenden utomordentliga kvalitet. För det första rör det sig om det första revolutionära marxistiska dokumentet från en arbetarstat sedan vänsteroppositionen kvävts och Trotskij mördats. Detta skulle i och för sig vara tillräckligt för att ge detta dokument stort historiskt värde. Men det vittnar dessutom om författarnas höga marxistiska bildningsnivå och deras förmåga när det gäller att göra en strikt analys av det polska samhället och att under så svåra levnadsomständigheter utarbeta ett giltigt program för ett verkligt revolutionärt parti för den polska arbetarklassen.

På grundval av officiella statistiska uppgifter ger de oss en sanningsenlig bild av de levnadsvillkor som gäller för arbetarna, bönderna, teknikerna, osv. sedan det nya Polen grundades. Vi behöver inte i detta förord närmare gå in på denna mycket viktiga del av dokumentet. Låt oss nämna att författarna fäster mycket stor vikt vid det faktum att stabiliseringen som följde ganska snabbt efter polska Oktober 1956 var möjlig tack vare de ekonomiska reserver som skapats under de föregående åren, att verkningarna av de reformer som Oktober 1956 medförde, nu inte längre är kännbara och att nya reformer i fortsättningen kommer att vara föga effektiva. I detta avseende överensstämmer deras slutsatser med dem som Fjärde internationalen kom fram till, då den gjorde sin värdering av avstaliniseringen efter tjugotredje partikongressen i Sovjetunionen.

Författarna till det "öppna brevet" ger bevis på sin skarpsynthet inte endast i analysen av situationen sedan det nya Polen bildades utan också, och i all synnerhet, i det program som de utarbetar för att göra det möjligt för arbetarklassen att hjälpa samhället ur den kris som den byråkratiska förvaltningen åstadkommit och föra det framåt på socialismens väg. Detta program innehåller inte bara förslag till åtgärder för att få slut på lantbrukets stagnation. Det

innehåller även ett säkert argumenterat avsnitt som behandlar landets struktur och som utan förbarmande fördömer varje tillbakagång till högerpolitik, och som uttrycker det största förtroende för arbetarklassen: bildandet av arbetarråd, av ett centrallråd för arbetardelegaterna, val och återkallande av delegaterna, flerpartisystem — politiska grupper som erkänts av arbetarklassen — fackföreningarnas oberoende i förhållande till staten, erkännande av strejkrätten, undervisning för arbetarna i allmänna ekonomiska frågor, avskaffande av den politiska polisen, indragande av den stående armén, beväpnande av arbetarklassen. Programmet innehåller dessutom ett avsnitt om utrikespolitik där byråkratins nationalism brännmärks och där författarna ger uttryck åt en orubblig förtröstan för den sanna proletära internationalismens möjligheter och försäkrar sin solidaritet med varje arbetarrörelse som riktas mot imperialismen eller mot den härskande byråkratin.

Modzelewski och Kuron presenterar detta program som ett program för den antibyråkratiska proletära revolutionen, och ser det som en del i den världsomfattande revolutionära kampen för socialismen. I fråga om innehållet och även i formuleringarna påminner detta program om det politiska program för revolutionen som Trotskij utarbetade för Sovjetunionen i "Den förrådade revolutionen".

Vi kan inte nog betona tankeklarheten i detta dokument. Modzelewski och Kuron tvekar inte att göra en skarp kritik av den politik som följdes av vad de kallar "Oktobervänstern". Därmed menar de de element (vilka de tillhörde) som i oktober 1956 i den rörelse, som förde Gomulka till makten, instinktivt syftade till återupprättande av arbetardemokratin. De förebrår denna "vänster" att vid den tidpunkten inte ha formulerat ett klart program och att inte ha skiljt sig från byråkratin. Efter att ha deltagit i Oktober 1956 med unga kommunisters rättmätiga förväntningar och efter att ha sett den stagnation som följde, framför de sina reflexioner med beundransvärd konsekvens och yttrar sig utan att bekymra sig om sitt eget öde.

Vi sade att detta program har samma drivkrafter som fick Trotskij och den Fjärde internationalen att skriva programmet för den politiska revolutionen i Sovjetunionen och i hög grad liknar detta. Man kan emellertid inte underlåta att peka på den betydande teoretiska skillnad som finns mellan Trotskij och den Fjärde internationalen å ena sidan och Modzelewski och Kuron å den andra. Vi vet att Trotskij karakteriserade Sovjetunionen och övriga stater med liknande social struktur som byråkratiskt degenererade och deformerade arbetarstater och att han utan förbarmande bekämpade alla idéer, antingen det var fråga om "statskapitalism" eller ett nytt slags samhälle med klassexploatering, och att byråkratin utgjorde en ny "exploaterande klass" (Burnhams "managers", Djilas "den nya klassen", osv.). Den teori vi finner hos Modzelewski och Kuron är mycket speciell. Den "exploaterande klassen" är, enligt dem, inte vad som i allmänhet i Sovjetunionen och andra jämförbara stater kallas byråkrati; de gör åtskillnad mellan teknokratin å ena sidan och den centrala politiska byråkratin å den andra, och det är endast detta senare samhällsskikt — numerärt obetydligt, enligt författarna — som skulle utgöra den styrande klassen i det nya samhället, där den kollektivt skulle äga produktionsmedlen och inneha ledningen av staten. Med stöd i denna uppfattning skiljer Modzelewski och Kuron mellan ett byråkratiskt samhällssystem och ett teknokratiskt, på vilket Jugoslavien för närvarande utgör ett exempel. I detta sammanhang kritiserar de skarpt "självstyret" som det förekommer i Jugoslavien, utan demokrati på riksplanet. Deras dokument utgör ett lysande bevis på det faktum att "självstyre" à la Liberman och andra aktuella nutida reformatorer i det sovjetryska samhället utgör ett program för teknokraterna vilka vill ha bättre villkor och större privilegier för att möjliggöra en större produktionsökning.

Modzelewskis och Kurons teori skiljer sig mindre från de talrika teorierna om ”den nya exploaterande klassen” genom denna åtskillnad mellan den härskande politiska byråkratin och teknokratin — vilket snarast skulle vara en finess i resonemanget — än genom en grundläggande skillnad: de placerar sig på ett helt annat klassplan än majoriteten av dem som bekämpades av Trotskij och den Fjärde internationalen. Hos nästan alla den nya klassens teoretiker leder revolten mot Stalin och nystalinisterna till förnekande av marxismen, till skepticism mot arbetarklassen och socialismen, till uppslutning bakom den borgerliga demokratin; fördömandet av Kremls brott har fått många av dem att vända sig mot Washington. Hos Modzelewski och Kuron finns absolut ingenting av detta. De fördömer kapitalismen och i synnerhet den borgerliga demokratin. De förlitar sig på proletariats förmåga att fylla sin historiska mission. De stödjer sig utan förbehåll på marxismen och gör kraftfulla försök att lösgöra sig från den stalinistiska formen som så länge vanställt den. Därför anser vi att skillnaden mellan dem och de trotskistiska rörelserna snarare är av terminologisk än politisk art.

Trotskij visste i sin polemik över Sovjetunionens klassnatur att sådana fall inträffar. Det bästa vi kan göra är att här återge vad han skrev under den sista stora kontroversen som uppstod i denna fråga, omedelbart efter det att pakten, mellan Hitler—Stalin undertecknats under det sista världskrigets första månad:

”Låt oss börja med att ställa frågan om Sovjetunionens beskaffenhet, inte på det abstrakt sociologiska planet utan i vad som gäller konkreta politiska uppgifter. Låt oss för ögonblicket medge att byråkratin är en ny ’klass’ och att den nuvarande regimen i Sovjetunionen är ett speciellt system för klassexploatering. Vilka nya politiska slutsatser skulle man kunna dra ur dessa definitioner? Den Fjärde internationalen har för länge sedan erkänt nödvändigheten att störta byråkratin med hjälp av ett revolutionärt arbetaruppror. Inget annat förslag har framlagts av dem som förkunnar att byråkratin är en exploaterande ’klass’. Målet som skall uppnås genom byråkratins störtande är upprättandet av ett system med sovjeter och att från dessa utesluta den nuvarande byråkratin. Ingenting annat kan föreslås och föreslås inte heller av vänsterkritikerna. De återbildade sovjeternas uppgift är att samarbeta med världsrevolutionen och att bygga upp ett socialistiskt samhälle. Byråkratins störtande förutsätter alltså att statligt ägande och planekonomin bibehålles. Håri ligger hela problemets kärna.

”Det är överflödigt att säga att fördelningen av produktionskrafterna mellan ekonomins olika grenar och att planens hela innehåll överhuvudtaget kommer att förändras avsevärt då denna plan inte bestäms av byråkratins intressen utan av producenternas egna. I den utsträckning som frågan om dess störtande alltid är förenad med frågan om bibehållandet av det nationaliserade ägandet, kännetecknar vi den framtida revolutionen som politisk. Vissa av våra kritiker (Ciliga, Bruno, och andra) vill, vad som än händer, kalla den framtida revolutionen social. Låt oss godta denna definition. Vilken förändring medför den? Den lägger ingenting till de uppgifter som vi redan angivit för revolutionen.

De som kritiserar oss accepterar i allmänhet fakta som vi sedan länge beskrivit dem. De lägger absolut ingenting som vi anser väsentligt till vår uppfattning vare sig av byråkratins och arbetarnas position, eller av Kremls roll på den internationella scenen. På alla dessa områden avhåller de sig inte bara från att ifrågasätta vår analys, tvärtom stöder de sig helt på den och begränsar sig till och med till den. De enda de anklagar oss för är att vi inte drar de nödvändiga slutsatserna. Av denna analys framgår att dessa slutsatser är av rent terminologisk natur. Kritikerna vägrar att kalla den degenererade arbetarstaten för arbetarstat. De fordrar att den totalitära byråkratin kallas en härskande klass. De föreslår att revolutionen mot denna klass inte skall anses politisk utan social. Om vi gjorde eftergifter åt våra kritiker skulle vi försätta dem i en mycket besvärlig situation ty de skulle inte veta vad de skulle göra med sin rent verbala seger.

Det skulle följaktligen vara en dumhet att bryta med kamrater som ifråga om Sovjetunionens sociologiska karaktär har en annan åsikt än vår, i den utsträckning som de solidariserar sig med oss ifråga om de politiska uppgifterna.” (*Sovjetunionen i krig*, den 25 september 1939.)

För Trotskij är det inte fråga om en abstrakt spekulation eller ens om förnyelse i egentlig mening. Under kampen mot den framväxande stalinismen, 1926-1927, utgjordes inte vänsteroppositionen enbart av Trotskijfraktionens och Zinovjevfraktionens block. Den s.k. demokratiska centralismens fraktion (”decemisterna” med V. Smirnov, Sapronov, osv.) som förnekade den sovjetryska statens arbetarkaraktär satte sin prägel på Vänsteroppositionens plattform till den femtonde kongressen. Vad beträffar de unga polska revolutionärer som idag sitter fängslade kan vi inte underlåta att fästa oss vid det faktum att den makthavande byråkratin berövade dem dokumentation om Vänsteroppositionens aktivitet och möjligheterna till åsiktsutbyte på internationellt plan. Vad som i det ”öppna brevet” överensstämmer med vår rörelses ståndpunkter är oändligt mycket viktigare för oss än skiljaktigheterna ifråga.

Överensstämmelsen ifråga om de politiska uppgifterna skulle för Trotskij likväl medföra ett åsidosättande av diskussionen om de teoretiska eller ens terminologiska skiljaktigheterna. I den redan citerade artikeln sade han också:

”Men å andra sidan skulle vi ge prov på blindhet om vi ignorerade rent teoretiska eller terminologiska skiljaktigheter, ty under den fortsatta utvecklingen kan de klädas i kött och blod och leda till diametralt motsatt politiska slutsatser.”

Detta förord är inte platsen att fortsätta denna debatt. Vi skall endast göra några kortfattade anmärkningar. Modzelewskis och Kurons teoretiska generalisering grundar sig på ett reellt faktum, den centrala politiska byråkratins allsmäktighet i stater som Polen. Men denna allsmäktighet gör den inte till en kollektiv ägare. Författarna till det ”öppna brevet” erkänner att det i dessa länder inte finns marknader för produktionsmedlen (förutom arbetarnas arbetskraft), att byråkratin inte själv köper produktionsmedlen utan förfogar fritt över dem. Förfogar över dem — formuleringen är förträfflig. Statligt ägande och planhushållning är inte tillräckligt för att ett samhälle skall kallas socialistiskt, men det gör inte heller en så begränsad grupp som den centrala politiska byråkratin till ägare av produktionsmedlen under den period då den av bestämda konjunktursaker nästan helt utan kontroll förfogar över dem. Enligt vår åsikt gör sig Modzelewski och Kuron skyldiga till en oklarhet som — mutatis mutandis — liknar den som förekommer bland dem som i monopolkapitalismen framställer de verkställande som en klass i motsatsförhållande till aktieägarna. Förvaltningsfunktionen har skilts från ägandet, den har inte avskaffat detta. De verkställande är kapitalister likaväl som aktieägarna. Man kan inte på samma sätt ställa den centrala politiska byråkratin mot teknokraterna. I Sovjetunionen och de övriga östeuropeiska länderna måste man också lägga märke till att teknokraterna inte begär några djupgående politiska förändringar, ingen social omvandling. Deras program går ut på en anpassning av ekonomin som mera tjänar deras syften och garanterar deras ställning. Från Stalin, den mest allsmäktige av de politiska byråkraterna, till Kosygin, en framstående teknokrat finns inget brott i kontinuiteten.

I sitt dokument förklarar Modzelewski och Kuron att den centrala politiska byråkratin objektivt sett varit till nytta under en viss tid, då Polen efter krigets slut påbörjade sitt ekonomiska återuppbyggande men att den inom mindre än tio år blev till skada för de produktiva krafternas utveckling då denna politiska byråkratis intressen inte överensstämmer med folkets stora majoritets intressen. Historien har aldrig givit något exempel på att en härskande klass på några år kommit att bli en uppbromsande faktor eller ett hinder för de produktiva krafternas utveckling. Det rör sig här om ett samhällsskikt som kommit till makten

under exceptionella förhållanden — och som på grund av dessa förhållanden utövat en ekonomisk och politisk diktatur som inte har något som helst historiskt berättigande och vars temporära betydelse är mycket diskutabel.

I samma ögonblick som vi skriver dessa rader får vi veta att Ludwik Haas frigivits i slutet av augusti—början av september av hälsoskäl. Men alla de övriga dömda är fortfarande i fängelse.

Arresteringarna och domarna har givit upphov till mycken indignation hos intelligentsian och universitetsungdomen. Den utländska pressens korrespondenter i Warszawa nämnde detta. Kända personligheter som fysikern Ingfeld, filosofen Kolakowski, kritikern Slonimski och många andra kom till rättegången mot Modzelewski och Kuron för att vittna om den respekt de hade för de anklagade.

Utanför Polens gränser kom en av de första protesterna från Vietnam Day Committee vid Berkeleyuniversitetet i Kalifornien. Dessa ungdomar som i USA står i spetsen för kampen mot den imperialistiska aggressionen i Vietnam sände följande skrivelse: ”Vi undertecknade som protesterar och kommer att protestera mot kränkningar av friheten i vårt eget land och som nu även engagerat oss i försvaret av de medborgerliga rättigheterna för amerikanska oppositionella, såsom klubben W.E.B. Du Bois, och andra som utsatts för regeringens attacker, är förbluffade över att de polska medborgarna Haas, Modzelewski, Smiech, Badowski och Kuron dömts till fängelsestraff för att utövat politiska rättigheter som vi anser vara elementära. Vi protesterar mot detta brott mot friheten. Vi kräver att de anklagade friges och att deras politiska rättigheter, däri inbegripen rätten att sprida protestlitteratur och att organisera politisk opposition, bekräftas.”

Vi citerar följande rader ur ett protestbrev skrivet den 24 april förra året till Gomulka och det polska partiets centralkommitté av Isaac Deutscher:

”Såvitt jag vet har ni inte häktat och satt någon av era alltför talrika och häftiga antikommunistiska motståndare i fängelse, och ni förtjänar min respekt för den måttfullhet med vilken ni behandlat dem. Men varför behandlar ni inte på samma sätt dem som kritiserar er inom vänsterflygeln? Haas, Modzelewski och deras vänner har förts till domstolen med bundna händer och under stark bevakning. Vittnen har omtalat hur de lyfte sina fjättrade händer i den gamla kommunistiska hälsningen och sjöng Internationalen. Detta säger mycket om deras politiska karaktär och deras lojalitet. Hur många av era anhängare, Wladyslaw Gomulka, skulle idag av egen vilja börja sjunga Internationalen?”

Dessa fångars politiska, intellektuella och moraliska mod är värdigt de finaste revolutionära traditionerna. Värdigt de Stalins offer vilka de återoppar: det gamla polska kommunistiska partiet, bildat av Rosa Luxemburg, och den ryska vänsteroppositionen, organiserad av Leo Trotskij. Publiceringen av denna broschyr är för oss mer än ett politiskt informationsverk, det är också och framför allt en vädjan till den internationella solidariteten, för deras frigivande.

Paris den 24 september 1966.

Vi vill uttrycka vårt varma tack till de kända och okända vänner som låtit oss ta del av detta dokument och alla dem som gjort det möjligt för oss att ge ut det.

Förord till andra franska upplagan

Aderton månader har förflutit sedan första upplagan av denna broschyr kom. Under tiden hade författarna avtjänat sitt straff och frigivits. Under tiden hade också universitetsungdomen och det polska intellektuella avantgardet oförtröttligt kämpat för deras frigivande, medan de

motsatte sig de makthavandes åtgärder vilka inkräktade på rätten till kulturellt skapande. Idag publicerar vi denna nya utgåva medan den polska universitetsungdomen demonstrerar på gatorna i landets större städer. Modzelewski och Kuron har åter arresterats då den polska pressen — mera officiell än någonsin — namngivit dem och gjort dem ansvariga för demonstrationerna.

Genom att i Modzelewski och Kuron se de politiska ledarna för universitetsungdomen vederlägger den polska regeringen alla de skändliga anklagelser den utslungat. Ty demonstranternas politiska program finns här i detta ”öppna brev till medlemmarna i polska arbetarpartiet” som skrevs för tre år sedan. Det är ett antibyråkratiskt kampprogram för en demokratisk arbetarstat i Marx’, Rosa Luxemburgs, Lenins och Trotskij’s tradition.

De officiella anklagelserna är lika futtiga som avskyvärda. Huliganism! Har ”huliganer” någonsin hörts sjunga Internationalen?

Påståendet att demonstranterna skulle ha inspirerats av sionister, måste ses som en vädjan till de i Polen fortfarande utbredda antisemitiska känslorna. Detta visar myndigheternas reaktionära natur. Om någon huliganism var med i spelet, så var det just i detta uttalande från de polska ledarna, vilket gjordes redan i juni 1967, i samband med det israelisk-arabiska kriget, till de revolutionära marxisternas stora indignation, som i sin solidaritet med den arabiska revolutionen visste att den nödvändiga kampen mot sionismen aldrig kan rymma den tvetydighet som ger upphov till antisemitism.

Under dessa demonstrationer hade de polska makthavarna till allierad — och det säger en hel del — gruppen ”Pax”, dessa katoliker vilkas ledare Piasecki före 1939 var antisemit och profascist, och vilka ständigt tjänat regeringen, från Beirut till Gomulka, och som i morgon skulle vara Moczars anhängare om han kom till makten.

”Jeunesse dorée”? Om denna anklagelse vore befogad skulle man vara tvungen att förklara hur denna ”jeunesse dorée” kunde få en sådan majoritet av de unga att sluta upp bakom sig. Men de makthavande visar genom denna förolämpning var skon klämmer. Ty sant är att man bland dessa ungdomar återfinner söner och döttrar till gamla kommunister som innehar höga poster. Dessa ungdomar som uppfostrats i en miljö som åberopar sig på kommunismen är desto känsligare för skillnaderna mellan vad ett socialistiskt samhälle kan vara och de avskyvärda karikatyrer som byråkraterna gjort av det. I undertryckandet av oppositionen har de polska makthavarna visat prov på förnyelse. Stalin på sin tid eliminerade först de oppositionella och förföljde sedan deras barn; Gomulka för sin del går från söner till fäderna.

De polska ledarna vet att dessa anklagelser är lögnaktiga. Den enda som för dem är sann är att Modzelewski och Kuron skulle vara politiska oduglingar ty de har enligt deras åsikt slagit in på en väg som inte leder till någon delaktighet i maktapparaten. Då Modzelewski och Kuron skrev denna broschyr tog de hänsyn till sina erfarenheter från 1956 och det som sedan följde och de perspektiv som de drog upp kunde inte då förefalla dem särskilt omedelbart förestående. De har nyss fått återvända till det fängelse de just hade lämnat. Men de senaste händelserna i Polen och Tjeckoslovakien, i Sovjetunionen och Jugoslavien, i viss utsträckning även i Kina är alla tecken på en ny etapp i de byråkratiska regimernas upplösning. Formerna varierar naturligtvis från land till land. Sålunda påminner Dubcek om Gomulka 1956 då han söker stöd hos intelligentsian mot de tjeckiska ”natolinerna” och Gomulka av idag ger sitt stöd åt de sovjetryska ledarnas mest reaktionära åtgärder. Men man finner överallt ett gemensamt drag: ungdomsgrupper har satt sig i rörelse och de låter sig inte längre skrämmas.

De har ett föredöme som inte nog kan lovordas; det vietnamesiska folket. Det finns ingen

starkare drivkraft till uppror än detta folks exempel. Befolkningsmässigt föga betydande och utrustade med begränsade resurser förorsakar de likväl den starkaste imperialistiska makten enorma förluster och även nederlag. Vem skulle kunna vara rädd för att motsätta sig betydligt svagare krafter?

De nuvarande demonstrationerna bland intelligentsian i många arbetarstater, där den på grund av att inga oberoende politiska organisationer finns, har en funktion som krävs av omständigheterna, sker fortfarande under så allmänna paroller som respekt för de formella rättigheterna som står i författningen. Men senare kommer i på ett naturligt sätt paroller som ger uttryck för olika samhällsskiktets eller sociala gruppers intressen. Om Modzelewski och Kuron på nytt är utsatta för förföljelse beror det på att deras text är ett viktigt bidrag till programmet för ett revolutionärt parti som tar över den revolutionära marxismens fana från Oktober 1917 och som den Fjärde Internationalen burit under många år.

Med denna andra upplaga av Modzelewskis och Kurons skrift hälsar vi dem och alla andra som förbereder en ny polsk vår, en vår som skall bli mindre flyktig än 1956.

Paris 14 mars 1968.

Författarnas förord

Enligt beslut av sektionen vid Warszawas universitet den 24 november 1964 har vi utslutits ur partiet. Enligt beslut av Z.M.S. (Socialistiska ungdomsförbundet) universitetskommitté har dessutom Karol Modzelewski utslutits ur ungdomsorganisationen. Dessa utslutningar har motiverats med att vi skrivit en uppsats i vilken vi gör en analys av den nuvarande situationen i Polen och ger ett programförslag. Denna text beslagtogs av säkerhetstjänsten den 14 november, samma dag som vi arresterades. Inrikesministeriets undersökningsavdelning handlägger detta fall som gällande brott mot art. 155, §§ 1-2 i 1932 års strafflag. I samband med vårt mål har utslutits ur partiet kamraterna Stanislaw Gomolka och Joanna Mejerczyk och kamrat Eugeniusz Chyla har strukits från partiets kandidatlista. Kamraterna Gomolka och Chyla har även utslutits ur Socialistiska ungdomsförbundet. Kamraterna Gomolka och Chyla har inte medverkat vid utarbetandet av vår text, men man har förebrått dem att delvis vara solidariska med dess innehåll och även med vår inställning och våra åsikter. Detta brev är skrivet enbart på vårt eget initiativ och i vårt namn och icke i de andra kamraters namn vilka utslutits ur partiet i samband med vårt mål.

Partiinstanserna och inrikesministeriets makthavande har gjort stor affär av vårt mål. Vi vill inte tala om de informationer som givits officiellt av vissa partiaktivister och höga funktionärer inom inrikesministeriet utanför universitetet. Vid universitetet har sådana informationer givits vid ett möte som hölls av Z.S.P. (Studentförbundet) vid en sammankomst i studenthusets particell på Kickiegogatan, vid ett möte som hölls av Z.M.S.' universitetskommitté, vid valtal i Z.M.S.' universitetssektion. Sammankomster där vårt mål behandlats har förekommit i particellerna vid psykologiska, pedagogiska, historiska och filosofiska fakulteterna och två gånger vid politisk-ekonomiska fakulteten. Då beslutet om vår utslutning ur partiet fattats i universitetssektionens namn bör det alltså komma till alla dess medlemmars kännedom. Vi hoppas då att vårt mål kommer att behandlas i alla fakultetsceller och vid Z.M.S.' möten. Eftersom vi inte längre är medlemmar i partiet har vi inte heller möjlighet att delta i dess sammankomster. Vi kan alltså inte besvara de beskyllningar man gjort oss, inte heller korrigera den officiella version som förvanskat våra åsikter och framställt dem i falsk dager. De flesta partimedlemmarna vid universitetet har inte läst vår text och känner inte till mera om den än vad de hört berättas av sekreterarna och aktivisterna i

universitetskommittén vilka på detta område praktiskt taget har monopol på informationen för partiet och i än högre grad för Z.M.S.' medlemmar, till den grad att Z.M.S.' universitetskommitté, trots att den skulle uttala sig om våra tre kamraters uteslutning, inte fått vår text utan fått nöja sig med en rapport från exekutivbyrån och beslutet från partiets universitetskommittés plenum.

Vi vet att man med hjälp av att citera en ur sammanhanget godtyckligt lösryckt mening, kan presentera vilket dokument som helst på ett felaktigt sätt. Enligt vår åsikt kännetecknas de officiella rapporterna om vår text av en mycket stor frihet gentemot originalet. Genom att citera några, högst ett tjugotal meningar, som valts ad hoc, skapar man intrycket att det rör sig om en anhopning av ord av våldsamt och demagogisk karaktär, gripna i luften och som — vilket är obegripligt — upptar 128 maskinskrivna sidor. Men vad man än må anse om det välgrundade i vår analys och om det politiska värdet i de slutsatser vi drar utgör den likväl en logisk konstruktion. Man kan bara rubba den genom att kritisera hela resonemanget, inte genom att förbluffa läsaren eller åhöraren med citat som lösryckts ur sitt sammanhang och som därigenom fått en helt annan innebörd än de i verkligheten har. Vad mera är den officiella redogörelsen förbigår under tystnad inte bara den analys som finns i texten, utan nöjer sig med att i banala ordalag kritisera programdelen som emellertid har en avgörande betydelse när det gäller att bedöma detta dokumentets politiska karaktär. De officiella redogörelserna och ståndpunktstagandena använder sig slutligen av smädelser gentemot texten ("primär demagogi") och gentemot författarnas intellektuella och moraliska karaktär ("hyckleri", "ohederlighet" och till och med "brist på medborgerligt mod"). Man finner där förvanskningar som man knappast kan tro är omedvetna (vi påstås önska att arbetaren skall behålla hela avkastningen av sitt arbete, vi påstås uppmuntra arbetarna att sänka arbetsavkastningen för att minska exploateringen).

I denna situation anser vi det nödvändigt att upplysa medlemmarna i partiet och Z.M.S. vid Warszawas universitet om våra verkliga åsikter och om den politiska inställning som följer därav, och detta på det enda sätt som ännu står oss till buds, det vill säga genom ett öppet brev. Vi vänder oss till partimedlemmarna och till ungdomsorganisationens medlemmar som står under partiets ledning även om våra åsikter och det dokument vi skrivit kännetecknats som "partifientliga". Om detta så slitna uttryck betyder att vår inställning strider mot partiets politiska praxis och att vi har en negativ inställning till dess sociala roll protesterar vi inte mot att det användes mot oss. På de anklagelser som riktats mot oss om hyckleri och ohederlighet mot våra kamrater i partiet svarar vi följande:

1. Vi har kommit fram till vår nuvarande ståndpunkt progressivt och genom en långsam utveckling av våra åsikter, delvis under och efter arbetet med vår text, vilken vi ägnat nästan sex månader, men huvudsakligen under inflytande av den sociala och ekonomiska situationen i landet och av den erfarenhet vi fått genom vårt arbete inom partiet och i Z.M.S. under förra året (diskussionsklubbens stängning, partiets inställning till de 34 intellektuellas brev och till mötet den 14 april 1964, tystandet av diskussionen inom Z.M.S. med hjälp av uteslutande disciplinära metoder).

2. Våra åsikter stred mot partiledningens nuvarande politik vilket alla kände till eftersom vi öppet uttryckt dem såväl i diskussionsklubben som vid parti- och Z.M.S.-möten, ofta mot partiinstansernas vilja. Detta förorsakade misstänksamhet och sanktioner från de människor som avhöll sig från att öppet förklara sina åsikter (t.ex. i den politiska klubben) och som nu anklagar oss för att ha varit hycklare. Slutligen — och detta till och med innan vi uteslöts ur partiet och ur Z.M.S. — berövades vi möjligheter till politisk verksamhet inom ungdoms-

rörelsen vilket vid universitetet praktiskt taget omöjliggjorde all politisk aktivitet.

3. Vi hade för avsikt att då texten färdigställts sprida våra teser till alla talarstolar vi kunde nå och att sedan med den politiska motiveringen lämna tillbaka våra medlemskort till partiet. Texten avslutades aldrig (två kapitel fattas, dessutom utgjorde kapitlet om ekonomin snarare ett utkast än den slutgiltiga versionen och skulle ytterligare bearbetas). Sedan Inrikesministeriet ingripit tog partiinstanserna hand om ärendet och vi uteslöts ur partiet och ur Z.M.S.

Under dessa förhållanden anser vi vår uteslutning ur partiet som något helt förståeligt och som vi inte behöver diskutera och detta oberoende av formen för och omständigheterna kring denna uteslutning. Detta betyder att vi politiskt skiljt oss från våra kamrater inom partiet och inom Z.M.S. Men dessa meningsskiljaktigheter påverkar ingalunda vår respekt för deras åsikter eller för dem själva. Denna respekt fordrar, trots djupa skiljaktigheter beträffande politiska principer och ståndpunkter, en ärlig information och manar oss att framlägga för partimedlemmarna och Z.M.S.' medlemmar vid Warszawauniversitetet en resumé av analysen och programmet i den text som beslagtogs av Inrikesministeriet och som utgör vår nuvarande ideologiska plattform.

1. Byråkratins makt

Enligt den officiella doktrinen lever vi i ett socialistiskt samhälle. Denna tes stöder sig på identifieringen av det statliga ägandet av produktionsmedlen med socialt ägande av dem. Nationaliseringen skulle helt ha återfört industrin, transportväsendet och bankerna i samhällets ägo och de förhållanden som bestäms av det sociala ägandet skulle definitionsmässigt vara socialistiska.

Detta resonemang förefaller marxistiskt. I verkligheten har man i den marxistiska teorin infört ett element som är helt främmande för den, nämligen den formalistiska och juridiska uppfattningen av ägandet. Begreppet statligt ägande kan rymma olika innehåll, beroende på statens klasskaraktär. Den förstatligade delen av ekonomin i de kapitalistiska länderna har ingenting att skaffa med socialt ägande.

Detta inte endast för att det utanför denna sektor förekommer privata kapitalistiska företag, utan framför allt därför att arbetaren i den statsägda fabriken saknar allt verkligt ägande, ty han har inget som helst inflytande på staten och följaktligen har han ingen kontroll över sitt arbete och dess avkastning. Historien ger exempel på klassamhällen med deras antagonismer, i vilka det statliga ägandet av produktionsmedlen var förhärskande (det asiatiska produktions sättet). Det statliga ägandet av produktionsmedlen är bara en form av ägande. Det tillfaller de sociala grupper vilka staten tillhör. I ett nationaliserat ekonomiskt system har endast den som deltagar i fattandet av de officiella besluten eller som kan påverka dessa, inflytande över de ekonomiska besluten i dess helhet (dvs. förfogandet över produktionsmedlen och fördelningen och användningen av samhällsprodukten). Den politiska makten är sammankopplad med det inflytande som utövas över produktions- och fördelningsprocessen.

Vem har makten i vårt land? Ett enda monopolistiskt parti — P.Z.P.R. (Polska Förenade Arbetarpartiet.) Alla viktiga beslut fattas först inom partiet, först senare inom den officiella maktens organ; inget väsentligt beslut kan fattas och genomföras utan partimaktens godkännande. Detta kallas för partiets ledande roll och då det monopolistiska partiet säger sig företräda arbetarklassens intressen garanterar partiets makt arbetarklassens makt.

Om vi emellertid inte vill bedöma systemet efter vad dess ledare tänker och säger om det,

måste vi se efter vilka möjligheter arbetarklassen har att påverka statsmaktens beslut.

Utanför partiet har den inga. Det regerande partiet har monopol på makten. Arbetarklassen har ingen möjlighet att organisera sig genom att bilda andra partier och att på det viset kämpa för förverkligandet av en annan fördelning av nationalinkomsten, andra politiska uppfattningar än Förenade Polska Arbetarpartiets program och uppfattningar. Hela statsapparaten, med dess administrativa organ, dess politiska polis, dess rättsväsende och de av staten styrda politiska organisationerna kväver varje försök att ifrågasätta partiets ledande roll och vakar över att detta förbud respekteras.

Partimedlemmarna, till antalet mer än en miljon, är vanliga medborgare som alla andra; det finns bland dem blott några hundratusen arbetare. Vilka möjligheter har de att påverka partiauktoriteternas beslut och därigenom statens makt?

Partiet är inte bara monopolistiskt utåt, hela dess inre organisation grundar sig på samma princip. Varje fraktion, varje grupp som har en särskild plattform, varje organiserad politisk riktning är förbjuden där. Den partianslutne har rätt att ha sin egen åsikt, men inte att ha någon organisatorisk kontakt med andra partimedlemmar som har samma åsikter som han själv om grunden till ett gemensamt program, inte heller att sprida dessa gemensamma idéer eller att bedriva valpropaganda inom partiet i avsikt att förverkliga dem. Valen till partiinstanserna, valen av delegater till konferenser och kongresser blir under sådana förhållanden en fiktion ty de görs inte på basis av olika plattformar och program (med andra ord under sådana förhållanden som möjliggör verkliga politiska val) trots att utformningen av massornas politiska initiativ förutsätter en organisation. Inför eventuella försök att påverka ”toppens” beslut saknar de vanliga partiarbetarna sin organisation — de är maktlösa. Den enda källan till politiska initiativ kan alltså vara organiserade institutioner, en apparat. Som varje apparat är den byggd hierarkiskt: informationer går nerifrån och upp, beslut och direktiv går uppifrån och ned. Liksom i varje hierarkiserad apparat ligger beslutsfattandet hos en elit, en grupp personer som har höga ställningar inom hierarkin och som tillsammans fattar grundläggande beslut. I vårt system är partieliten samtidigt maktelit. Alla beslut som kommer från den statliga makten fattas av denna. Uppe i toppen av partiets och statens hierarki uppstår också en koncentration av maktpositioner. I och med att eliten har makten i staten förfogar den över de nationaliserade produktionsmedlen. Det är eliten som bestämmer ackumulationens och konsumtionens storlek, över investeringarna, över de olika samhällsgruppernas andel i konsumtionen och nationalinkomsten. Den bestämmer kort sagt över hela samhällsprodukten, dess fördelning och användning. Elitens beslut är egenmäktiga, de är fria från all slags kontroll från arbetarklassen och övriga klasser och samhällsskikt. Arbetarna kan inte påverka dessa beslut, ej heller majoriteten av partimedlemmarna.

Valen till parlamentet och valen av nationalråden (lokala förvaltningsorgan) blir en fiktion då det bara finns en enda kandidatlista som är godkänd av ”toppen” och då det inte är någon skillnad mellan Förenade Polska Arbetarpartiets och satellitpartiernas (Z.L.S. — Folkpartiet, S.D. — Demokratiska partiet) program.

Denna parti- och statselit som står utanför den samhälleliga kontrollen och som egenmäktigt fattar samtliga nyckelbeslut ifråga om landets ekonomi och politik kallar vi den *centrala politiska byråkratin*.

Att tillhöra den centrala politiska byråkratin innebär att aktivt ta del i utformningen av grundläggande politiska och ekonomiska beslut av nationell betydelse. Det är praktiskt taget omöjligt att exakt uppskatta denna elit numerärt; för att någorlunda kunna bedöma den skulle

det fordras sociologiska undersökningar inom ett område som är förbjuden mark. Det viktigaste för oss är i varje fall inte att känna till storleken på byråkratins kadrer och dess inre organisation utan dess roll i samhället och i den sociala produktionsprocessen. Om de enkla medlemmarna i partiet är desorganiserade när det gäller eventuella försök att påverka byråkratins beslut, är de däremot väl organiserade inom den ram som partidisciplinen bestämmer för att utföra de uppgifter partiet ålägger dem. Den som motsätter sig dessa, utesluts och har utanför partiet inte rätt att organisera sig och sålunda att handla. På så sätt blir partiet, som på toppen av sin hierarki helt enkelt utgör den organiserade byråkratin, nederst på trappan ett verktyg för att motverka varje försök till opposition och varje försök av arbetarklassen att utöva inflytande på makten. Samtidigt organiserar det arbetarklassen och de övriga samhällsskikten i lydighet inför byråkratin. Samma roll spelas av de andra sociala organisationer som styrs av partiet, fackföreningarna införstådda. De senare som av gammalt är organisationer för arbetarklassens ekonomiska självförsvar och som lyder under den enda politiska makt som finns, dvs. partiet, har blivit ett passivt och lydigt verktyg för byråkratin eller med andra ord för statens politiska och ekonomiska makt. Arbetarklassen har berövats sin organisation, sitt program och sina medel till självförsvar.

Sålunda innehar byråkratin hela den politiska och ekonomiska makten och berövar arbetarklassen inte bara makt och kontroll utan även medel till självförsvar. Och dessutom anser sig byråkratins ledare representera arbetarklassens intressen. Om vi vill bedöma systemet inte efter ledarnas uttalanden utan efter verkliga fakta måste vi analysera byråkratins klasskaraktär. Det faktum att den utövar makten säger ingenting om dess klasskaraktär och förklarar den inte på ett tillfredsställande sätt. Vad som är avgörande i detta avseende är produktionsförhållandena. Vi måste alltså undersöka produktionsprocessen och sambandet mellan å ena sidan arbetarklassen som är den egentliga skaparen av nationalinkomsten och å andra sidan den centrala politiska byråkratin som behärskar produktionsmedlen.

2. Lön, mervärde och ägande

Vem skapar nationalinkomsten och hur ser fördelningen av denna ut?

Enligt den marxistiska teorin skapas nationalinkomsten inom ramen för den materiella produktionen, dvs. inom industrin, byggnationen, delvis inom transportväsendet, inom jordbruket och hantverket.

Producenten av nationalinkomsten inom industrin är den s.k. ”globalarbetaren”, dvs. alla de arbetare som förbereder, utför och tryggar den tekniska produktionsprocessen, således förutom direkt eller indirekt produktiva arbetare, ingenjörer och tekniker, med andra ord, den tekniska intelligentsian.

Produktiva arbetare är däremot inte de som inte står för den teknologiska produktionsprocessen utan vakar över att ett bestämt tillstånd upprätthålles i förhållandet mellan dem som är sysselsatta i denna process, med andra ord de som övervakar det avlönade arbetet — teknokratin. Visserligen tryggar de också produktionen, men i samma bemärkelse som antikens slavövervakare, de feodala egendomarnas förvaltare, direktörerna i dagens kapitalistiska fabriker. Deras uppgift består i att slå vakt om rådande produktionsförhållanden och inte själva den materiella produktionsprocessen. (Denna distinktion är naturligtvis abstrakt, ty övervakarna sköter i allmänhet i lika hög grad de tekniska som de sociala funktionerna, men det är dock de tekniska produktiva uppgifterna som dominerar i en verkmästares eller ingenjörs verksamhet under det att en direktör mest sysselsätter sig med organisatoriska frågor, dvs. övervakandet av människor och upprätthållandet av ett bestämt

tillstånd i produktionsförhållandena inom det företag han leder.) Inom jordbruket är de produktiva arbetarna de enskilda bönderna, arbetarna i P.R.G. (Statliga jordbruk), de hos oss fåtaliga medlemmarna i produktionskooperativerna och inom stadssektorn av den lätta produktionen av vanliga bruksvaror, hantverkarna.

Under senare tid har man framkastat en tes enligt vilken den marxistiska uppfattningen, som begränsar skapandet av nationalinkomsten till den materiella produktionens område, är föråldrad. Nu skulle nationalinkomsten skapas av alla arbetare. Inom tjänstesektorn, i detta uttrycks vida bemärkelse (dvs. allt som inte hör till den materiella produktionssektorn), skulle man indirekt tillfredsställa produktionens och konsumtionens behov och organisera hela samhällets liv, eller man skulle med andra ord bemöta de väsentliga sociala behoven genom att avsätta en viss arbetskvantitet.

Ett sådant resonemang skulle emellertid bara vara berättigat i ett samhälle där det finnes en riktig jämvikt mellan varor och tjänster: således under förutsättning att varuproducenten i form av tjänster till honom och inte till en tredje i gengäld erhåller vad som motsvarar den del av hans arbetsprodukt, som han avstår från för att underhålla tjänstesektorn i dess vida bemärkelse, och att dessutom ackumuleringen underordnas hans intressen. Om dessa villkor inte är för handen, innebär det att man på ett effektivt sätt döljer utsugningen om man beskriver allt arbete, alltså även polisens, juristens, officerens eller hotellföreståndarens, som produktivt. Om man resonerar på det viset skulle man kunna jämställa nationalinkomsten i dess helhet, bortsett från den del som avsätts för ackumulering, med de samlade inkomsterna för alla kategorier av arbetare, alltså med ersättningen för det ”produktiva arbetet”. På samma sätt skulle man kunna maskera den utsugning som finns i det kapitalistiska samhället: bortsett från den kapitalistiska klassens individuella varukonsumtion (vilken utgör en mycket ringa del av den sociala produkten och även av denna klass’ inkomster) skulle hela nationalinkomsten upplösas i löner och inkomster för varuproducenterna, i löner för de andra arbetarna som är anställda direkt av kapitalisterna eller av staten, och i den del som är avsedd för ackumulationsfonden. Ett sådant resonemang skulle inte ha någonting gemensamt med en objektiv vetenskaplig analys. Det vore helt enkelt en apologi för den rådande samhällsordningen.

Vi tillämpar ett resonemang som gör det möjligt att analysera motsättningarna och inte att dölja dem. Därför postulerar vi i Marx’ efterföljd att nationalinkomsten är den inom den materiella produktionens ram sysselsatta arbetarnas materialiserade arbete. Till grund för ackumulationen och tjänsterna i vid mening finns den materiella produktion som skapas i denna sektor: tillflödet till ackumulationsfonderna, utgifterna för polisen, armén, kulturen, sjukvården, osv. utgör således exploateringen av nationalinkomsten. Förutom de tjänster för vilka arbetarna betalar ur egen ficka, underhålls allt annat med hjälp av arbetarnas och böndernas obetalda arbetsprodukt, dvs. med hjälp av det ekonomiska överskottet. Vi är alltså föranledda att undersöka fördelningen av detta ekonomiska överskott för att kunna avgöra i vems intresse dess användning sker.

De viktigaste grupper som skapar nationalinkomsten i vårt land är arbetarna och de enskilda bönderna. Vilken roll spelar de vid fördelningen av sin arbetsprodukt?

De enskilda bönderna för ut sin arbetsprodukt på marknaden. Men 75 % av deras jordbruksproduktion tar vägen via staten som köper dessa produkter till priser som i medeltal ligger 40 % lägre än marknadens.

Dessutom är de priser på jordbruksprodukter som fastställts av staten, som har monopol på marknaden, ofördelaktiga för bönderna om man jämför dem med priserna på industri-

produkter. För ögonblicket skall vi lämna detta problem; vi återkommer till det då vi analyserar situationen inom jordbruket.

Arbetarna har en delaktighet i fördelningen av nationalinkomsten som framför allt bestäms av deras lön. Vad är lönen i vårt land och vad bestämmer dess storlek?

Enligt professor Kaleckis uppskattning var 1960 den reella medelinkomsten för en arbetare som utför samma arbete som före kriget, ungefär 45 % högre än 1937 (för samma arbete har den reella löneökningen varit mindre på grund av den snabbare ökningen av den sociala konsumtionen och den förbättring av inkomsterna som beror på arbete som utförs förutom basarbetet).

Vad beträffar levnadsomkostnaderna tar de statliga undersökningarna efter kriget ingen hänsyn till den dolda prisstegringen och döljer således deras ökning. Låt oss emellertid anta att professor Kaleckis uppskattning i princip är riktig. Löneökningen under perioden 1949-60 har huvudsakligen genomförts under åren 1956-60. Detta var en för regimen onormal period: den politiska krisen, vacklandet i partiets monolitism, strejkerna och de kollektiva kraven på löneökningar, en kort period av prestige för Arbetarråden som valdes av arbetarna fram till mitten av 1958 och var oberoende av partiapparaten, hade lett till en relativ försvagning av maktapparaten. Under dessa förhållanden hade arbetarklassen på mindre än fyra år uppnått en reallöneökning på 30 % och fått minst tre fjärdedelar av den totala ökningen av realinkomsten per arbetare i jämförelse med 1937. Under perioden 1949-1955 är det svårt att tala om en märkbar ökning av reallönerna; samma sak gäller för perioden efter 1959; som framgår av G.U.S.' (Statistiska centralbyrån) analys av familjebudgeten har realinkomsten per capita i industrifamiljerna ökat med 2,5 % under de fyra sista åren (1960-63). Om man tar hänsyn till den dolda prisstegringen — vilket den officiella statistiken inte gör måste man anta att levnadsstandarden för de flesta arbetarfamiljer inte har höjts under dessa fyra år utan att den snarare sjunkit något.

Det globala värdet av industriproduktionen var emellertid 1963 nästan nio gånger högre än 1938 (och 1948) och nationalinkomsten mellan 1949 och 1963 har blivit mer än 2,5 gånger större. Genomsnittskonsumtionens ökning per invånare har under åren 1949-60 naturligtvis blivit större än den anspråkslösa höjningen av reallönen, och detta på grund av det ökade antalet arbetstillfällen. Detta är ingenting annat än en följd av industrialiseringen vilket systemet än må vara. Graden av utsugning beror inte på mängden av arbetstillfällen utan enbart på sambandet mellan den skapade produktens värde och lönsens storlek, således på ersättningen för det produktiva arbetet. Ökningen av den av arbetaren producerade nationalinkomsten har gått i betydligt snabbare takt än den blygsamma ökningen av dennes reallön (vilken i huvudsak inträffade under de för regimen exceptionella åren). Under åren 1960-62 har den industriella nettoproduktionen ökat med 20 % och lönerna med mindre än 5 % och samtidigt har priserna på livsmedelsartiklar (enligt de officiella statistiska undersökningarna) ökat med 3,4 % inom den nationaliserade handeln, med 7 % inom småhandeln och 12 % på torgen. Arbetarfamiljernas levnadsstandard har således inte alls höjts.

De polska näringsspecialisterna har fastställt fyra typer av näringsschemata. Typ A är knappt tillräcklig och avrådes för en längre period; den räknar i genomsnitt med 37 kg kött per år och person; typ B är tillräcklig och tillåter organismens normala och permanenta funktioner; den räknar med 40 kg kött per år och person. Den analys av familjebudgeten som gjorts av G.U.S. visar att köttkonsumtionen i 23 % av arbetarfamiljerna ligger under den som typ A räknat med och att den för 19 % av familjerna håller sig på typ A:s nivå, men fortfarande lägre än typ B.

Skillnaden ifråga om konsumtionen av grönsaker, frukt, fisk, smör och ägg är ännu mer oroande för arbetarfamiljerna.

Undersökningar som gjordes 1957 om situationen för de i Warszawas motorcykelfabrik anställda arbetarna visade att 23 % av arbetarfamiljerna åt kött högst en gång i veckan och 25 % av dem två gånger i veckan. Man skulle tro att uppgifter som är sju år gamla skulle vara föråldrade; men köttkonsumtionen per invånare i vårt land var 1957 43,9 kg per år i genomsnitt, alltså högre än 1960 (42,5 kg) och knappt lägre än 1963 (45,4 kg).

De minimala existensbehoven innefattar förutom livsmedel, kläder, bostad, elementär komfort och hushållsinstallationer. 1957 fanns det per arbetare vid fabriken ifråga 0,51 yllekostym, 1,05 kostym av tyg med låg ylleprocent och dessutom 0,8 byxor och 0,6 kavaj av ylle. I den grupp familjer som hade de lägsta inkomsterna (18 % av de intervjuade familjerna) fanns det en yllekostym per 5 arbetare. Vad vinterkläder beträffar fanns det i medeltal per person 0,15 överrock av ylle, 0,12 överrock av tyg med låg ylleprocent, 0,2 yllekappa för mellansäsongen, 0,5 kappa för mellansäsongen av tyg med låg ylleprocent.

Man skulle kunna tro att situationen förbättrats sedan dess. Men enligt de officiella uppgifterna har den genomsnittliga lönen ökat med omkring 12 % mellan 1958 och 1963 och ökningen av arbetarnas reallön har säkerligen varit mindre än det allmänna genomsnittet: under åren 1960-63 ökade den genomsnittliga reallönen för arbetarfamiljerna inom industrin med 4,5 % och för arbetarfamiljerna med 2,5 %.

10 % av arbetarfamiljerna i samma fabrik hade mindre beboelig yta än 3 m² per person, 19 % 3-4 m², 10 % 4-5 m², 13 % 5-6 m².

Sålunda disponerade 52 % av familjerna över en yta på mindre än 6 m² per person. 1 % av de utfrågade familjerna hade rinnande varmt vatten, rinnande kallt vatten fanns hos 46 % av dem, 25 % av familjerna hade WC och 7 % badrum. I genomsnitt fanns det 0,3 säng per familjemedlem.

65 % av de utfrågade arbetarna hade kroniska sjukdomar.

Resultatet av G.U.S.' undersökningar om arbetarfamiljernas budget visar att löneökningen ända upp till tredje inkomstgruppen (600-800 zlotys per månad och person) framförallt tjänar till att öka konsumtionen av kött, charkuterier, mjölk och mejeriprodukter, ägg och andra livsmedel, bl.a. socker. Det är inte förrän fr.o.m. den tredje inkomstgruppen som utgifterna för detta slags artiklar ökar mindre än familjens inkomst och utgifterna för kläder, kultur, undervisning och sport i gengäld ökar mera. Detta betyder att den tredje inkomstgruppen uppnår den nivå för tillfredsställelse av de mest elementära behoven som i arbetarfamiljerna anses vara existensminimum. Under denna nivå befinner sig 22-23 % av arbetarfamiljerna, vilket ungefär motsvarar antalet familjer för vilka köttkonsumtionen är otillräcklig.

Existensminimum för individerna i ett samhälle är ej konstant. Det är socialt och historiskt betingat och ökar i allmänhet med industrins och teknikens utveckling och höjningen av kulturnivån i detta samhälle. Utvecklingen inom den moderna industrin kräver allt högre kulturell och professionell nivå hos arbetarna, som således får större och större personliga behov, såväl kulturella som materiella. Idag är en polsk arbetares existensminimum naturligtvis högre än det var 1937. Samma företeelse gäller i det kapitalistiska samhället: i de flesta västerländska länder har arbetarnas reallön säkerligen stigit med åtminstone 45 % under de sista 25-30 åren men lönen har inte upphört att vara den vad den var för ett kvarts sekel sedan: motsvarigheten till existensminimum för ögonblicket, dvs. priset på arbetskraften.

Såsom det framgår av G.U.S.' analys av familjebudgeten beror konsumtionsskillnaderna i arbetarfamiljerna inte på löneskillnader men framför allt på hur många personer som familjerna består av och antalet löntagare i dem. Detta betyder att den nuvarande genomsnittslönen i landet är sådan att en fjärdedel av arbetarfamiljerna inte kan uppnå existensminimum på grund av det alltför stora antalet familjemedlemmar och att 13 % av dem håller sig precis på denna nivå. Över detta minimum lever huvudsakligen barnlösa par eller personer med högst ett eller två barn (i de fall då båda föräldrarna arbetar).

Detta betyder att lönen i vårt land motsvarar existensminimum för ögonblicket. Med andra ord ger lönen arbetaren i fördelningen av nationalinkomsten endast den del som han absolut behöver för att leva och uppfostra sina barn, sålunda för att reproducera sin egen arbetskraft och förbereda nya arbetare till industrin.

Lönen är således enbart en komponent i produktionskostnaderna, lika oundgänglig som utgifterna för råvaror och maskiner.

Arbetaren förfogar i allmänhet över en statlig bostad som han betalar mycket litet för, dvs. som han till stor del nyttjar gratis; men han måste bo någonstans för att leva och producera; hans bostad har ingen lyx och saknar oftast den mest elementära komfort. Den är en av de komponenter i det existensminimum som tillförsäkras honom förutom lönen.

Arbetaren åtnjuter fri sjukvård och läkemedel till reducerade priser: han måste vårdas för att kunna uppehålla sin arbetsförmåga. Den fria sjukvården och de billiga läkemedlen är också komponenter i hans existensminimum. Om man avskaffade den fria sjukvården, om man höjde hyrorna och kostnaderna för byggnationens räntabilitet och fastigheternas underhåll skulle lönen höjas lika mycket.

Dessa utgifter och fria tjänster är för arbetaren en oundgänglig del av hans existensminimum, ett tillägg till hans lön som är lika nödvändigt som själva lönen; de ingår således i produktionskostnaderna. I förhållande till lönen utgör dessa tjänster och utgifter ett sekundärt tillägg, då den totala samhällskonsumtionen i Polen per invånare uppgår till 1.200 zlotys per år.

Vilken del av arbetarens produktion innefattas i hans lön? De officiella statistiska uppgifterna ger en felaktig bild av två skäl:

1. De priser som tillämpas inom sektor A (produktion av produktionsmedlen) är inte de reella priserna och är underutvecklade i förhållande till priserna inom sektor B (konsumtionsvarusektorn) vilket artificiellt förstör lönedelen i produktionspriset;
2. Den artificiella prissänkningen för jordbruksprodukter minskar felaktigt jordbrukets del i skapandet av nationalinkomsten och ökar industrins del.

Vi har emellertid varit tvungna att i vår text använda oss av de officiella statistiska uppgifterna vilka vi behandlar som en approximativ bild av verkligheten.

1962 var det genomsnittliga nettovärdet på en industriarbetares produkt 71.000 zlotys, av vilka han i form av lön erhöll 22.000 zlotys i genomsnitt. Med andra ord, under en tredjedel av sin arbetsdag producerar arbetaren sitt eget existensminimum och under två tredjedelar skapar han överskottet.

Arbetarklassen har inget som helst inflytande över storleken i detta ekonomiska överskott, dess fördelning och användning, ty som vi redan har sett saknar den inflytande över de makthavandes beslut; dessa förfogar över produktionsmedlen och själva produktionen. Det är inte arbetarklassen som bestämmer lörens storlek. Den påtvingas arbetarklassen på samma

sätt som normerna. Arbetarna har varken rätt eller möjlighet till ekonomiskt självförsvar ty, som vi har sett, de är utan organisation vilket är absolut nödvändigt för att en strejkaktion skall bli effektiv. Varje organisation (samförstånd mellan arbetarna) vars mål är kamp för lönerna är olaglig, och som sådan förföljd av tvångsapparaten: polisen, domarna, domstolarna. Det ekonomiska överskottet fräntages alltså arbetarklassen med våld i proportioner som inte bestäms av denna och används utom räckhåll för dess inflytande och möjligheter till kontroll.

Vad skall det ekonomiska överskottet användas till?

För det första till ackumulationen, sålunda till produktionens höjande. Men då arbetaren för sig själv inte producerar mer än existensminimum, är produktionens mål inte hans klassmål (som i kapitalismen: ackumulationen kan tjäna arbetarens intressen i den mån den skaffar honom en anställning hos en tredje, vilket tillåter honom att leva; men produktionens mål blir av den anledningen inte hans). I det nuvarande systemet är utgifterna för ackumulationen avsedda för ett mål som är främmande för arbetaren.

För det andra till underhållet av den repressiva apparaten: armén, den politiska polisen, åklagarna, domstolarna, fängelserna. Denna apparat tjänar till att befästa de rådande ekonomiska och sociala förhållandena, de förhållanden i vilka arbetaren arbetar för sitt eget existensminimum och avstår två tredjedelar av sin produkt, allt medan han berövas inflytande och kontroll över sitt arbete och sin produktion samt saknar egen organisation och möjligheter till självförsvar. Utgifterna för partiet och de organisationer som det leder används i en och samma avsikt: att hindra alla försök till motstånd och opposition från arbetarklassens sida och att organisera den i lydnad för makten: utgifter för den ledning som övervakar arbetaren så att han skapar ett så stort överskott som möjligt och så att han inte tar en zloty mer än sin lön: utgifter för den propagandaapparat som förhärligar den nuvarande regimen och förklarar för arbetaren att allt är inrättat på bästa sätt; utgifter för den förvaltning som är ett instrument att regera för byråkratin. Alla dessa organ är arbetarklassens fiender och den del av produktionen som anslås för dem vänder sig mot arbetarklassen i form av polis, direktion, partiorganisation.

För det tredje täcker det ekonomiska överskottet utgifterna för de sektorer vilkas funktioner skenbart inte är lierade med systemet (vetenskapen, allmänna undervisningen, högre undervisningen, kulturen, sjukvården, tjänster).

Dessa sektorer har naturligtvis en social funktion men kulturen, undervisningen, vetenskapen och även konsumtionsproduktionen har också en sådan funktion i ett antagonistiskt samhälle och de förlorar därför inte sin klasskaraktär. De utgifter som nämnts i detta stycke kan indelas på följande sätt:

1. Utgifter vilka direkt tjänar produktionen (en del av fonderna för vetenskapen, t.ex. tekniska eller matematiska kunskaper, en del av fonderna för undervisning på alla nivåer: utbildning av arbetskraften, osv...). I det rådande systemet av ekonomiska förhållanden är produktionens syfte, och således de utgifter som är avsedda för förverkligandet av detta syfte, ur klassynpunkt lika främmande för arbetarens intresse som ackumulationen.

2. Utgifter som indirekt tjänar till att rättfärdiga de rådande samhällsförhållandena, till att få dem att slå rot i massornas medvetande, till att motsvarande kollektiva livsformer inrättas. Hit hör i första hand en del av utgifterna för vetenskapen, litteraturen, filmen, konsten.

Underkastelse inför byråkratins intressen hos de skapande intellektuella, vilkas yrke är förknippat med det sociala medvetandet, underlättas genom det materiella beroende i vilket de står till de vetenskapliga makthavarna, ministerierna, förläggarna, och det med ett politiskt argument (partiets ledande roll inom vetenskapen och kulturen) och ett repressivt argument —

censuren. Författaren, vetenskapsmannen och filmregissören kan inte visa prov på oberoende i sitt professionella arbete och ge publiken något annat än vad censuren tillåter. Genom att med hjälp av censuren, av tillsättandet av kadrer, med kontroll och kulturell styrning av bokutgivningen bestämma gränserna för den professionella verksamheten i de skapande miljöerna tvingar byråkratin dem till apologi eller tystnad. Utgifterna för undervisningen tjänar likaledes i viss mån liknande syften, inte på grund av undervisningsplanernas propagandistiska karaktär utan snarare på grund av den traditionella strukturen i det pedagogiska systemet i dagens samhälle vilket inriktar ungdomen på kollektiva livsformer som exakt svarar mot karaktären i de rådande samhällsförhållandena i vilka arbetaren varken har kontroll över sitt arbete eller sin egen produktion och saknar politiska rättigheter; en skola som alltså inriktar sig på mål som motsätter sig arbetarens.

3. Utgifter för olika slags arbeten och tjänster som är kostnadsfria för arbetarklassen och de avlönade arbetarnas massa, dvs. största delen av de medel som är avsedda för sjukvården, en del av de medel som är avsedda för stadsplaneringen, barndaghem, lekskolor, fritidsorganisationer, osv... Som vi redan har sett är dessa fria tjänster ett oundgängligt element i arbetarens existensminimum med tanke på reallönens storlek. Således utgör de ur produktionsplanernas synpunkt en del av produktionskostnaderna och tillhör den nödvändiga produkten och inte det ekonomiska överskottet.

Det är helt uppenbart att en arbetare inte kan få en lön som motsvarar värdet av hans egen arbetsprodukt. För att produktionen skall utvidgas måste en ackumulationsfond skapas för att underhålla de icke-producerande sektorerna (undervisning, kultur, sjukvård, osv.) vilka är nödvändiga för att tillfredsställa arbetarnas och hela samhällets behov. En del av den skapade materiella produkten måste föras över på dessa sektorer. Men inom det rådande systemet får arbetaren i form av lön och tjänster enbart ett existensminimum — det ekonomiska överskottet tas ifrån honom med våld (arbetaren berövas inflytande över det ekonomiska överskottets storlek och fördelning, det används för ändamål som är främmande och fientliga för arbetaren). Detta betyder att arbetaren är utsugen: han producerar ett existensminimum för sig själv och han producerar statens hela repressiva makt. Hans egen arbetsprodukt vänder sig mot honom själv som en främmande och fientlig makt — den tillhör honom alltså inte.

Om denna del av arbetarens skapade produkt inte tillhör honom innebär det att hans arbete, som skapade denna produkt, inte heller tillhör honom. Varför är det så?

För att existera måste arbetaren producera. För att produktionen skall fortgå fordras en förening av arbetskraft och produktionsmedel. En arbetare äger endast sin arbetskraft, men han äger inte produktionsmedlen. En förening av hans arbetskraft och de för honom främmande produktionsmedlen kan inträffa bara genom ett direkt möte mellan en arbetare i egenskap av ägare till sin arbetskraft och ägaren till produktionsmedlen på marknaden. Arbetaren är exploaterad då han berövas rätten att äga produktionsmedlen: han måste sälja sin arbetskraft för att leva. Från det ögonblick då han utför den för honom nödvändiga handlingen, dvs. säljer sin förmåga att utföra ett bestämt arbete inom en bestämd tid, hör detta arbete och dess produkt inte längre till honom utan till den som får köpa hans arbetskraft, dvs. ägaren av produktionsmedlen.

Vem säljer arbetaren i vårt land sin arbetskraft till? Till den som äger produktionsmedlen, dvs. till *den centrala politiska byråkratin*. Just därför är den centrala politiska byråkratin den härskande klassen, den styr enväldigt över de väsentliga produktionsmedlen, köper arbetarklassens arbetskraft under ekonomiskt tvång, fråntar den överskottet och utnyttjar detta i för arbetaren främmande och fientliga syften för att stärka och utbreda sitt herravälde över

produktionen och samhället. Så ser den dominerande typen av äganderätt ut, grunden för produktionsförhållandena i samhället inom vårt system.

Man säger att byråkratin inte kan vara en klass eftersom dess medlemmars individuella inkomster är så obetydliga i jämförelse med kapitalisternas (det är knappt att varje byråkrat disponerar över en villa, en bil och en sekreterare), eftersom vägen till en byråkratisk samhällsställning går via en politisk karriär och inte via arv och då man ganska lätt kan utestängas från byråkratin på grund av politiska gräl. Detta är ett missförstånd. Alla dessa argument söker endast bevisa ett uppenbart faktum: det byråkratiska ägandet är inte individuellt utan gemensamt ägande för en elit som identifierar sig med staten. Detta bestämmer principerna för byråkratin inre organisation; emellertid beror inte dess klasskaraktär på dess inre organisation och bruk utan endast på byråkratin — i egenskap av grupp — förhållande till produktionsmedlen och de andra samhällsklasserna (framför allt arbetarklassen). Kapitalisternas individuella inkomster är utan jämförelse högre än byråkraternas; men kapitalisterna tar av sina individuella inkomster till ackumulationsfonderna, lönerna för övervakarna, arbetarna, servicepersonalen och till alla dem som bidrar till att utöka deras makt och betydelse. Deras personliga inkomster tillåter dem att vinna prestige, betydelse, inflytande och den politiska makten. Byråkratin täcker med sina inkomster bara sin personliga konsumtion; allt annat, dvs. ackumulationsfonderna och de samlade fonderna för att betala ett oräkneligt antal människor som slår vakt om dess makt, gör propaganda för systemet, övervakar arbetarnas arbete, osv., tages från den nationalinkomst som byråkratin ensam förfogar över. Det ringa antalet medlemmar i byråkratin gör att de bara förbrukar en obetydlig del av den sociala produkten för sin lyxkonsumtion men detta gäller i samma utsträckning kapitalisterna som endast konsumerar en liten del av denna produkt. Det är inte häri utsugningen ligger. Den direkta personliga konsumtionen är aldrig, i något system, den ledande klassens mål.

Privilegiet till den stora konsumtionen, prestigen, makten och alla de privilegier i allmänhet som förekommer i samhället är konsekvenser av den över produktionen utövade makten. Därav följer att varje ledande klass strävar efter att hålla sig kvar, konsolidera och utvidga sin kontroll över produktionen och samhället; för att uppnå dessa mål exploaterar den det ekonomiska överskottet och i detta syfte får det underställas själva produktionsprocessen.

3. Produktionens klassmålsättning

Varje härskande klass bestämmer den sociala produktionens målsättning. Den gör det naturligtvis i sitt eget klassintresse, dvs. med önskan att förstärka och utvidga sitt behärskande av produktionen och samhället.

En individuell kapitalists ställning i samhället (ett aktiebolag, ett monopol, osv.) beror på hans kapitals storlek, på samma sätt som den internationella positionen för ett lands hela kapitalistklass beror på det nationella kapitalets storlek. Ty kapitalet är den aktuella formen av dominans över arbetet och dess produkt. Således kommer en kapitalists ständiga intresse att vara utökande, således ackumulation, av hans kapital. Det är i själva verket ett uttryck för hans kapital och dess benägenhet till expansion.

Kapitalisten finner på marknaden alla de oundgängliga elementen för produktionen: maskiner, råvaror och arbetskraft. På marknaden skall han avsätta alla producerade varor. Därför är hans produktionsmål inte att erhålla mervärdet i dess fysiska form utan maximal profit, dvs. största möjliga skillnad mellan produktionskostnaderna (utgifter för maskiner, råvaror och arbetskraft) och marknadspriset.

Det finns en motsättning mellan tendensen till utökning av kapitalet, produktionsapparaten och själva produktionen samt arbetarklassens låga konsumtionsnivå vilken bestäms av dess låga existensminimum. Denna motsättning har sitt ursprung i själva produktionsprocessen (betala arbetaren så litet som möjligt och erhålla största möjliga produktion av honom). Den visar sig på marknaden som en disproportion mellan kapitalet och samhällsprodukten vilken ständigt växer och massornas låga effektiva (solventa) efterfrågan. I konkurrenskapitalismens fall löses denna motsättning av cykliska kriser; i den moderna kapitalismen löses den genom konjunkturväxlingar, återgång och avtagande i tillväxtrytmen, reducerad användning av produktionskapaciteten, krigsrustningen, och de av statens utgifter som i viss mån gör produktionen oberoende av marknaden, och slutligen genom konsumtionsökningen inom den s.k. medelklassen och inom den arbetarklass som är organiserad i partier och fackföreningar vilka kämpar för höjda löner och sociala prestationer. Även om de statistiska uppgifterna visar att kapitalets och arbetets delaktighet i fördelningen av nationalinkomsten under vissa långa perioder är i stort sett konstant bevisar detta ändå inte att produktionsmålsättningen ändrats. Den maximala vinsten är fortfarande målet, då däremot de arbetande massornas konsumtionsökning förblir ett nödvändigt ont vars ursprung är politiskt och ekonomiskt.

I vårt system finns inga privata kapital. Fabrikerna, gruvorna, verkstäderna och hela deras produktion är statsägda. Men eftersom staten är i händerna på den centrala politiska byråkratin som kollektivt förfogar över produktionsmedlen och exploaterar arbetarklassen, har de samlade produktions- och underhållsmedlen förvandlats till ett enda centraliserat ”nationalkapital”. Byråkratins materiella makt, dess dominans över produktionen, dess internationella position (en mycket viktig faktor för en klass som är organiserad som en grupp, vilken identifierar sig med staten) beror på det nationella kapitalets betydelse. Byråkratin söker alltså utvidga produktions- och ackumulationsapparaten. Den är ett uttryck av det nationella kapitalet och dess tendens till expansion, på samma sätt som en kapitalist är ett uttryck av sitt individuella kapital.

Vilken är då klassmålsättningen som byråkratin uppnår genom produktionsprocessen eller med andra ord vilken är produktionens klassmålsättning? Det är inte företagets förtjänst utan det ekonomiska överskottet för hela den nationella ekonomin. Den är källa till ackumuleringen liksom till varje utgift som avses för vidmakthållandet och stärkandet av byråkratins klassdominans.

Till skillnad från kapitalismen behöver byråkratin inte omsätta det ekonomiska överskottet på marknaden, inte heller den del av globalprodukten som motsvarar förslitning av realkapital. Den äger alla företag och deras produktion, den behöver sålunda inte köpa av sig själv. Om överförandet av stål från stålverken till metallindustrin eller av kol från gruvorna till stålverken inregistreras som köp av produktionsmedel är det i verkligheten en enkel form av överflyttning av produkten inom samma äganderam och inte en verklig köp-försäljningshandling. Prisernas godtyckliga karaktär i det förstatligade systemet är beviset härpå: priserna är ingenting annat än medel för produkternas bokföring; deras förhållande måste således inte nödvändigtvis motsvara värderationerna. Det enda produktionsmedel som byråkratin inte äger är arbetskraften; byråkratin köper den i block under monopolistiska förhållanden (bakom alla företag döljer sig samme ägare, således ”väljer” arbetaren alltid samme köpare, vilket inte tillåter honom att organisera sig för att försvara sina ekonomiska intressen); men trots allt köper den sin arbetskraft på marknaden. Det är fråga om en verklig köp-försäljningshandling och man måste betala arbetaren. Med vad? Naturligtvis med pengar. Vi har emellertid sett att pengarna inte hade samma betydelse för byråkratin som för en kapitalist eftersom de bara är

ett medel till kontroll över fördelningen av den samhällsprodukt som den förfogar över. Lönebeloppen bestämmer bara mängden av existensmedel som byråkratin förfogar över och som den ger arbetaren i utbyte mot hans arbetskraft.

I verkligheten betalar byråkratin således arbetskraften med en bestämd kvantitet existensmedel (nödvändiga för en familjs uppehälle), dvs. genom konsumtionsvaruproduktion, bostadsbyggande, sjukhus, daghem, avsedda att tillfredsställa arbetarnas och tjänstemännens behov och tillgodose också deras livsmedelsförsörjning.

Då jordägandet är individuellt tillhör jordbruksproduktionen inte byråkratin som således är tvungen att köpa den av bondeproducenten på marknaden. I detta fall är det likaledes fråga om en monopoliserad marknad på vilken byråkratin bestämmer inköspriserna för jordbruksproduktionen och de är ofördelaktiga i förhållande till priserna på industriprodukter. Men det finns i alla fall ett köpare-säljare-förhållande och jordbrukaren måste betalas. Med vad? Återigen med industrikonsumtionsvaror, såsom maskiner och gödningsämnen. De produkter som köps av jordbrukaren är en komponent i arbetarens existensminimum, således är det pris som betalas till bönderna en del av de kostnader som är avsedda för köp av produktionskrafter för industrin, på samma sätt som bostadsbyggandet, transportväsendet och de improduktiva stadssektorerna.

På så sätt består priset på arbetskraften i produktion av konsumtionsvaror, byggande av bostäder, sjukhus, osv. och produktion av maskiner och konstgödsel för jordbruket. I stort utgör detta vad man kallar sektor B. Som vi redan har sett är arbetskraften det enda element i produktionsprocessen som inte är byråkratinns egendom. Betalning för denna arbetskraft, dvs. produktionen inom sektor B är alltså ur byråkratinns synpunkt den enda utgift som måste bestridas för att produktionen skall fullföljas och skapa överskottet. Genom att försöka uppnå ett så stort överskott som möjligt håller byråkratin denna kostnad på lägsta möjliga nivå. Produktion för konsumtionen är för byråkratin som klass ett nödvändigt ont och produktion för produktionen ett mål. Produktionen kan inte utgöra ett mål i sig om den betraktas som en process som äger rum mellan människan och naturen, dvs. som en i varje samhälle förekommande biologisk-teknisk process. Det är alltid en produktion för konsumtionen. Ty den utgör en medveten verksamhet som skapats av behoven då konsumtionen av de producerade varorna får behoven att återskapas. Den dominerande klassens privata och subjektiva målsättning (produktionens klassmålsättning) kan vara oförenlig med denna produktionens sociala betydelse. Det förekommer likaväl i det kapitalistiska systemet som i det byråkratiska systemet att man på grund av denna tendens som är typisk för de härskande klasserna, utökar produktionen under det att man i kraft av klasskriterier begränsar fördelningen och således konsumtionen. I de båda systemen begränsar denna motsättning i sista hand själva produktionen men vägarna som leder dit är olika.

För att uppnå sina mål, dvs. erhålla maximal profit och trygga ackumulationen måste kapitalisten omsätta det producerade värdet på marknaden. Arten av objekt han producerar betyder föga för honom, emellertid måste marknaden absorbera hans produktion. Den är avsedd för en köpare, således i sista hand för konsumenten; alltså är det den effektiva efterfrågan vilken är betingad av samhällskonsumtionens nivå, som bestämmer avsättningsmöjligheterna på marknaden och på samma gång begränsar den kapitalistiska produktionen och ackumulationen genom periodiska kriser eller andra former av avsättningssvårigheter.

I det kapitel som behandlar systemets ekonomiska kris, som vi senare skall behandla mera utförligt, förklarar vi hur produktionen i det byråkratiska systemet begränsas av samhällskonsumtionens låga nivå. Hur det än må förhålla sig därmed görs detta inte via marknaden.

Ty det är inte produktion och ackumulation som är byråkratins målsättning utan överskottet i dess fysiska form och produktionsökning, dvs. produktion för produktionen. I princip är det bara arbetskraften och medlen för dess underhåll som kommer ut på marknaden. Överskottet kommer inte dit och inte heller den del av produktionen som tjänar till att återproducera och att utöka realkapitalet (maskiner, råvaror, bränslen). Marknaden ingriper inte som produktionsreglerande element, varav omöjligheten för cykliska kriser som betingas av konjunktionerna och den begränsning av produktionen som beror på avsättningssvårigheter på marknaden. Det är sålunda möjligt att under en mycket lång period bibehålla ackumulationen och tillväxttakten för produktionen på en mycket hög nivå, och samtidigt hålla konsumtionen på en låg nivå. Motsättningen mellan produktionens klassmålsättning och konsumtionen framträder i detta system redan innan produktionscykeln börjat, nämligen i det ögonblick planen fastställs. I allmänhet bestämmer man i de ekonomiska planerna ett så högt ackumulationsvärde som möjligt och följaktligen konsumtionens del i nationalinkomsten så liten som möjligt. Man räknar alltså med en mycket snabbare konsumtionsökning i sektor A (produktionsmedlen) än i sektor B (konsumtionsvaror). Denna disproportion förvärras under loppet av planernas förverkligande: då förverkligandet av investeringsprogrammet vanligen komprometteras försöker man i allmänhet rädda det på konsumtionens bekostnad. Slutligen är ackumulationsdelen i allmänhet högre än i planen och konsumtionen lägre. Detta motsvaras av en större produktionsökning än förutsett i sektor A men mindre i sektor B. Man kan lätt förstå att ökningen av nationalinkomsten trots detta i allmänhet åtföljs av en konsumtionsökning. Detta är resultatet av den ökade tillgången på arbetstillfällen och (i mindre utsträckning) av höjning av existensminimum. Under vissa perioder kan konsumtionens del i nationalinkomsten förbli konstant och till och med öka (särskilt i fall av direkt politiskt hot från arbetarklassens sida). Detta betyder dock inte att produktionens klassmålsättning ändrats: byråkratin betraktar konsumtionsökningen som ett nödvändigt ont, överskottet förblir dess mål. I likhet med varje ekonomisk lag existerar produktion för produktionen och utvidgning av ackumulationen som tendens och inte som absolut regel. Denna tendens är för övrigt lätt att se så snart det rör sig om långa perioder. 1949, ett år som av många orsaker kan ses som utgångspunkt (slut på perioden av återuppbyggnad och definitivt fastställande av de ekonomiska, sociala och politiska relationerna i ett byråkratiskt diktatorsystem) var konsumtionens del i nationalinkomsten 85 % och ackumulationens 15 %. 1963 var konsumtionens del 74,6 % och ackumulationens 25,4 %.

Naturligtvis har denna tendens inte förverkligats uniformt. 1950 steg ackumulationen plötsligt från 15 % till 20 % för att sedan långsamt växa till 1954 (22,4 %). Det finns emellertid ett undantag — 1953 — då ackumulationen uppnådde 17,1 % av nationalinkomsten vilket aldrig tidigare förekommit. Under åren 1956-1957 sjönk ackumulationsdelen (19,7 % 1956 och 21,7 % 1957) och sedan förblev ackumulationens och konsumtionens proportioner så gott som konstanta ända till 1959. 1960 gjorde ackumulationen ett nytt språng från 21,9 % till 24,2 % och under de följande åren skulle tendensen till ny höjning bestå.

Under åren 1961-1963 har konsumtionen endast ökat med 15 % enligt de officiella uppgifterna (och den individuella konsumtionen endast med 12 %), ackumulationen däremot endast med 23 %. Förutom den individuella konsumtionen inbegrips i konsumtionen ”den bestående konsumtionen”. Detta är vad den officiella statistiken kallar summan av de materiella utgifterna i den improduktiva sektorn som bl.a. omfattar armén, polisen, daghemmen och lekskolorna. Den individuella konsumtionens del i nationalinkomsten var 1949 77,8 % och 1963 66,1 %; detta är den lägsta siffran från de första tjugo efterkrigsåren, ty t.o.m. 1953 var den 66,9 %. Dessutom får man inte glömma att priserna på produktions-

medlen hos oss är av godtycklig karaktär då de beräknas i förhållande till priserna på de varor som har låg konsumtionsnivå. Men man uppskattar ackumulationen efter priserna på produktionsmedlen. Därav följer en godtycklig reduktion av dess del i nationalinkomsten och en godtycklig höjning av konsumtionen. Om man fixerar ackumulationens och konsumtionens nivåer till 100 år 1949 är ackumulationens index 1963 361 % och konsumtionens 215 %.

Begränsningen av ackumulationstillväxten under åren 1956-1959 går hand i hand med den politiska krisen, maktens relativt svaga ställning och arbetarklassens kamp för höjda löner. Om man bortser från denna exceptionella period bevitnar man sedan 1949 en nästan oavbruten tillväxt av ackumulationsdelen i nationalinkomsten och en sänkning av konsumtionsdelen. Denna tendens kommer att fortsätta under åren 1966-1970 med anledning av ett synnerligen belastat investeringsprogram. Man ser att tendensen till ”produktion för produktionen” inte är en myt utan en påtaglig verklighet.

Under våra reflexioner över produktionens klassmålsättning har vi helt och hållet förbigått byråkraternas personliga konsumtion. Den centrala politiska byråkratin är så fåtalig att man kan bortse från den del av samhällsprodukten som den konsumerar. I praktiken är denna konsumtion inte beroende av produktionens storlek och har således inget inflytande på denna produktions målsättning.

Men byråkratin underhåller med hjälp av överskottet en väldig armé av tjänstemän, direktörer, poliser, osv., som tjänar till att trygga och förstärka produktionsförhållandena och de samhällsförhållanden som är grunden för dess dominans. Denna trupp, som i sina led har privilegierade grupper, åtnjuter en hög konsumtionsnivå, en betydande del av nationalinkomsten. Bland dessa grupper är teknokratin säkerligen den viktigaste, ty dess funktioner är intimt förbundna med produktionsprocessen. Tillfredsställandet av apparatens behov och i första hand företagsledningens, således de privilegierade skiktens, konsumtion skulle inte den också vara ett mål för produktionen? Detta skulle betyda att byråkratin inte är en verklig härskande klass utan att den endast förverkligar de privilegierade socialgruppernas intressen, på samma sätt som makteliten i de kapitalistiska länderna är den politiska representanten för den monopolistiska storborgarklassen.

Men under kapitalistiska förhållanden kommer detta sig av att kapitalet, ägandet, kontrollen över arbetet och dess produkt, kort sagt, klassdominansen, ligger i händerna på monopolen, och inte i händerna på eliten. I det nya systemet med kontroll över arbetet och dess produkt är nationalkapitalet, ägandet, koncentrerat i händerna på den centrala politiska byråkratin; den behärskar ensam produktionen och samhället. Teknokratin innehar inte någon makt, tar inte del i besluten och dess enda roll är att utföra byråkratin direktiv och att övervaka exploateringen av arbetarna. Det är för detta man betalar den. Byråkratin är till och med villig att ge direktörerna och cheferna privilegier att ha en hög konsumtion för att bättre binda dem vid sitt system. Men byråkratin gör det endast i sitt eget intresse. Den representerar inte teknokraterna; den köper dem.

Arbetaren är så mycket känsligare för de utgifter som direktörerna anslår för sin höga standard som de tas av det ekonomiska överskott som han skapat. Inom den ekonomiska analysens ram hör dessa utgifter till kategorin improduktiva utgifter eftersom de tjänar en bestämd klassorganisation av produktionen och inte dess materiella process. Ur byråkratin synpunkt utgör de produktionsförhållanden på vilka dess makt grundar sig den enda materiella organisation av produktionsprocessen som är möjlig och godtagbar. För byråkratin finns således ingen skillnad mellan produktiva och improduktiva utgifter. Inom klassdominansen och de nuvarande förhållandenas ram är polis, propagandafolk och arbetsövervakare lika

oumbärliga — för att trygga produktionsprocessen — som producenterna själva. Direktörsgruppens höga konsumtionsnivå utgör alltså ur den härskande klassens synpunkt en för produktionen oundviklig kostnad och inte ett mål. Så länge som de sociala och politiska förhållandena tillät — dvs. fram till 1956 — höll byråkratin arbetsövervakarnas löner och inkomster på en relativt låg nivå, mycket lägre än före kriget och betydligt lägre än dagens nivå. Konsumtionen hos den stora massan av lägre anställda är fortfarande kvar inom gränserna för arbetarklassens existensminimum, och detta trots att de tjänar det nuvarande systemet. Ty om de kan tjäna systemet för 1.600 zlotys i månaden, finns det ingen som helst anledning att betala dem mera.

Man ser att direktörsgruppens och andra privilegierade gruppers konsumtion liksom arbetarklassens och de lågavlönade tjänstemännens konsumtion är ett nödvändigt ont för byråkratin och produktionen det enda målet. Teknokratin bidrar till förverkligandet av produktionens klassmål men det är en avlönad och kontrollerad övervakares roll den spelar. Dess eget intresse (en produktion som skulle säkra en hög konsumtion för de privilegierade skikten) sammanfaller knappast med byråkratins mål; tvärtom är det främmande för och motsatt detta. I den mån teknokratin blir fri från all kontroll och handlar på eget initiativ, kommer den att försöka förverkliga sitt eget mål som är oförenligt med den produktionsmålsättning som fastställts av den härskande klassen.

Detta är av stor betydelse då man vill förstå den ekonomiska förvaltningsmekanismen i det byråkratiska systemet, då samtliga förvaltningsförhållanden inte är något annat än en organisation inriktad på förverkligandet av en bestämd produktionsmålsättning. Så är samtliga förvaltningsförhållanden i ett klassamhälle betingade av produktionens klassmålsättning.

Detta mål förverkligas under loppet av produktionsprocessen av arbetarna och deras övervakare — teknokraterna. Vi har redan sett att de förras liksom de senares intresse var konsumtionen, även om den inte har samma sociala och materiella karaktär i de båda fallen. Produktionens klassmålsättning fortsätter alltså att strida mot arbetarnas och teknokraternas egna intressen. Den måste alltså förverkligas trots deras naturliga strävanden. Härav följer att systemet i fråga måste utformas så att det kan tvinga arbetarna och företagsledningarna att förverkliga de mål som satts upp av byråkratin.

Därav följer för det första nödvändigheten att reducera arbetarklassens och teknokratins utrymme för egna initiativ till minsta möjliga. Sålunda saknar företagsledningen rätt att medverka i fattandet av beslut beträffande de mest väsentliga problemen på deras företag. Den utför den centrala maktens direktiv och det är i dennas namn som de övervakar arbetarna. De söker i sin tur omöjliggöra allt initiativ för arbetarna för att bättre kunna tvinga dem att förverkliga en produktionsmålsättning som är dem främmande. De beslut som rör produktionens volym, de metoder som skall användas, valet av råämnen och produktionskostnaderna på varje företag (alla dessa beslut utgör vad man kallar företags förvaltning) måste tillkomma den centrala ledningen. De ges till företagen i form av strängt obligatoriska administrativa order som kallas ”direktionsindex”. Detta utgör det centrala förvaltningssystemet. Man ser att det är ett uttryck för de rådande produktionsförhållandena.

Man har ofta benägenhet att förklara den rådande ekonomiska krisen med brister i förvaltningssystemets sätt att fungera, och man kräver en allmän ändring genom en central reform som skulle ge detta system en högre grad av fulländning. Felet i den första delen av detta resonemang är att se resultat som orsaker. Å andra sidan är tanken att det skulle vara möjligt — inom de rådande produktionsförhållandenas ram — att på ett godtyckligt sätt genomföra en ändring av förvaltningssystemet en uppenbar utopi. Låt oss försöka se om ersättandet av ett

centraliserat förvaltningssystem med vad man vanligen kallar ett decentraliserat system överensstämmer med karaktären i de produktionsförhållanden som är förhärskande i vårt land.

I det decentraliserade systemet förvaltar företaget sig självt och beslut rörande produktionen fattas på fabriksnivå. Det är inte "nivån" som är avgörande, utan givetvis de människor, dvs. de sociala grupper, som har monopol på förvaltningen. Sålunda kan ett företag som blivit autonomt ledas av en av de två huvudgrupper som är förenade i produktionsorganisationen, den arbetande personalen eller ledningen. Om man nu ser till samtliga företag sluter man härav att den ekonomiska ledningen i ett decentraliserat system kan tillhöra antingen arbetarklassen eller teknokratin.

Arbetardemokratin kan inte av naturliga skäl begränsas till företagsnivån. Om beslutsfattandet i frågor av nationellt intresse och nationell betydelse, med andra ord makten att förfoga över mervärdet och över det arbete som skapar det, inte tillhörde arbetarklassen blir arbetarnas deltagande i företagets förvaltning nödvändigtvis en fiktion. Arbetarnas förvaltning av företaget kräver således fullständig arbetardemokrati i staten. Det är under sådana förhållanden som den organiserade arbetarklassen kan uppställa den sociala produktionsmålsättningen i överensstämmelse med sitt eget intresse; dvs. i överensstämmelse med deras intresse som idag lever på blott existensminimum. Produktionsmålsättningen kommer naturligtvis att bli konsumtion för massorna. Detta betyder alltså att de rådande produktionsförhållandena och sociala förhållandena och byråkratins klassdominans med dem avskaffas. Situationen skulle vara helt annorlunda om ledningen och de grupper som är lierade med den, dvs. teknokratin, hade monopol på besluten inom de självständiga företagen. En sådan situation kan mycket väl förekomma bakom det formella självstyrets fasad om man bibehåller enpartisystemet med detta partis monopol på makten (detta parti skulle oundvikligen förvandlas till instrument för diktaturen över arbetarklassen) och den gamla tvångsapparaten med polis och armé (den politiska polisen och den reguljära armén är till sin natur instrument för den folkfientliga diktaturen). Ett sådant system, som idag finns i Jugoslavien, har ingenting gemensamt med arbetardemokratin. Arbetarklassen saknar där allt inflytande på det ekonomiska överskottets storlek, fördelning och användning och konsumtionen hålles kvar på existensminimums nivå. Arbetaren exploateras och produktionens sociala målsättning är inte hans. Detta betyder emellertid inte att denna målsättning är identisk med det byråkratiska systemets.

I det s.k. decentraliserade systemet bestämmer företaget självt över sin produktion. Centralplanens förverkligande uppnås inte genom administrativa instruktioner utan genom utövande av den centrala maktens ekonomiska välde; denna beslutar över nyckelinvesteringarna, amorteringar, krediter, räntesatser för lån och påverkar eventuellt marknadspriserna.

Till skillnad från vad som gäller i det centraliserade systemet kan företaget inte värderas utifrån uppfyllandet av uppifrån bestämda produktionskoefficienter. Endast ekonomiska fakta i företagets verksamhet vilka bestäms av dess lönsamhet, dvs. den vinst som erhålles genom försäljning av produktionen, kan utgöra kriteriet på dess värde. Detta betyder att produktionens volym, pris, struktur och kvalitet bör svara mot efterfrågan så att den skapade produktionen helt och hållet avsättes på marknaden. Produktionen är således i själva verket inriktad på köparen och i sista hand på konsumenten. Eftersom inte bara individuella konsumtionsvaror och arbetskraft erbjuds på marknaden utan även produktionsmedlen, regleras produktionen av marknaden. Därav följer att produktionen måste anpassa sig efter konsumenternas behov som uttrycks i efterfrågan. Genom sin ekonomiska politik kan staten påverka marknaden, men den kan inte lösa företaget från denna och alltså inte beröva

konsumenten det inflytande han har över produktionen. Vad konsumenten beträffar påverkar han bara produktionen i den mån som hans behov yttrar sig i efterfrågan, med andra ord i enlighet med hans köpkraft. Det är således fördelningen av nationalinkomsten som utövar väsentligt inflytande på produktionens struktur. Denna fördelning och följaktligen produktionens struktur blir naturligtvis annorlunda i ett system med arbetardemokrati och i det teknokratiska systemet. I båda fallen representerar marknadsefterfrågan behoven i en viss typ av konsumtion.

Sålunda kan inte heller i det teknokratiska systemet byråkratins specifika klassmålsättning — produktion för produktionen — förverkligas; och detta av följande orsaker:

- a) Produktionen är beroende av marknaden; den begränsas följaktligen av konsumtionens omfång och struktur på ett mera omedelbart sätt än i ett centraliserat system.
- b) Teknokratin har ledningen i företaget och utövar därigenom inflytande över den primära fördelningen av förtjänsten genom att så mycket som möjligt göra löneskalan större.

Denna teknokrati utgör ett relativt betydande skikt som i likhet med andra privilegierade skikt anslår hela sin höga inkomst till konsumtion. På så sätt uppstår en stor effektiv efterfrågan på högstandardprodukter och lyxvaror och tjänster av motsvarande slag vilket naturligtvis påverkar produktionen.

c) Teknokratins övergång från att ha varit vanliga verkställare av administrativa order och övervakare av det avlönade arbetet till att bli verkliga innehavare av makt på företagsnivå höjer omedelbart dess samhällsställning och ger den större betydelse i staten. Med hänsyn till teknokratins sociala funktion är den ett organiserat skikt isynnerhet för att leda produktionen. Man måste alltså ta hänsyn till detta skikt även då de ”centrala” besluten fattas; således får ”direktörernas skikt” möjlighet att påverka allmänna ekonomiska beslut vilket är den centrala politiska byråkratins monopol i det centraliserade systemet. Under produktionsförhållanden som är reglerade av behoven på marknaden och statens ekonomiska verksamhet ger teknokratins inflytande över fördelningen av reserverna och de allmänna ekonomiska besluten upphov till en tendens till produktion med syfte att tillfredsställa de privilegierade samhällsskiktens höga levnadsstandard (det är karakteristiskt att den investeringskapplöpning man ser i dagens Jugoslavien framför allt gäller konsumtionsindustrin). Sålunda skulle det s.k. decentraliserade systemet på intet sätt kunna vara ett verktyg för förverkligandet av den produktionsmålsättning som är typisk för den centrala politiska byråkratins dominans. Även i det fall då arbetarklassen saknar kontroll över sitt arbete och arbetsprodukten och således är exploaterad och då företagens ledning ligger i händerna på teknokratin förverkligar det decentraliserade systemet en annan produktionsmålsättning. Och detta för med sig en annan sammansättning och en annan karaktär hos den härskande klassen — andra produktionsförhållanden. Därav följer att en allmän ändring av förvaltningssystemet är omöjlig utan en ändring av produktionsförhållandena (vi har redan sett att det omvända likaledes gäller). I själva verket härrör de skadliga ekonomiska fenomenen i vårt system, vilkas orsaker vanligen söks i felaktigt indexangivande av stimuleringsmedel, osv., från produktionsförhållandena, dvs. från själva strukturen i det ekonomiska systemet och inte från dess dåliga ”sätt att fungera”.

Man ser att det verkligen är produktionsförhållandena och framför allt produktionens klassmålsättning och inte förvaltningssystemet oberoende av dessa som gör att det ekonomiska systemet gynnar landets utveckling eller bromsar den. Det är följaktligen produktionsförhållandena som avgör hur länge de nuvarande samhällsförhållandena och byråkratins därpå

grundade klassdominans skall få äga bestånd.

4. Systemets ursprung

Enligt en vida spridd åsikt saknade den nuvarande regimen och dess första regeringsgrupp som kom till landet genom Röda armén varje ekonomisk och social grundval och kunde bara bildas under förhållanden då en egen nationell suveränitet saknades. Således finns orsakerna till det byråkratiska systemets utformning utanför Polens gränser — och orsakerna till vad som hände utanför landets gränser intresserar föga anhängarna av denna åsikt. De är bara intresserade av följderna, de rådande förhållandena, vilka tolkas som ett polskt ”raison d’Etat”. På så sätt bidrar den nationalistiska ideologin till att stärka de samhällsförhållanden på vilka byråkratins makt grundar sig.

Vi förnekar inte den betydelse som de yttre förhållandena haft för att kapitalismen skulle krossas i vårt land: de autentiska och autonoma revolutionära elementens svaghet, ”den Röda arméns” avgörande roll, vår regerings nära beroende av den sovjetiska byråkratin — som sedan länge är en härskande klass — situationen i den internationella arbetarrörelsen. Detta har naturligtvis på ett effektivt sätt påskyndat byråkratiseringsprocessen. Vi anser emellertid att den objektivt sett betingades av landets ekonomiska utvecklingsnivå och av dess ekonomiska och sociala struktur; detta är även fallet i det tsaristiska Ryssland likaväl som i Polen under mellankrigstiden och de allra flesta länder i vart läger. Det berodde också på deras relativa internationella isolering (de stora industrimakterna hade förblivit kapitalistiska). Vid den tidpunkt då kapitalismen krossades var dessa länder underutvecklade och föga industrialiserade och föfogade över ett stort överskott på outnyttjad arbetskraft, vilket visade sig i arbetslöshet och överbefolkning på landsbygden. Deras ekonomi var på ett eller annat sätt underordnad de utvecklade imperialistiska ländernas kapital.

I sådana länder kan bara industrialisering medföra en varaktig förbättring av de materiella, sociala och kulturella förhållandena för böndernas och befolkningens massa och hela samhällets framåtskridande. Industrialisering ligger således i hela samhällets intresse och utgör den viktigaste uppgiften för den nya makten som i arbetarklassens intresse krossat kapitalismen och bereder sig att regera i dennas namn.

Då industripotentialen var svag gav den ett likaledes obetydligt ekonomiskt överskott (med ekonomiskt överskott menas skillnaden mellan produktionen och den gällande samhällskonsumtionen — med andra ord grunden för ackumulation). Man kunde inte räkna med hjälp från de utvecklade kapitalistiska länderna; tvärtom ledde världsmarknadens mekanismer till en ökad export av livsmedelsprodukter och av råvaror vilket ställde det underutvecklade landets ekonomi i beroendeförhållande till de imperialistiska makternas kapital vilket behärskade marknaden och av denna anledning bromsade industrialiseringen och lät underutvecklingen bestå. Utvecklingen krävde alltså oberoende i förhållande till den internationella marknadens mekanismer: industrialiseringen kunde antingen ske snabbt eller också inte alls.

Till grund för utvecklingen fanns enorma reserver av arbetskraft utan arbetstillfällen. Industrialiseringen gjordes således under dessa förhållanden tack vare utnyttjande av dessa reserver och ett snabbt uppbyggande av nya produktionskrafter (vilket man kallar den extensiva vägen). Dessutom kunde ökningen av arbetstillfällena inte åtföljas av en snabb konsumtionshöjning ty den skulle medföra en minskning av det redan obetydliga ekonomiska överskottet vilket skulle ha omöjliggjort en snabb utveckling av produktionsapparaten och användandet av den ännu outnyttjade arbetskraften och på så sätt bromsa industrialiseringen. Det var nödvändigt att uppnå en maximal ökning av arbetstillfällena och produktionen medan

man behöll lägsta möjliga konsumtionsnivå; det var önskan att erhålla största möjliga ekonomiska överskott, således produktion för produktionen. Så länge den industriella basen inte byggts ut, återspeglade en sådan målsättning intresset för landets industrialisering och produktion för produktionen svarade under en viss tid mot den ekonomiska utvecklingens krav och hela samhällets intresse.

Under industrialiseringen inträffade en tillströmning av arbetskraft från olika delar av landet till industrin som var under uppbyggnad, således en utökning av arbetarklassens, de lägre teknikernas och de intellektuellas led, en våldsam utvidgning av teknokratins kadrer. Nödvändigheten att begränsa konsumtionen framtvängde samtidigt en kraftig sänkning av teknokratins, de intellektuellas och tjänstemännens löner i förhållande till förkrigsperioden; man måste även hålla arbetarnas löner på en mycket låg nivå vilket för de gamla arbetarkadrenas upplevdes som en lönesänkning; slutligen måste man föra en politik som syftade till att med våld framtagna lantbrukaren det överskott som överskred familjens och lantbrukets outhärliga behov.

Trots att industrialiseringen representerade hela samhällets intresse, sammanföll den således inte med något av de skilda intressena hos klasserna och samhällskikten tagna var för sig. De naturliga strävandena för varje samhällsgrupp, för bönderna i egenskap av bönder, arbetarna i egenskap av arbetare, direktörerna i egenskap av direktörer — och inte i egenskap av individer som nyss förbättrat sina sociala och materiella villkor eller som hade verkliga utsikter att göra det — var en maximal höjning av de individuella inkomsterna och förbättring av den materiella och sociala situationen i deras egen miljö; således i varje fall en viss tendens till maximal konsumtion.

Däremot nödvändiggjorde industrialiseringens villkor produktion för produktionen. För de nya makthavarna utgjorde industrialiseringen ett *raison d'être*, ett huvudsakligt mål. De förverkligade denna målsättning trots de andra klassernas och samhällskiktens särskilda intressen, således i viss mån mot dessa. Mot bönderna som med våld framtogs sitt jordbruksöverskott och ständigt hotades av kollektiv expropriering; mot arbetarklassen vars löner hölls kvar på lägsta möjliga nivå — och till och med sänktes — mot de intellektuella och teknokraterna. Genomförandet av en sådan industrialisering fordrade att dessa berövades möjligheter att ge uttryck åt sina särskilda intressen och att kämpa för att förverkliga eller slå vakt om dem; det faktum att alla politiska beslut och makten över produktionsmedlen och samhällsprodukten koncentrerades och uteslutande låg i händerna på de nya makthavarna krävde att produktionen gjordes oberoende av marknadens reglerande inflytande och att man så mycket som möjligt begränsade arbetarklassens, teknokratins och böndernas möjlighet till eget initiativ. Förverkligandet av dessa krav tog sig uttryck i införandet av ”enpartisystemet” medan man hindrade andra samhällsgrupper att ha sitt eget parti — först och främst arbetarklassen genom att ställa alla organisationer under de makthavandes förmyndarskap, stärka den mot producenterna riktade tvångsapparaten, monopolisera informations- och propagandamedlen i händerna på en allsmäktig elit, undertrycka den skapande friheten och inrätta ett centraliserat system för den ekonomiska förvaltningen. Och allt detta åtföljdes av omfattande polisterror. På så sätt har eliten genom att monopolisera den sociala och politiska makten, makten över produktionsprocessen och fördelningen av produkten (dvs. ägandet) gjort industrialiseringen till sitt klassintresse och — i viss mening — till ett personligt intresse. Den har gjort ”produktion för produktionen” till sitt klassmål och till källa för stärkandet och utökandet av sin dominans.

Denna elit har alltså förvandlats till en ny klass, ”den centrala politiska byråkratin” under det

att landet som den styrde förvandlades till en stat med byråkratisk diktatur. Man kan således säga att det är behovet av industrialisering i ett underutvecklat land som gjort byråkratin till ledande klass; endast byråkratin kunde svara mot dessa behov eftersom den, då landets förhållanden var underutvecklade, var den enda klass som av industrialiseringen, dvs. produktion för produktionen, kunde göra sitt klassintresse.

Under dessa omständigheter tryggade de produktionsförhållanden som grundades på det byråkratiska ägandet en snabb utveckling av ekonomin. Därigenom öppnade sig möjligheter till framsteg och förbättrade levnadsvillkor för de andra klasserna och samhällsskikten och det var utvecklingsmöjligheter inom själva det byråkratiska systemets ram.

Industrialiseringen öppnade för det underutvecklade landets stora massor en väg till förbättring av levnadsvillkoren genom ett omfattande lyft av de materiellt, socialt och kulturellt missgynnade klasserna och samhällsskikten till de klasser och samhällsskikt som stod på en högre nivå: från landsbygden upp i arbetarklassens led; från bondeklassen och arbetarklassen till de tekniska kadrenas, tjänstemännens, de intellektuellas och teknokraternas led och detta tack vare en vidgad undervisning på alla nivåer. Massornas sociala framsteg, upphävandet av överbefolkningen på landsbygden och av arbetslösheten åtföljdes av en höjning av befolkningens kulturella nivå, förbättrad sjukvård, social service, undervisning, osv. Tack vare detta och trots terror och tvång har byråkraterna vunnit talrika och entusiastiska anhängare i alla sociala miljöer. Deras makt fick stöd, deras ideologer och propagandafolk kunde på ett effektivt sätt påtvinga hela samhället deras hegemoni, ty den industrialisering som de ledde innebar förverkligandet av hela samhällets intressen. Byråkratins klassdominans vilade alltså på en solid social grund. Framledes kunde denna dominans vara så länge som produktionsförhållandena och isynnerhet produktionens klassmålsättning svarade mot den ekonomiska utvecklingens krav, med andra ord, så länge uppbyggandet av den moderna industrins bas inte avslutats.

5. Systemets ekonomiska kris

Vi har redan sett att byråkratins klassmålsättning — produktion för produktionen — svarar mot den ekonomiska utvecklingens intresse i ett underutvecklat land under dess första industrialiseringsperiod, dvs. under den period då grunderna till industrin byggs upp. Denna periods varaktighet beror framför allt på hur mättad industrin är i början av intensivindustrialiseringen. I Polen tog denna period slut under femtiotalets andra hälft. År 1956 var produktionsapparaten redan tre gånger större än 1949, medan den 1960 var mer än fyra gånger större.

Låt oss antaga att byråkratin, efter att ha fullgjort sina väsentliga uppgifter i denna period bibehåller sin klassdominans likaväl som den bibehåller samma klassmålsättning. Låt oss betrakta den situation som följer av denna hypotes: grunden till den stora industrin har lagts, föregående års investeringsansträngningar har möjliggjort en kraftig utveckling av industripotentialen och utnyttjandet av den fria arbetskraften. Produktion för produktionen kännetecknas av att den strävar efter att i största möjliga utsträckning flytta över hela produktionsökningen till sektor A; den strävar således efter att omvandla hela produktionsökningen till nya produktionsmedel. Följaktligen betyder ett fortsättande av denna tendens under förhållanden av ”industrimättnad” att samtliga produktionsmedel, fränsett en absolut outhärlig konsumtionsökning — så liten som möjligt — skall användas till skapandet av nya produktionsmedel med sikte på en utvidgning av produktionsapparaten. Med andra ord måste den medföra en sådan ackumulations-ökning, att konsumtionen skulle sjunka till en

nivå som låg under den socialt outhärliga. Å andra sidan får man inte glömma att sådana företeelser som den fulla sysselsättningen, utvecklingen av en industriell civilisation och höjningen av samhällets kulturella nivå går hand i hand med höjningen av det konsumtionsbehov detta samhälle anser nödvändigt. Om man under dessa förhållanden sänker konsumtionen till en nivå under den nödvändiga skapar man därigenom risk för en ekonomisk, social och politisk katastrof för systemet. Det är således omöjligt att sänka konsumtionen under denna nivå och följaktligen också omöjligt att öka ackumulationsandelen för att tillåta en total exploatering av den ökade industripotentialen.

Sålunda är det den sociala konsumtionens låga nivå som i sista hand begränsar själva produktionen; det byråkratiska systemet undgår inte denna lag. Orsaken till denna begränsning ligger inte i svårigheterna att omsätta det producerade värdet på marknaden utan i det direkta begränsandet av den ökade återproduktionen. Bibehållandet av produktion för produktionen som målsättning efter avslutat uppbyggande av industrins grunder — dvs. under förhållanden av ”industriell mättnad” — är *orsaken till en motsättning mellan den redan utvecklade industripotentialen och den låga konsumtionsnivån*. Denna motsättning förorsakar en ofullständig exploatering av industripotentialen, slöseri med det ekonomiska överskottet och den hejdar ekonomins uppsving. Den är alltså källan till en kris.

Om man betraktar detta ur en så allmän synpunkt som möjligt kan man säga att krisen yttrar sig genom en uppbromsning av den ekonomiska expansionen och detta trots de ökade utgifterna för produktionsökningen.

Under åren 1950-1955 växte nationalinkomsten med 74 %, eller omkring 10 % i genomsnitt per år. Under åren 1956-1960 växte nationalinkomsten med 38 %, således med 6,6 % i genomsnitt per år; men man får inte glömma sänkningen av ackumulationsandelen i förhållande till den föregående perioden, under åren 1956-1959. Däremot växte nationalinkomsten under femårsperioden 1959-1963 i jämförelse med året 1958 med knappa 30 %, eller 5,2 % i genomsnitt per år, under det att investeringsökningen var 53,4 % (eller 8,9 % i genomsnitt per år), varav 60 % i industrin, dvs. mer än 10 % i genomsnitt per år. Under åren 1960-1963 var ackumulationens del i nationalinkomsten högre, inte bara än 1956-1959, utan också högre än 1950-1955; däremot var nationalinkomstens tillväxttakt nästan 50 % lägre än för sexårsperioden och omkring 40 % lägre än vad som förutsetts i planen (enligt planen skulle ökningen av nationalinkomsten i genomsnitt varit 8 % per år). Detta betyder att man trots ökade utgifter erhåller en allt svagare ökning av nationalinkomsten. Man bevittnar samma fenomen med utgiftsökningar parallellt med en sänkning av utvecklingsrytmen i andra länder där byråkratins diktatur härskar och där industrin har en lika viktig del i skapandet av nationalinkomsten, (Tjeckoslovakien, D.D.R., troligen även Sovjetunionen), vilket nyligen betonades i en mycket viktig artikel av ekonomen Josef Goldmann.

Under åren 1960-1962 växte proportionen för de materiella utgifterna i globalprodukten från 59,7 % till 61,9 % (vilket i absoluta siffror innebär en ökning på 137,4 miljarder zlotys). Vad beträffar nationalinkomsten minskade dess proportion under samma period från 40,3 % till 38,1 %. 1962 kommer skapandet av samma nationalinkomst att ha kostat 22 miljarder zlotys mer än 1960. Detta betyder en ökning av de utgifter som är nödvändiga för skapandet av nationalinkomsten, dvs. en allmän sänkning av effektiviteten. Vilka är de faktorer som bromsar effektiviteten och ökar kostnaderna?

1. Under förhållanden då man vill bibehålla produktion för produktionen inom ramen för en utvecklad ekonomi visar sig den bromsande inverkan som den låga konsumtionsnivån har på expansionen på det mesta direkta sättet genom vad som kallas *inflationsspärren*. Den snabba

investeringsrytmen och ökningen av arbetstillfällena medför en ökning av de nominella lönerna fonder; under förhållanden av produktion för produktionen är marknadens försörjning med konsumtionsvaror ur stånd att tillfredsställa efterfrågan vilket medför prishöjningar och skapar risk för en sänkning av reallönen, som skulle placera denna under den socialt nödvändiga nivån. Denna spärr uppträder redan under den nuvarande femårsperioden och under åren 1966-1967 kommer den att framträda i mycket mera påtaglig form, på grund av ett ytterst spänt investeringsprogram.

2. *Råvaruspärren*, eller bristen på råvaror och bränslen, bromsar utvecklingsmöjligheterna inom bearbetningsindustrin och är en av orsakerna till ett otillräckligt utnyttjande av produktionspotentialen. Det rör sig om ett tekniskt fenomen som skenbart är utan samband med produktionsförhållandena. Men i verkligheten beror denna svåra brist på råvaror och bränslen på två företeelser vilka man inte kan ta i beaktande om man bortser från det rådande systemet. För det första betyder själva produktionen för produktionen att expansionen i största möjliga utsträckning begränsas till sektor A. I denna sektor är emellertid kostnaderna för materiel och bränsle betydligt högre än i sektor B (konsumtionsvaruproduktionen). Om man framför allt och uteslutande utvecklar produktionen av produktionsmedel höjer man följaktligen konsumtionen av råvaror och bränsle motsvarande en tillväxtenhet i nationalinkomsten. Således höjer man den materiella utgiftsdelen och tömmer råvarureserverna snabbare. För det andra medför de nuvarande produktionsförhållandena, som vi skall se längre fram, ett enormt slöseri med råvaror och bränsle. Den stålkonsumtion som behövs vid framställningen av en viss produkt är 30 % högre än i utvecklade västerländska länder; kolkonsumtionen per produktionsenhet är i vår industri 40 till 50 % högre än genomsnittet i världen. Planerna för en sänkning av de materiella kostnaderna förverkligas approximativt till 50 % och detta påskyndar uttömmandet av energireserverna och framkallar råvaruspärr. Det enda sättet att under dessa förhållanden undvika denna spärr är att investera i råvaru- och bränsleindustrin. Men man vet mycket väl att detta är dyrbara och långsiktiga investeringar. Omkring 45 % av de investeringar som görs för närvarande är avsedda för exploatering av råvaror. Detta bidrar till uppbromsningen av nationalinkomstens ökning och höjer samtidigt utgifterna.

3. *Slöseri med det ekonomiska överskottet* i form av överdriven exploatering av råvaror och bränslen, otillräckligt utnyttjande av produktionspotentialen och överdriven ökning av förråden. Vi har redan tagit upp frågan om slöseri med råvarorna. Ingen vet i vilken utsträckning produktionspotentialen för hela industrin utnyttjas och undersökningarna är så mycket svårare som företagen försöker hemlighålla sina reserver. Inom den elektromekaniska industrin har produktionspotentialens exploateringsgrad uppskattats till 38 %. En fullständig exploatering av produktionspotentialen enbart i denna bransch skulle öka nationalinkomsten med 18 miljarder zlotys per år. Den otillräckliga exploateringen av produktionsapparaten är en synnerligen vanlig företeelse; i alla byggnadsföretag i vårt land utnyttjas maskinerna till omkring 20 %. En av orsakerna till den omåttliga ökningen av förråden är den ”uteblivna produktionen” — vilket i den polska ekonomiska jargongen kallas ”buble” — dvs. den produktion som saknar efterfrågan eller är oanvändbar på grund av medelmåttig kvalitet. Kostnaderna för denna produktion utgör en förlust: den skapar inte något nytt värde och ökar inte konsumtionsvarornas kvantitet. Under åren 1961-1963 förlorade den nationella ekonomin på detta sätt omkring 21 miljarder zlotys, vilka inte förutsågs i planen.

Man vet inte hur mycket onödiga reserver som är inberäknade i själva planen; i varje fall har ökningen av reserverna slukat:

- 1960: 28,2 miljarder zlotys — 7,4 % av nationalinkomsten
- 1961: 32,9 miljarder zlotys — 8,1 % av nationalinkomsten.
- 1962: 21,4 miljarder zlotys — 5,1 % av nationalinkomsten.
- 1963: 32,3 miljarder zlotys, eller 7,3 % av nationalinkomsten

Den gemensamma orsaken till det otillräckliga utnyttjandet av produktionspotentialen och till de oanvända reserverna visar sig vara produktionens allmänna brist på anpassning till behoven. Massproduktionen av varor som inte finner avsättning och som ligger i överfulla lagerlokaler åtföljs av en kännbar brist — inte bara på varor, utan även på vissa typer av verktyg, delar och monteringar, vilket medför talrika avbrott, otillräckligt utnyttjande av produktionspotentialen och en allmän brist på regelbundenhet. Före räkenskapsperiodens slut hinner man med planen till priset av omåttligt arbete för arbetarna och på bekostnad av kvaliteten. Produktionen är inte anpassad till behoven och detta gäller inte bara beträffande varuutbudet utan också ur kvalitetssynpunkt. Dessutom medverkar den dåliga kvaliteten på varor, verktyg och delar som används i produktionen till sänkning av de färdiga produkternas kvalitet och påskyndar produktionsmedlens förslitning — vilket förorsakar ytterligare slöseri. Det är svårt att uppskatta den omåttliga konsumtionen av råvaror och bränsle, det ofullständiga utnyttjandet av produktionskrafterna, reserverna och onödiga skador som orsakas av medelmåttig kvalitet. Det är emellertid ställt utom tvivel att allt detta slöseri slukar många tiotals miljarder zlotys per år. Då man ställs inför detta väldiga slöseri förefaller de ekonomiska åtgärderna i sin helhet att vara nödfallsutvägar.

4. *Den otillräckliga exploateringen av expansionens intensiva faktorer*, dvs. av den avkastningsökning som är en följd av moderniseringen, av de tekniska och teknologiska framstegen (förbättring av kvaliteten, sänkta utgifter för råvaror osv.) såväl av framstegen på organisationens område (upptäckt och utnyttjande av reserver). Att man uppnår ”industriell mättnad” betyder att produktionsapparaten har utvidgats tillräckligt för att kunna anställa all disponibel arbetskraft på grund av avkastningsnivån i jordbruket. Följaktligen kan den framtida expansionen inte längre ske med hjälp av en utvidgning av produktionsapparaten och utnyttjande av arbetskraftsreserverna, dvs. på extensiv väg, utan den måste göras med faktorer som ökar avkastningen — således med intensiva faktorer. Enligt uppgifter som lämnades hösten 1962 av ministern för inrikeshandeln hade direktiven i femårsplanen vad beträffar skapandet av nya produkter förverkligats till 57 %, för mekaniseringen till 44 % och för automatiseringen till 29 %. Företagens tendens att hemlighålla sina reserver är väl känd. Planernas misslyckande på de tekniska framstegen och organisationens område, dvs. planerna för utökning av avkastningen, medverkar under förhållanden då expansionen inte längre kan göras med hjälp av extensiva faktorer, till en uppbromsning av nationalinkomstens tillväxt.

5. *Exportspärren*, dvs. den prekära jämvikten i den utrikes handelsbalansen, som förorsakas av den ökade importen från kapitalistiska länder och bearbetningsindustrins exportsvårigheter. 18 % av den mekaniska industrin är avsedda för export men den kapitalistiska marknaden tar inte emot mer än 4 % (och de högst utvecklade västländernas marknad knappast 1 %) medan affärerna med dessa länder utgör omkring 39 % av utrikeshandelns alla transaktioner och då handelsbalansen i denna bransch är särskilt prekär. Detta hänger samman med att industrin inte förverkligar sina exportplaner med den låga tekniska nivån och produkternas medelmåttiga kvalitet. På grund av den dåliga kvaliteten och det alltför höga inköpspriset på råvaror finner dessa produkter inga köpare eller också säljes de på ett sådant sätt att produktions-

kostnaderna överstiger priset på de varor som köps i utlandet. Man tar igen förlusten från industriexporten genom att öka exporten av råvaror, bränsle och livsmedel vilket är den minst lönande typen av export. Sålunda inte bara minskar man den nationalinkomst som skall fördelas utan förvärrar också bristen på råvaror och bränsle (dvs. råvaruspärren) liksom även bristen på livsmedel på den inhemska marknaden (dvs. inflationsspärren).

De symtom på den ekonomiska krisen som räknats upp i styckena 3, 4 och 5 har i grund och botten samma orsaker och vi skall därför analysera dem gemensamt.

Ofta placerar man dessa orsaker i brister i ekonomins sätt att fungera, ofullkomligheter i stimuleringsystemet eller i index för förvaltningssystemet. Företagen är angelägna om att uppfylla direktionella index, framför allt basindex, som i vår ekonomiska praxis i allmänhet visar sig motsvara det globalproduktsvärde som fastställts i planen. Man genomför planen så mycket lättare som den fastställts på en nivå under företagets produktionsmöjligheter (dvs. utan att ta hänsyn till reserverna), genom att framför allt producera varor vilkas priser väsentligt överskrider produktionskostnaderna (vilket försäkrar en ”hög ackumulations-nivå”) eller också genom att välja varuutbud som — för en mindre arbetskvantitet — försäkrar ett högt globalvärde, med andra ord varuutbud som kräver stor kvantitet av råvaror. Kvalitetsförbättring, sänkning av materialkostnaderna, de teknologiska framstegen, kort sagt, allt det som ökar arbetsdelen och minskar råvarukvantiteten i den färdiga produktens värde försvårar förverkligandet av globalproduktionens kvantitativa plan. Moderniseringar och utvecklingsarbete som finansieras av företagen skapar risker för att lönefondsindex skall överskridas eller för att den kvantitativa planen inte skall förverkligas. Därav slöseriet med råvaror, produktionens brist på anpassning till behoven, den medelmåttiga kvaliteten, svårigheter att tillämpa de tekniska framstegen, tendensen att blunda för exportproduktionen och den industriella exportens svaga effektivitet. Somliga

anser att felet ligger i index för globalproduktionen, vilket verkar som en antistimulant och andra anser att det ligger i det centraliserade förvaltningssystemet, som inte bara skapar antistimulanter utan även förlamar initiativet hos ledningen och arbetarna, således på samma gång expansionens intensiva faktorer.

Vi har redan sett att det centraliserade systemet var ett uttryck för de rådande produktionsförhållandena; det kan inte helt ändras på ett genomgripande sätt inom ramen för dessa förhållanden. Är de ovan uppräknade orsakerna till krisen inte ännu djupare och kommer en indexreform inom ramen för de nuvarande produktionsförhållandena att kunna övervinna denna kris? Detta skall vi undersöka nedan.

För det första är det inte sant att företagets ledning och arbetare inte har något som helst utrymme för initiativtagande; det har de och det visar de. Det är knappast möjligt för en centralorganisation att besluta om allt, ännu svårare är det att kontrollera och leda verkställandet av alla särskilda direktiv och även av alla direktionella index — det är omöjligt att betrakta ett företag ur tjugo olika synvinklar. Således visar såväl ledning som arbetare prov på initiativ. Arbetaren försöker sänka avkastningen, hemlighålla de på hans avdelning förefintliga reserverna för att uppskjuta en revision av arbetsnormerna eller för att vid tillfälle under arbetstid och för personligt bruk göra sig skyldig till svinn; han offerar kvaliteten för att lättare kunna uppfylla normerna och den tekniska kontrollen som sker i ”företagets intresse” accepterar en produkt av dålig kvalitet då det viktigaste är att trygga förverkligandet av den kvantitativa planen. Vad ledningen beträffar hemlighåller den företagets reserver för att få en blygsam plan att förverkliga, och väljer varuutbud som kräver stora råvarumängder eller en stor ackumulation för att lättare uppfylla planens krav, undviker produktion för export eller

sådan som kräver hög arbetsinsats. Man undviker också — då det innebär stora kostnader för företaget — allt arbete på teknologiska framsteg, varje utvecklingsarbete eller modernisering. Hela detta sociala initiativ som strävar efter ett skenbart (illusoriskt) förverkligande av direktiven i den av byråkratin fastställda planen är i grund och botten riktat mot dessa direktiv som genom direktionella index uttrycker produktionens målsättning. Det riktar sig alltså mot produktionens klassmålsättning. I likhet med varje socialt initiativ utgör det en medveten verksamhet som söker förverkliga mål och intressen i en viss miljö. Det är då som teknokratin talar om ”företagets intresse”, ett intresse som framför allt uttrycker dess eget, men som likväl utgör en plattform för kompromisser med arbetarna som ger alla möjligheter att ”klara sig” inom ramen för de nuvarande produktions-, och förvaltningsförhållandena. Det rör sig till sist om en motsättning mellan den härskande byråkratins klassmålsättning — produktion för produktionen — och intressen hos grupper som spelar en väsentlig roll inom produktionen, genom att sträva efter en så hög konsumtion som möjligt, och inte en motsättning mellan planens direktiv och antistimulanter som uppkommit till följd av ett olyckligt indexval. Sålunda rör det sig till sist om en motsättning mellan produktionens och konsumtionens klassmålsättningar, en motsättning som beror på produktionsförhållandena och inte brister i förvaltningssystemets sätt att fungera.

Denna motsättning som inte går att skilja från produktionsförhållandena uppstod redan vid införandet av dessa förhållanden och med den alla de symtom som redan beskrivits: slöseriet med råvaror och bränsle, produktionens svårigheter att anpassa sig efter behoven (vilket avsevärt missgynnar exporten), den dåliga kvaliteten, uppbromsandet av de tekniska framstegen och framstegen på det organisatoriska området, det otillräckliga utnyttjandet av den ekonomiska tillväxtens intensiva faktorer. Men under industrialiseringens första fas var huvudmålsättningen att bygga de industriella grunderna och anställa den outnyttjade arbetskraften; det var således produktion för produktionen och den extensiva vägen till utveckling. All, eller nästan all, ny produktion som var inriktad på produktionsapparatens utvidgning var framgångsrik, systemet säkrade expansionen och följaktligen blev motsättningarna ett sekundärt problem. Men så fort som den utvidgade produktionsapparaten hade slukat reserverna på outnyttjad arbetskraft, blev den fulla exploateringen av den utbyggda potentialen och avkastningsökningen viktiga problem. Under dessa förhållanden blir en stagnation av den ekonomiska tillväxtens intensiva faktorer (produktionens brist på anpassning till behoven, den dåliga kvaliteten, uppbromsandet av de tekniska framstegen och framstegen på organisationens område) ett hinder och således ett problem av fundamental betydelse. Disproportioner och motsättningar i systemet framstod i öppen dager i det ögonblick då motsättningen mellan den utvecklade potentialen och den sociala konsumtionens låga nivå visade sig. Det är alltså denna motsättning som utgör den egentliga orsaken till krisen och till alla dessa symtom.

Somliga begär att bruttoproduktionens huvudindex skall ersättas av nettoproduktionens index. Man föreslår också, vilket går ännu längre, att lönsamheten skall göras till huvudindex. Vad kan man vänta sig av en sådan reform då den görs inom ramen för de nuvarande produktions- och förvaltningsförhållandena? Förmodligen lite större sparsamhet när det gäller exploateringen av material och bränsle. Men den viktigaste motsättningen kommer inte att elimineras. Företaget kommer liksom tidigare att hemlighålla sina reserver för att få ett huvudindex som är lättare att förverkliga. Och liksom tidigare kommer företaget att välja produktion av sådan typ som kräver en hög ackumulation för att garantera att planen blir lättare att förverkliga, det kommer att fortsätta med att söka producera en medelmåttig kvalitet för att förverkliga det direktionella indexet vilket till sin natur alltid är kvantitativt. Då

kommer varuutbudet och produktionens brist på anpassning till behoven att kvarstå med alla de konsekvenser detta har på utrikeshandelns område. Ty endast köparen, alltså konsumenten, kan avgöra i vilken grad produktionen är anpassad till hans behov: detta visar sig vara omöjligt för ett centralt organ för ekonomiska beslut, vilket ensamt och oberoende av marknaden fastställer priserna och bedömer företaget efter förverkligandet av direktionella index som fastställs av det centrala organet och som inte kan vara annat än kvantitativa. De teknologiska framstegen, moderniseringar och varje utvecklingsarbete som finansierats av företaget skulle stå i motsättning till dettas intresse; de faktorer som bromsar framstegen på de tekniska och organisatoriska områdena, dvs. tillväxtens intensiva faktorer, skulle vara långt från undertryckta.

Man ser alltså att de krissymtom som beskrivits i styckena 3, 4 och 5 (slöseriet med det ekonomiska överskottet, uteblivet utnyttjande av de intensiva faktorerna och exportspärren) likaledes är en följd av produktionsförhållandena och faktiskt inte kan övervinnas inom ramen för dessa förhållanden. Men låt oss för ett ögonblick göra den abstrakta hypotesen att byråkratin skulle lyckas med detta företag. Om de nuvarande ekonomiska förhållandena — produktion för produktionen — skulle ha bibehållits skulle krisen ha återtagit den form som beskrivits i början av detta kapitel.

Hela den förlösade delen av det ekonomiska överskottet skulle ha omvandlats till nya produktionsmedel, vilkas utnyttjande i enlighet med produktionens klassmålsättning skulle medföra en avsevärd ökning av ackumulationen och samtidigt få ner konsumtionen under den socialt nödvändiga nivån; härav inflationsspärren som skulle omöjliggöra investeringsökningar och därigenom förlama utnyttjandet av de nya produktionsmedlen. Krisen skulle då visa sin egentliga karaktär, nämligen en motsättning mellan den utvecklade ekonomiska potentialen och den sociala konsumtionens låga nivå. Man ser således att slöseriet med överskottet, det otillräckliga utnyttjandet av tillväxtfaktorerna inte är annat än olika former under vilka denna motsättning kommer i dagen. Sålunda skulle inte någon reform som ville fullända ekonomins sätt att fungera — även om den var möjlig att genomföra — vara i stånd att övervinna krisen annat än om den åtföljdes av ändrad klassmålsättning för produktionen, dvs. av en övergång till produktion för konsumtionen. Finns det för närvarande betydande ekonomiska reserver som skulle göra det möjligt att mildra krisen även om det bara var för en kort period? Sådana reserver fanns i mitten på femtiotalet, vid den tidpunkt då de viktigaste målsättningarna i den första industrialiseringen hade förverkligats och ådagalagt motsättningen mellan den utvecklade produktionspotentialen (produktionsapparaten i industrin hade tredubblats sedan 1949) och den sociala konsumtionens låga nivå, dvs. vid den tidpunkt då systemets ekonomiska kris började. Den viktigaste källan till dessa reserver fanns i de stora investeringar som gjorts under de föregående åren. Deras förverkligande ingick i sitt slutskede åren 1956-1959. Dessa stora investeringar blev då lönsamma vilket gjorde det möjligt att uppnå relativt stor ökning av nationalinkomsten medan de minskade ackumulationsandelen och ökade konsumtionsandelen.

Jordbruket utgjorde en annan källa till mycket stora reserver ur konsumtionsnivåns synpunkt. Tack vare industrialiseringen hade ett stort antal människor som var utan arbete på landsbygden kommit till städerna eller åtminstone funnit arbete i stadssektorn. Saneringen av den demografiska situationen på landsbygden fick till följd att den agrara strukturen förbättrades och de flesta jordbruken fick högre avkastning. Möjligheter hade alltså skapats för en ökning av produktionsvolymen och avkastningen i jordbruket. Men under de förhållanden som rådde i den stalinistiska politiken som bestod i att med våld ta hela överskottet från bönderna, vilka

man dessutom hotade med kollektiv expropriering, utnyttjades inte dessa möjligheter till ökning, ty produktionsökningen var inte av något som helst intresse för bönderna. Den ändring i jordbrukspolitiken som utmärktes av att man avstod från tvångskollektiviseringar har på samma gång skapat förhållanden som möjliggör produktionens lönsamhet med hjälp av ett mindre strängt system för överskottets avtappning, dvs. eftergifter till böndernas fördel, och möjliggjort exploatering av reserverna; man har således bevittnat en snabb ökning av jordbruksproduktionen utan större investeringsansträngningar från statens sida och utan radikala förändringar i jordbrukets tekniska bas.

Det var alltså i båda fallen reserver för konsumtionsökning. Men det krävdes en betydande ökning av konsumtionsfonden för att börja använda dessa reserver. Det var ett nödvändigt ont för byråkratin, en eftergift som skulle göra det möjligt för den att behålla sin makt och klassdominans under dessa oroliga år av sociala och politiska kriser. På det politiska planet får man se anledningen till att dessa reserver började utnyttjas mot bakgrund av den allmänna revolten mot de stalinistiska formerna av diktatur; man får naturligtvis inte förglömma trycken från arbetarklassen. Detta gav till resultat en ökning på 30 % av den genomsnittliga reallönen och en ändring i jordbrukspolitiken som tillät en inkomstökning för bondeklassen.

De eftergifter som gjordes till förmån för konsumtionen resulterade i en tillfällig avspänning i förhållandet mellan den utvecklade produktionspotentialen och den sociala konsumtionens låga nivå. Det är här man måste söka den huvudsakliga orsaken till att den ekonomiska situationen

förbättrades under åren 1956-1959. Men de reserver som släppte till medlen för ökningen av konsumtionsfonden hade sina rötter i den föregående perioden: med andra ord i industrialiseringens intensiva fas. Då krisen inträffade producerade systemet inte längre dessa reserver och vad beträffar dem som fanns kvar från den föregående perioden skulle de i längden komma att uttömmas.

Vid slutet av femårsperioden 1956-1960 sattes de produktivkrafter som byggts upp under de föregående åren helt i bruk; man måste således — för att expansionen skulle kunna fortsätta — dels höja avkastningen, dels öka investeringarna. Under denna period nådde också jordbruksproduktionen sitt tillväxttak, sedan dess bas, struktur och statens upp-bördsbelopp fastställdes. Under åren 1956-1958 ökade jordbruksproduktionen med 15 % medan den mellan 1959 och 1960 bara växte med 5 %; idag kan den knappt följa befolkningsökningen. Jordbruksproduktionens stagnation har blivit en spärr för konsumtionsökningen.

För att varaktigt övervinna krisen skulle man ha varit tvungen att genomföra en radikal ändring i expansionens och investeringarnas proportioner: man skulle ha inriktat sig på moderniseringar och omorganisation av jordbrukets tekniska bas, liksom på en snabb och konstant ökning av industriproduktionen av konsumtionsvaror. Kort sagt, man borde ha ändrat produktionens målsättning. Emellertid lyckades byråkratin under klasskampen 1956-1957 att behålla den politiska makten och sin klassdominans och åstadkom för åren 1958-1959 en stabilisering av sin klassdiktatur. De produktionsförhållanden på vilka dess dominans vilar, liksom produktionens klassmålsättning, bibehölls. Under dessa villkor är det inte förvånande att den ekonomiska krisen, efter det att de ekonomiska reserver vilka möjliggjorde stabiliseringen, uttömts redan i början av den nuvarande femårsperioden, nådde sin höjdpunkt. Systemet förfogar idag inte längre över några betydande reserver och vad svårigheterna beträffar beror de inte längre på en stalinistisk jordbrukspolitik och inte heller på nödvändigheten att snabbt och från grunden bygga upp en vapenindustri. Den ekonomiska krisen går direkt tillbaka på krisen i produktionsförhållandena.

Följaktligen finns inte längre något sätt att mildra krisen.

Tvärtom måste all ny utveckling av industrin, under förhållanden där målsättningen är produktion för produktionen, förvärta motsättningen mellan den utvecklade produktionspotentialen och den låga konsumtionsnivån och därigenom orsaka en vidare utveckling av krisen. Investeringsprogrammet för åren 1966-1970 förutser skapandet av 1,5 miljoner nya arbetstillfällen för att kunna bemöta det demografiska trycket (det skulle behövas flera för att trygga den fulla sysselsättningen) och investeringsutgifter på 830-840 miljarder zlotys. Detta betyder en ny investeringsökning på nästan 20 % i förhållande till nationalinkomsten. Trots så stora utgifter uppgår den ökning av nationalinkomsten som förutsetts i planen till 30 % för de fem åren; detta innebär att byråkratin redan vid planens fastställande tar hänsyn till systemets bromsande inverkan: under loppet av sexårsplanen växte nationalinkomsten med 74 %, arbetstillfällena med 2,4 miljoner och detta med investeringar på 319 miljarder zlotys — 1961 års pris. Redogörelsen från Förenade Polska Arbetarpartiets centralkommitté vid den fjärde kongressen visar att planen grundar sig på hypotesen om stabilisering av reallönerna; med andra ord, ackumulationsfondens dimensioner är fastställda vid själva gränsen till inflationsspärren. Emellertid visar erfarenheten att ett effektivt förverkligande av investeringsprogrammet kräver betydligt högre kostnader än vad som förutsetts i planen. Följaktligen kommer man antingen att överskrida inflationsspärren, vilket kommer att driva reallönerna långt ned under den socialt nödvändiga nivån, eller också kommer investeringsprogrammet inte att genomföras, vilket kommer att förorsaka en ny uppbromsning av inkomstökningen och en farlig ökning av arbetslösheten. I båda fallen är ett förvärrande av krisen oundvikligt.

De politiska förhållandena som är grundade på byråkratiskt ägande har lagt en tung boja på produktionskrafternas utveckling; så länge de består kommer krisen att förvärras från dag till dag. Den enda och oundvikliga lösningen på krisen är att dessa produktionsförhållanden avskaffas och att byråkratins klassvälde därigenom störtas.

6. Krisen och produktionsförhållandena i jordbruket

Produktionsförhållandena inom vårt jordbruk är grundade på individuellt bondeägande och statens monopol på marknaden. (Staten är praktiskt taget den enda leverantören av industrivaror för landsbygdens behov och köparen av den största delen av jordbruksproduktionen.)

Den för marknaden avsedda produktionen utgjorde 1961 omkring 60,8 % av de individuella jordbrukens nettoprodukt (nettoprodukten kallas den del av globalprodukten som blir över när man dragit från de materiella produktionskostnaderna). Bondehushållets beroende i förhållande till marknaden är stort eftersom det består av en familj som själv producerar medlen för sitt uppehälle. Detta kan gå tillbaka på två helt olika orsaker: antingen har vi att göra med ett specialiserat rationellt styrt jordbruksföretag, som avser hela sin produktion för marknaden; i detta fall _tillfredsställes familjens konsumtion via marknaden. Eller också står jordbruket på en låg utvecklingsnivå och då är det å ena sidan de för landsbygden ofördelaktiga relationer som råder mellan industriprodukter och jordbruksprodukter och å andra sidan skattetrycket som tvingar den familj som vill se sitt jordbruk bestå att minska sin konsumtion.

Enligt uppgifter från de jordbruk som redovisar sin bokföring för I.E.R. (Jordbruksekonomiska institutet) (och detta är i allmänhet jordbruk som är avsevärt större än genomsnittet) växer lantbrukarfamiljernas utgifter för livsmedel och kläder med storleken på jordbruket. Frånsett livsmedel och kläder finns ingen märkbar skillnad mellan de olika grupperna. Men om man bestämmer sig för att dra utgifterna för kött från samtliga utgifter för livsmedel blir

skillnaden slående: under åren 1961-1962 var köttkonsumtionen 26,2 kg per person i en lantbrukarfamilj ur den grupp vars lantbruk uppgår till högst 3 ha (44,6 % av samtliga jordbruk),

— i 3-7 ha gruppen (28,9 % av samtliga jordbruk) 27,7 kg

— i 7-10 ha gruppen (12,7 % av samtliga jordbruk) 34,3 kg i 10-15 ha gruppen (7 % av samtliga jordbruk) 39,3 kg

— i gruppen över 15 ha (2,8 % av samtliga jordbruk) 46,6 kg

Vi minns, att norm A (knappast tillräcklig) beräknar 37 kg kött och charkuterier per person och år. Således konsumerar mer än 85 % av lantbrukarfamiljerna som dock är de viktigaste köttproducenterna mindre kött än den norm som anses fysiologiskt knappt tillräcklig förutser. Det är då inte förvånande att inkomstskillnaderna i första hand innebär betydande skillnader i köttkonsumtion.

Förutom kött visar sig potatis vara det andra födoämne vars konsumtion varierar mycket mellan de olika grupperna. I allmänhet minskar potatiskonsumtionen när levnadsstandarden höjs. Men i lantbrukarfamiljerna är det tvärtom. Under åren 1961-1962 var potatiskonsumtionen per person i en lantbrukarfamilj i jordbruk på mindre än 3 ha 216 kg; 3-7 ha 217 kg; över 15 ha 269 kg; 10-15 ha 215 kg; över 15 ha 269 kg.

Av föregående uppgifter sluter man att lantbrukens beroende i förhållande till marknaden inte är väg till konsumtionsökning utan att det tvärtom innebär en begränsning av lantbrukarfamiljernas baskonsumtion.

Vad är det som tvingar en bondefamilj att på detta sätt begränsa sin personliga konsumtion? För det första *ett direkt skattetryck*, dvs. skatter och obligatoriska leveranser. Naturligtvis är de obligatoriska leveranserna betalade, men till priser som ligger omkring två gånger lägre än på den fria marknaden. 1961 erhöll de jordbruk som lämnade in sin bokföring, av hela sin avkastning bara 7 % som kom från de obligatoriska leveranserna; detta betyder att staten utan kostnader med hjälp av de obligatoriska leveranserna lägger beslag på 7 % av värdet på den produktion från ett genomsnittligt jordbruk som är avsedd för marknaden. Under samma år — 1961 — utgjorde skatterna 7,5 % av produktionsinkomsten för ett genomsnittligt jordbruk.

För det andra, det tryck som utövas av statsmonopolet på marknaden. Staten är den ende leverantören av allt det som ett jordbruk köper på marknaden. Den är också köpare. 1961 kom 76 % av inkomsterna från den produktion, som var avsedd för försäljning, (på ett genomsnittligt jordbruk) från försäljning till staten (varav de obligatoriska leveranserna utgjorde 7 %). Förutom de obligatoriska leveranserna köper staten böndernas produkter enligt kontraktavtal och i icke-obligatoriska köp och detta till priser som är 30 % lägre än på den fria marknaden.

Vad är det som tvingar lantbrukaren att ”av egen fri vilja” sälja den största delen av sin produktion på ogynnsamma villkor?

I vissa trakter utgör den icke-obligatoriska försäljningen och kontraktavtalen den enda försäljningsformen. Det är likväl en annan faktor som spelar den avgörande rollen: det tryck staten utövar genom att monopolisera leveranserna av industrivaror vilka är oundgängliga för jordbruket och familjen. Endast de jordbruk som skriver under kontraktet har rätt att köpa det kol som är oundgängligt för boskapsuppfödandet (och det är denna produktion som utgör mer än 69 % av inkomsterna för ett genomsnittligt jordbruk) och verkliga möjligheter att köpa

konstgödsel.

Det är genom detta statsmonopol på marknaden som den härskande byråkratin på ett artificiellt sätt öppnar ”prissaxen” och plundrar landsbygden på dess ekonomiska överskott. Man talar idag mycket — och med rätta — om problemet med prissaxen — nämligen det för landsbygden ofördelaktiga prissförhållandet mellan industriprodukter och jordbruksprodukter vad beträffar Polen mellan de två världskrigen. Låt oss jämföra priserna på vissa industriartiklar (uttryckta i kg korn) som köptes av landsbygden 1927-1928 och 1962.

För en plog med en bill betalade lantbrukaren 1927/1928 100 kg korn; idag betalar han 112 kg korn — icke-obligatoriskt marknadspris eller kontraktspris — (69 % av inkomsterna från ett medelstort jordbruks försäljning eller 73,3 kg — på fria marknaden — (24 % av inkomsterna). För 100 kg superfosfat betalade jordbrukaren före kriget 31 kg korn medan han idag betalar 47 kg — icke-obligatoriskt marknadspris — och 31 kg — fria marknads pris. Före kriget kostade honom ett par skor 99 kg korn och nu betalar han 133 kg — icke-obligatorisk marknad — eller 90 kg — fria marknaden.

För ... (oläsliga siffror) socker betalade han 36 kg korn, nu betalar han 53 kg — icke-obligatoriska marknaden — och 36 kg — fria marknaden.

Under tiden har den produktiva industripotentialen ökat 6 gånger i förhållande till 1928; avkastningen har ökat än- nu mycket mera och produktionskostnaderna per enhet har sjunkit mera än inom jordbruket. Att artificiellt hålla försäljningspriserna på jordbruksprodukterna på en så låg nivå, utgör det viktigaste instrumentet för att erhålla ekonomiskt överskott — inte genom en ökning av jordbruksproduktionen utan genom en sänkning av nivån på bondebefolkningens nödvändiga konsumtion; detta begränsar för övrigt jordbrukens investeringsmöjligheter.

Varifrån kommer denna tendens?

Vi har sett (kap. 3) att köp av livsmedel från bondeklassen ur byråkratins synpunkt utgör en del av utgifterna för köp av arbetskraft inom industri- och tjänstesektorerna. Vi har också sett att produktion för konsumtion (och det ligger i sakens natur att detta är jordbruksproduktionens karaktär) var ett nödvändigt ont för byråkratin medan produktion för produktionen var dess mål. Sett utifrån förverkligandet av denna klassmålsättning visar sig således jordbruksproduktionen dimensioner vara bestämda av sysselsättningsnivån och av existensminimum; det gäller alltså inte att maximalt utveckla denna produktion utan att med minimala utgifter erhålla den livsmedelsförsörjning som behövs för arbetskraften inom industri, byggnation, kommunikationer och service. Systemet med avtappning av överskottet genom sänkta försäljningspriser för enskilda jordbruk (således begränsning av konsumtionen och av bondeklassens investeringsmöjligheter) är följaktligen ett sätt att minska utgifterna för arbetskraften och är en följd av produktionens klassmålsättning. Således är jordbrukets exploatering en följd av arbetarens exploatering och oupplösligt förknippad med de produktionsförhållanden som råder inom industrin.

Trots detta är den polska bondeklassens levnadsstandard idag betydligt högre än den var mellan de båda krigen. Samma sak gäller för den allmänna avkastningen inom jordbruket och i synnerhet för avkastningen per person. Detta är följden av landets industrialisering som har befriat landsbygden från det värsta gisslet från mellankrigstiden: miljoner sysslolösa människor flyttade till städerna eller fann åtminstone sysselsättning och utkomst utanför jordbruket.

Detta skedde under åren 1949-1955; men jordbrukspolitiken som bestod i att med våld ta

överskottet och som hotade bönderna med tvångskollektivisering, dvs. expropriering, tillät inte då att de möjligheter som gavs, genom att överbefolkningsproblemet löstes, användes för att utvidga jordbruksproduktionen och höja bondeklassens konsumtion.

1956 avstod man från kollektiviseringstanken och man ändrade även formerna för avtappning av landsbygden: det ekonomiska tvånget som utövades av statens monopol på marknaden och "prissaxarna" ersatte det administrativa och polisiära tvånget. Detta var en obestridlig eftergift som gjordes motvilligt och som gjorde det möjligt för landsbygden att utnyttja de reserver som skapats genom hävandet av överbefolkningen för produktions- och konsumtionsökning.

Men karaktären i förhållandena mellan bondeproducenterna och staten har inte ändrats. Det är fortfarande avtappning, med olika metoder, av de ekonomiska överskotten och utverkandet av den nödvändiga mängden varor genom begränsning av bondefamiljernas konsumtion och deras investeringsmöjligheter och inte genom jordbrukets utveckling. För övrigt skulle det inte kunna vara annorlunda, eftersom produktionsförhållandena i industrin inte har ändrats. Detta är anledningen till att jordbruksproduktionens tillväxt måste stanna och faktiskt stannade i och med att de reserver uttömdes som skapats under sexårsplanen. Under åren 1956-1960 ökade den globala jordbruksproduktionen med omkring 20 %, men tre fjärdedelar av denna ökning skedde under åren 1956-1958. Under de sista fyra åren (1961-1964) följer jordbruksproduktionen knappt befolkningsökningen och tillfälliga variationer får formen av starka ekonomiska störningar. Vi har således åter att göra med en stagnation men till skillnad från perioden 1949-1955 skapas idag inte några reserver som i framtiden skulle kunna tjäna som grund för en snabb utveckling: planen för åren 1966-1970 förutser att sysselsättningen inom jordbrukets privata sektor skall hållas kvar på nuvarande nivå och att jordbrukets totala yta skall minskas något.

Idag ligger orsaken till stagnationen inte längre i en "oriktig jordbrukspolitik", dvs. i en given form av avtappning av landsbygden utan i själva principen för den avtappning av överskottet som berövar landsbygden de materiella grunderna till utveckling. (Fonden för jordbruksutveckling ändrar ingenting i detta faktum: priset för ett hektar som plöjts med traktor från lantbruksföreningen är enligt taxan 220 zlotys, dvs. 100 kg korn — icke-obligatoriskt marknadspris — eller värdet av en plog med en bill. För större delen av landsbygden är denna väg till mekanisering alltför dyrbar: under åren 1959-1962 utnyttjades fonden för jordbrukets utveckling till omkring 22 %.) Således härrör jordbrukskrisen direkt från de rådande produktionsförhållandena.

Vilka framtidsutsikter finns? För att besvara denna fråga måste vi beakta en faktor som vi hittills förbigått då vi talat om förhållandena mellan bondeproducenterna och staten, nämligen uppdelningen av bondeklassen i olika skikt.

1960 utgjorde småbruken (mellan 0,5-5 ha) 52,5 % av samtliga jordbruk (av vilka mer än 40 % utgjordes av lantbruk på mindre än 3 ha) och upptog 27,5 % av den odlade marken.

Jordbruk på mer än 10 ha utgjorde 10,7 % av samtliga jordbruk och upptog 32,6 % av den odlade marken: bland dessa bör de största jordbruken (mer än 15 ha) inte inta en viktig plats men G.U.S. lämnar inte någon upplysning på den punkten.

För 100 småbruk finner man 87,5 kreatur och 23,3 hästar, medan man för 100 jordbruk som är större än 15 ha, finner 590 kreatur och 216,2 hästar. För 100 byar som studerades 1962 räknade man dessutom 98 privata traktorer och detta bara i jordbruk på mer än 15 ha. Uppgifterna ifråga om jordbrukets struktur och utrustning pekar på början till bondekapitalistiska förhållanden. Emellertid är processen för egendomskoncentration ytterst

långsam och daglönearbetet spelar bara en obetydlig roll: knappt 3 % av jordbruken använder sig av det (högst 300 dagar per år). Varför förhåller det sig på det sättet?

Villkoren för ett jordbruk av kapitalistisk typ är följande:

1. De största jordbruken måste förfoga över tillräckliga ackumulationsmedel.
2. Det måste finnas stor tillgång på billig mark som tillkommer på grund av småbrukens konkurs.
3. Det måste finnas stor tillgång på billig arbetskraft på landsbygden.

Under åren 1950-1955 tog sig exploateringen av landsbygden huvudsakligen uttryck i obligatoriska leveranser och skatter, dvs. pålagor som växte med jordbrukets storlek. Om man till detta lägger den antikapitalistiska politiken så jordbruken som var i besittning av ackumulationsmedlen och drevs till och med till konkurs.

Efter 1956 genomfördes avtappningen av landsbygden huvudsakligen med hjälp av ”prissaxarna” vilkas gap bestämdes av statens monopol på marknaden. Det är en form av exploatering som är lika betungande för alla producenter och som följaktligen är lättare att bära för de rikaste jordbruken som var i besittning av ackumulationsmedlen och tyngre att bära för de fattigaste. Om det stora flertalet småbruk (52,5 % av samtliga jordbruk) frånges möjligheter till andra inkomstkällor än jordbruket, i fall av ett väldigt gap i ”prissaxen”, kommer de inte att kunna bära skatteplågorna och de kommer att gå i konkurs. Detta kommer att resultera i uppkomsten av stor tillgång på mark och billig arbetskraft, vilket är förutsättningen för kapitalistiskt jordbruk.

Det som räddar det stora flertalet småbruk från konkurs och begränsar införandet av kapitalistiska förhållanden på landsbygden är böndernas avlönade arbete på statens företag. De s.k. bondearbetarna utgör omkring 26 % av löntagarna i den nationaliserade ekonomin, medan deras jordbruk utgör 45,5 % av landets individuella jordbruk. På detta sätt, genom att i industrin anställa människor- som fortfarande bor på landsbygden och äger små jordbruk har man i stor utsträckning blivit av med överskottet på arbetskraft.

Den förkortning av arbetstiden som skett på industriföretagen under de senaste åren har visat att dessa bondearbetare utgör en grupp som är särskilt utsatt för risken att avskedas. Samtidigt kunde man 1962, för första gången under de tjugo år som förflutit sedan kriget, konstatera en sänkning på 15 % av priset på arbetskraft på landsbygden.

Investeringsprogrammet för åren 1966-1970 förutser skapandet av 1,5 miljoner arbetstillfällen. Men inte ens ett effektivt förverkligande av denna plan skulle kunna uppväga ökningen av befolkningsgrupper i produktiv ålder. Under förhållanden av arbetslöshet och av betydande tryck på arbetsmarknaden kan man lätt förutse att anställningsprioritet kommer att ges åt människor i industricentra och att däremot bonde-arbetarna kommer att bli de första offren för inskränkningarna. Detta är orsaken till att bibehållandet av sysselsättningsnivån inom det privata jordbruket förefaller utopiskt även om planen skulle förverkligas. Denna sista hypotes förefaller oss osannolik, ty som vanligt kommer den investeringsfond planen förutser säkerligen att visa sig otillräcklig för att det materiella investeringsprogrammet skall förverkligas; men då denna fond bestämts så nära inflationsspärren skulle det få allvarliga konsekvenser om den överskreds; och utsikten att det nuvarande investeringsprogrammet inte skulle förverkligas betyder en häftig ökning av arbetslösheten och således i första hand en massuppsägning av bonde-arbetare.

Som vi redan sett är det höga procenttalet av bondearbetare ett tecken på en demografisk avspänning på landsbygden och även en faktor som är gynnsam för det stora flertalet småbruk; det är dessutom ett väsentligt hinder för uppkomsten av kapitalistiska förhållanden. Följaktligen kommer den tilltagande krisen inom industrin oundvikligen att föra med sig ett nytt överskott på arbetskraft på landsbygden (uppsägning av bonde-arbetare) och konkurs för oräkneliga småbruk. Detta betyder en partiell återgång till överbefolkning på landsbygden, således en tillbakagång i förhållande till vad landsbygden uppnått under industrialiseringsperioden) liksom det skulle skapa förutsättningar för de rikaste jordbruken att omvandlas till kapitalistiska företag.

Som vi ser är jordbrukets ekonomiska kris nära förknippad med den ekonomiska krisen i den stora industrins sektor och måste under nuvarande produktionsförhållanden förvärras. Det enda sättet att framgångsrikt bekämpa krisen inom jordbruket liksom inom hela ekonomin visar sig vara avskaffandet av de produktionsförhållanden på vilka byråkratins klassdominans grundar sig.

7. Den första antibyråkratiska revolutionen 1956-1957

Vår text skulle innehålla ett kapitel som ägnades åt en analys av klasskampen under åren 1956-57. På grund av M.S.W.- (Säkerhetstjänsten) organens ingripande har vi inte haft tid att skriva det. Men eftersom det har stor betydelse för förståelsen av vår politiska inställning och då dessutom vårt försök att reflektera över händelserna i Oktober och orsakerna till vänsterriktningens tillbakagång och till 1956 års revolutions misslyckande var utgångspunkten för vår idéutveckling, anser vi det nödvändigt att ge en kort redogörelse för de grundläggande teserna i det icke skrivna kapitlet.

Det var under femtioalet som stalinismens internationella kris bröt ut, den första fasen i den allmänna krisen för byråkratins diktatur. Detta resulterade i arbetarklassens första revolutionära demonstrationer: generalstrejken i D.D.R., demonstrationerna och gatustriderna den 17 juni 1953 i Berlin, en rad strejker i koncentrationslägren i Sovjetunionen, junihändelserna 1956 i Poznan, och de första antibyråkratiska revolutionerna i Polen och Ungern.

Det ekonomiska ursprunget till händelserna under denna period var början på den ekonomiska krisen för systemet. När väl etappen för den ekonomiska infrastrukturens uppbyggnad var avslutad och då man skapat arbetstillfällen för arbetskraftsoverskottet visade sig motsättningen mellan den utvecklade produktionspotentialen och den sociala konsumtionens låga nivå. Under dessa förhållanden förknippades utsikterna till en förbättrad existens för större delen av samhället inte längre med lägre klassers och samhällskikts lyft upp till materiellt och socialt bättre gynnade klasser och samhällskikt; de berodde nu på förbättring av de materiella, sociala och kulturella villkoren i deras egen miljö. Det specifika intresset för bondeklassen, som med våld berövats sina överskott, arbetarklassen som betalas med svältlöner, arbetsövervakarna som utnyttjas med relativt låga löner och saknar makt till beslut, bestod i en viss form av konsumtionsökning; vilket stred mot byråkratins klassmålsättning.

Från och med det ögonblick då alla dessa skilda klassintressen fick en avgörande betydelse i ekonomisk och social praxis och i individernas medvetande, fann sig således hela samhället i konflikt med den härskande byråkratin. Det stalinistiska systemet med den absoluta polisdiktaturen som hade som mål att beröva alla klasser och samhällskikt möjligheter att ge uttryck åt sina egna intressen och att kämpa för deras förverkligande blev då föremål för allmänt hat och framkallade revolt istället för att lyckas med att underkiva folket. Det upphörde att vara ett effektivt vapen för byråkratins välde och följligen var ett fortsatt bibe-

hållande av denna form av diktatur meningslöst. Då kom tiden för den tjugonde kongressen.

Då den sociala krisen uppstått under den första fasen av systemets ekonomiska kris, förfogade industrin fortfarande över betydande reserver som skapats under den första industrialiseringsperioden. Vi nämnde dessa i de föregående kapitlen: man minns att det var reserver som avsågs för konsumtionen och man började använda dem inför det hot som förelåg mot de makthavande och inför arbetarklassens direkta påtryckningar. Men dessa reservers existens tillät en tillfällig stabilisering och gav möjlighet till en inre reform av systemet och härigenom fann byråkratin ett objektivet medel att bibehålla och stärka sin klassdominans.

Utnyttjandet av dessa möjligheter fordrade en viss tidsfrist. Därför var byråkratin, i de länder där revolutionen bröt ut, tvungen att på kort sikt bibehålla sin makt med polisiära medel i avsikt att på lång sikt åstadkomma en stabilisering av systemet med hjälp av de ekonomiska reserverna.

Den ungerska byråkratin räddades genom sovjetarméns ingripande och detta var så mycket lättare som revolutionens uppbromsning i Polen, förseningen av den sociala krisen i Sovjetunionen och frånvaron av en revolutionär situation i Tjeckoslovakien gjorde att den ungerska revolutionen var isolerad.

I Polen behöll byråkratin sin makt med fredliga medel. Av vilka orsaker?

Revolutionens utgång bestäms av kampen mellan de två viktigaste samhällsklasserna: arbetarklassen och byråkratin.

Händelserna i Poznan visade tillräckligt klart att dessa är de två viktigaste krafterna i konflikten. Revolutionens utgång betingas av arbetarklassens hegemoni, den mäktigaste och mest konsekventa antibyråkratiska kraften.

För att arbetarklassen skall kunna spela den ledande rollen måste den vara medveten om sina egna målsättningar och formulera dem i ett politiskt program: den måste i egenskap av klass som kämpar om makten, organisera sitt eget parti (eller sina egna partier).

Början till det politiska avant-gardet i arbetarmassornas rörelse skulle kunna ha varit vad man kallar "Oktobervänstern", en politisk strömning som till stora delar bestod av de naturliga ledarna för opinionen i arbetarmiljöerna, hos ungdomen och de intellektuella. Vänstern skiljde sig från den liberala strömningen huvudsakligen genom sin inställning till arbetarråden i vilka den såg grunden för nya produktionsförhållanden och stommen till den nya politiska makten. Det var emellertid en heterogen rörelse. Vänstern skiljde sig inte från den teknokratiska rörelsen ifråga om arbetarråden (kravet på att företagen skulle ledas av råden gick inte utanför ramen för teknokratins program); den skiljde sig inte heller från den liberala byråkratin i det politiska spelet på riksplanet. Den skiljde sig inte klart från den antistalinistiska samhällsfronten såsom specifikt proletär rörelse. I denna situation var vänstern naturligtvis inte i stånd att formulera sitt eget politiska program, att på ett organiserat sätt sprida detta till massorna, att bilda partier. Det var detta vänstern saknade för att kunna förvandlas till en självständig politisk kraft och undvika att bli en stödjande kraft för den härskande liberala byråkratin. Förenade polska arbetarpartiet (P.Z.P.R.) centralkommittés åttonde plenum blev en seger för den liberala flygeln i byråkratin. Denna flygel föresatte sig att mildra den sociala krisen och att stabilisera systemet genom en inre reform och ekonomiska eftergifter och tog ledningen för massrörelsen för att hålla denna inom för systemet ofarliga gränser.

Man valde en ledning som skulle vara populär och man presenterade en plattform som innehöll reformer och löften, vilket var oumbärligt för byråkratins avsikter. Att man avstod

från kollektivisering och lade om jordbrukspolitiken tillmötesgick landsbygdens önskemål (även om det mest motsvarade de rika ländernas intressen); den vidgade marginalen för privat initiativ svarade mot småborgarklassens önsknings; överenskommelsen med biskopet undanröjde en viktig anledning till politisk spänning och skapade nya möjligheter till politisk propaganda (valöverenskommelserna med Wyszynski); politiken med höjda löner och ökade inkomster för direktörer och kadrer, som fortsattes konsekvent efter Oktober, gick ut på att liera teknokraterna med systemet; kritiken av sexårsplanen och tillkännagivandet av en ny ekonomisk politik väckte allmänna förhoppningar om förbättrad levnadsstandard; och framför allt var det den nationella frågan som gjorde den nya ledningen populär: massorna leddes att betrakta den suveränitet, som den polska byråkratin nyligen vunnit, som sin egen suveränitet.

Däremot hade man inte ens lovat arbetarklassen den lönehöjning som den senare vunnit. Man erkände förekomsten av arbetarråd som fait accompli på fabrikerna men man tillerkände dem inga som helst effektiva rättigheter och byråkratins nya ledning motsatte sig, först i hemlighet, sedan öppet, deras utveckling.

Oktober 1956 var emellertid inte endast det åttonde plenumets månad utan även den månad då revolutionen nådde sin kulmen. Under de följande månaderna var den nya byråkratiska ledningen helt utan medel att kväva revolutionen med våld. Den enda möjlighet byråkratin hade att behålla makten var att vinna förtroende och auktoritet för den nya ledningen, hegemonin över massorna genom olika manipulationer och eftergifter, ända fram till det ögonblick då den ekonomiska stabiliseringen skulle dämpa den sociala krisen och då maktapparaten skulle återfå sin repressiva styrka och kontrollen över samhället. Revolutionens enda möjligheter till utveckling var att man formulerade ett politiskt klassprogram och runt detta organiserade en rörelse som skulle bekämpa den liberala byråkratins makt.

I detta avgörande ögonblick underlät vänstern inte endast att lägga fram ett sådant program och att organisera sitt eget parti utan understödde till och med den liberala byråkratin som var den starkaste kontrarevolutionära kraften. Hela den enorma auktoritet som vänsteraktivisterna åtnjöt i sin miljö, överfördes på den nya ledningen. Således medverkade vänstern till att byråkratins makt bibehölls och förberedde på så vis sin politiska död och revolutionens nederlag. Under det nionde plenumet på våren 1957 kunde byråkratins ledning redan proklamera "kampen på två fronter" för återupprättandet av monolitismen i partiet och öppet fördöma idén att vidareutveckla arbetarråden och nationella rådkongressen, genom att beteckna den som "anarkistiskt utopisk". På hösten 1957 kunde byråkratin redan övergå till den avgörande striden. Den började med att på polisiär väg kväva spårvägsstrejken i Lodz, den fortsatte med att slå ned på "Po Prostu", genom att låta polisen ingripa mot de omfattande gatudemonstrationerna i Warszawa (den 4 till den 7 oktober 1957), att avskaffa pressfriheten, att göra utrensningar i partiet vilket kvävde yttrandefriheten i P.Z.P.R. och återgav det dess monolitiska karaktär, och slutligen att våren 1958 ställa de tynande arbetarråden under partiets direkta kontroll genom företagskommittéer och under dess indirekta kontroll genom fackföreningsapparaten (bildandet av vad som kallas de autonoma arbetarsektionernas konferens). Sålunda likviderades alla de vinster från Oktober som gick utöver systemets inre reform och Oktobervänstern kvävdes slutgiltigt.

Utnyttjande av de ekonomiska reserverna och den höjning av reallönerna som arbetarklassen erhållit lade grunden för stabiliseringen av byråkratins stabiliserade diktatur. Men, som vi redan sett, var dessa reserver av tillfällig karaktär; produktionsförhållandena förändrades inte och detta är orsaken till att krisen, då reserverna väl uttömts, nådde sin höjdpunkt mot slutet

av den sista femårsplanen. Systemet hade inte längre några ekonomiska reserver eller möjligheter för reformåtgärder: de reformer som inte ifrågasatte regimen klasskaraktär hade utnyttjats. Samtidigt med att den ekonomiska krisen återuppstod, började den allmänna sociala krisen.

8. Systemets allmänna sociala kris

Historien känner många regimer som grundats på orättvisa och som varat under långa århundraden. Ingen regim har fallit av den enda anledningen att den exploaterade och förtryckte massorna. Men ingen klass kan på lång sikt bevara sin makt om den stödjer sig enbart på tvång i förhållande till samhället i övrigt. Dess makt beror på det förverkligade programmets sociala värden vilka tillåter den att påtvinga andra klasser och samhällskikt sina egna åsikter, idéer, andliga auktoritet, med ett ord hegemoni. Om detta ej är fallet kommer inte ens bajonetter att kunna göra något åt situationen.

Vad måste den härskande klassen trygga för de övriga klasserna och samhällsskikten för att åtnjuta deras stöd vilket är oundgängligt — och vinna "själarna"? Möjligheter att inom systemets ram förverkliga vad varje miljö anser vara ett minimum av standard: förbättring av de materiella och kulturella betingelserna för utveckling, möjligheter att avancera, osv. Den ekonomiska utvecklingen är grunden till allt detta. Så länge de produktionsförhållanden, som byråkratins klassdominans vilar på, gynnade ekonomins snabba utveckling, dvs. under perioden av intensiv industrialisering, förbättrade det massiva sociala lyftet situationen för miljoner människor, höjde den kulturella nivån i hela samhället och tryggade på det viset en social grund för byråkratins hegemoni. Under den stabiliseringsperiod som följde Oktober, begränsades mobiliseringen av massorna men arbetarklassen och nästan alla samhällsskikten hade fått en substantiell förbättring av sina inkomster. Idag, dvs. i en tid av ekonomisk kris för systemet vad kan byråkratien trygga åt de övriga klasserna och samhällsskikten?

Av objektiva orsaker är arbetarklassen byråkratins främsta fiende. Arbetaren finns längst ner i den sociala hierarkin. Från verkmästaren till premiärministern styrs han av alla, själv styr han ingen. Utsugningen av arbetarna utgör den materiella grunden för systemets vidmakthållande och det är därför hela maktapparaten och tvånget främst riktat mot arbetarklassen för att politiskt slå vakt om utsugningen. Det var så tidigare och det är så nu. Men åren 1949-1955 och 1956-1959 förbättrades arbetarnas situation, men på olika vis varje gång. De officiella statistiska uppgifter som vi redan citerat (kap. 3) visar att den reella medelinkomsten per capita 1960-1963 växte i en industriarbetarfamilj med 2,6 %, dvs. med i medeltal 0,6 % per år.

Låt oss beakta: 1) den dolda ökningen av levnadsomkostnaderna, som beror på de förändringar som inträffat i utbudet av varor; 2) det faktum att under de sista åren pris-höjningar har drabbat huvudsakligen nödvändighetsartiklar (vilka absorberar största delen av de fattiga familjernas budget); vi ser då att under de åren har arbetarklassens levnadsstandard tenderat att sjunka; detta blir isynnerhet kännbart i de familjer, som inte har åtnjutit något socialt lyft eller vars antal avlönade medlemmar ej har ökat.

Som vi redan sagt förutser planen för åren 1966-1970 skapandet av 1,5 miljoner nya arbetstillfällen till det enorma priset av 830-840 miljarder zlotys, vilka anslås åt investeringar. Men enligt demografernas beräkningar (artikel av Holzer publicerad i "Trybuna ludu" inför Polska förenade arbetarpartiets centralkommittés femtonde plenum) kommer ökningen av befolkningen i produktiv ålder att vara 2 miljoner; detta betyder att även förverkligandet av planen uppvisar en brist på 500.000 arbetstillfällen. Vid fjärde partikongressen utlovades

ingen ökning av reallönerna; men utifrån publicerade uppgifter (ökning av den individuella konsumtionen med 28 % och ökning av arbetstillfällena med 18 %) kan man likväl sluta sig till att om planen förverkligas helt och hållet så kommer medelreallönen att öka med omkring 10 % under de kommande fem åren, dvs. i stort med 2 % per år. Men som professor Kalecki visat absorberar de nödvändiga lyften under ett år omkring 2 % av lönefonden. Samtidigt öppnas löneskalan för arbetare, högre tjänstemän, ingenjörer och teknisk personal; under åren 1960-1963 ökade medelrealinkomsten per capita i industritjänstemannafamiljer med 11,6 % och i arbetarfamiljer med 2,6 % enligt den officiella statistiken.

I centralkommitténs rapport vid fjärde partikongressen nämndes att investeringsfonderna bestämts så att man kunde erhålla åtminstone ”reallönens stabilisering”, alltså vid gränsen till inflationsspärren. Vilket betyder att arbetarnas reallön måste minska en aning under den kommande femårsperioden om planen förverkligas helt och hållet.

Men under de tjugo år som polska folkrepubliken funnits till, har investeringarna aldrig svarat mot förutsedd summa och har aldrig gjorts inom utsatt tid. Ingenting antyder att kommande femårsperiod utgör ett undantag i detta avseende. Summan på 840 miljarder zlotys kommer med all sannolikhet att visa sig vara otillräcklig för det materiella investeringsprogrammets förverkligande och ett misslyckande med detta program betyder en väsentlig ökning av arbetslösheten.

Man måste absolut finna ytterligare medel för investeringsprogrammets förverkligande; då dessa medel endast kan fås från konsumtionsfonden kommer reallönerna i strid med hypoteserna inte att stabiliseras utan att känna av en avsevärd sänkning.

Möjligheterna att komplettera ackumulationsfonden genom att sänka reallönerna är emellertid begränsade av såväl politiska som ekonomiska hänsynstaganden. Det är således sannolikt att det materiella investeringsprogrammet för åren 1966-1970 trots allt inte kommer att förverkligas; och man kommer inte att lyckas att i tid skapa de 1,5 miljoner nya arbetstillfällena som förutses av planen. Antalet arbetslösa personer kommer således att överskrida en halv miljon.

Den massiva arbetslöshetens omfång kommer sannolikt att få de ansvariga för ekonomin att anställa en del av dessa människor trots bristen på arbetstillfällen. Då kommer reallönefonden att växa men inte produktionen. Detta kommer att framkalla en störning i marknadens jämvikt, prishöjningar och en ny sänkning av reallönerna och trots detta kommer hundratusentals individer i produktiva åldrar inte att finna arbete.

Vi ser alltså att systemet under krisens mognad inte bara berövar arbetarklassen utsikter att förbättra sina materiella förhållanden, utan även visar sig oförmöget att trygga det enkla vidmakthållandet av dess lönenivå och dess arbete, med andra ord tryggheten för morgondagen.

Då byråkratin behandlar den sociala konsumtionen som ett nödvändigt ont, bemödar den sig om att hålla kvar lönerna för många löntagarkategorier inom gränserna för existensminimum. Detta berör inte bara industri-, byggnads- och transportarbetarna utan även de flesta arbetarna inom kommunikationsväsendet, kommunalanställda, anställda i handel och sjukvård, undervisning och lägre anställda i förvaltningen. Ifråga om den materiella situationen och framtidsutsikterna, skiljer sig hela denna massa av illa betalda löntagare knappast från arbetarklassen. Allt vad vi sagt ifråga om arbetarklassens materiella existensvillkor, under perioden av ekonomisk kris för systemet, gäller sålunda likaledes flertalet löntagare inom andra sektorer som inte berör jordbruket.

Industrialiseringen har medfört en avsevärd förbättring av arbetarklassens sociala och kulturella levnadsvillkor; den har gynnat undervisning åt alla och givit ungdomen möjligheter att avancera, genom att man givit alla möjligheter till högre utbildning. Många av dessa vinster — billiga statsbostäder, gratis sjukvård, socialvård, osv. — utgör, med tanke på arbetarnas låga lönenivå, en oundgänglig del av ett historiskt utformat existensminimum. Under krisförhållandena begränsar byråkratin framför allt utgifterna för investeringar ”för människan”, vilket främst drabbar befolkningens fattigaste kategorier, arbetarklassen, de lågavlönade, den fattigaste delen av bondeklassen.

Trots synnerligen dåliga bostadsförhållanden intar Polen i Europa en av de sista platserna när det gäller bostadsbyggande per invånare. Dessutom är man ifärd att övergå till ett system med byggnadskooperativer vilka skall ge 60 % av bostäderna under den kommande femårsperioden. På så vis går byggnadskostnaderna inte ut över statsbudgeten utan befolkningens privata inkomster. Detta betyder att bostäderna inte kommer att vara för dem som mest behöver dem utan för dem som kan betala. Möjligheterna att få en statslägenhet blir illusoriska och en arbetare, vars lön knappt räcker för att täcka hans nödvändiga dagsutgifter, har inget att sätta på sin bostadssparbok.

Begränsningen av utgifterna för kultur såsom prishöjningar för kulturella tjänster och varor orsakar en återgång i dess spridning. Antalet åskådare på teatrarna sjunker, bok- och tidskriftsupplagorna — inräknat skolböcker har minskat uppseendeväckande. Detta blir kännbart framför allt i de arbetarfamiljer som befinner sig på existensminimum och för vilka prishöjningen på teater- och biobiljetter, böcker eller tidskrifter, osv. innebär att de får avstå från många elementära kulturella utbud.

Begränsningen av utgifterna för högre utbildning — framför allt stipendier, studentrestauranger och studentbostäder — kommer att göra tillträde dit svårare för arbetar-, landsbygds- och småstadsungdom. Procenttalet arbetar- och bondesöner på högre läroanstalter minskar; penningspärren begränsar deras rätt till undervisning och sålunda deras möjligheter att avancera.

Fördjupningen av krisen förvärrar oundvikligen arbetarnas villkor på arbetsplatsen. Arbetslöshetsshotet, som visar sig, ökar ledningens och kontrollanternas godtycke och underlättar det officiella trycket på arbetarna. Förr tyckte makthavarna om att ta på sig blåställ, omtalade gärna sitt arbetarursprung, dekorerade de bästa arbetarna och var följaktligen besvärade över att betala direktören tio gånger mer än en arbetare. Idag bär makthavarna eleganta kostymer, direktörerna — som helt enkelt undanhåller den arbetande personalen dess överskott — är det socialistiska uppbyggnadsarbetets positiva hjältar och deras bil och villa är det vältaliga vittnesbördet om den sociala prestige och de medborgerliga dygderna. Idag är utsugningen uppenbar och synlig för alla och dess metod är inte längre propagandan och den obligatoriska entusiasmen utan helt öppet de ekonomiska sanktionerna, det administrativa tvångets piska och, i fall av organiserade motståndsförsök, det politiska tvånget. Idag fattar fackföreningen med regeringen, och tillämpar med direktören, beslut om avsked av personal (aktion ”R”). (”R” som i ”redukcja”.)

Som vi ser förvärrar krisen inte endast arbetarklassens materiella villkor utan även dess sociala och kulturella villkor; den befäster dess slaveri på arbetsplatserna, berövar den fullständigt möjligheter att förverkliga ens ett minimalt mål inom ramen för de nuvarande produktionsförhållandena och de sociala relationerna.

Den tvingar arbetarklassen att resa sig mot byråkratin och systemet för att försvara den

nuvarande nivån i sin materiella och kulturella existens.

Frivilligt skulle byråkratin inte ge den en zloty; i vilket fall har byråkratin under krisförhållanden och med brist på reserver inte längre någonting att ge under tryck. Varje större strejkhandling måste i denna situation förvandlas till politisk konflikt med byråkratin. För arbetarklassen är det enda sättet att förändra sina villkor. Idag, i en tid av allmän kris för systemet, är arbetarklassens intresse revolutionen: avskaffande av byråkratin och rådande produktionsförhållanden, övertagande av kontrollen över sitt eget arbete och dess avkastning, kontrollen över produktionsmålen, dvs. upprättande av ett ekonomiskt socialt och politiskt system som grundas på arbetardemokrati. På grund av deras proletära situation sammanfaller de flesta löntagares intressen med arbetarklassens.

För landsbygden innebär krisen framför allt att antalet bonde- arbetare kraftigt minskar liksom en ny överbefolkning, förlusten av andra inkomstkällor än jordbruket, vilka hjälpte de fattigaste bondefamiljerna att leva — de är de talrikaste hos oss — och som också möjliggjorde ett stort antal småbruks existens. För det stora flertalet bönder betyder detta inte bara att de saknar utsikter att förbättra sin materiella ställning och hotet att deras lantbruksegendomar skall försvinna. Bara en liten minoritet kan vinna på detta: de rikaste lantbrukarna, för vilka tillgången på billig arbetskraft och billig mark kommer att öppna en väg till kapitalisering. Men denna grupp känner också skattetrycket i landet som en begränsning av de möjligheter den har till ackumulation och till kapitalistisk utveckling; av denna anledning är den, även om politiken för närvarande behandlar den mycket mildt, fientlig mot systemet eller ger åtminstone inte sitt aktiva stöd åt den härskande byråkratin.

Om hela samhället saknar framtidsutsikter är det ungdomen som känner av detta starkast. Ty dessa utsikter utgör deras framtid och liv. Arbetslösheten är en olycka för hela klassen men den är det isynnerhet för de unga arbetarna som uppnår produktiv ålder. Det är särskilt de som kommer att sakna arbete. Utvecklingen av samägobyggnationen fråntar flertalet medborgare möjligheterna att förbättra sina bostadsförhållanden. Men också därvidlag är det de unga som, då de uppnår giftasvuxen ålder och skall bilda familj, drabbas hårdast. Det är framför allt de som inte finner någon bostad.

Den hotande överbefolkningen på landsbygden är ett gissel för majoriteten av bondeklassen; isynnerhet då för den unga generationen som inte får något arbete inom industrin och som bara kommer att kunna räkna med anställning som tjänare på föräldrarnas eller de äldre syskonens gård. Begränsningen av fonderna för utbildningen är till förfång för hela samhällets utveckling men de som drabbas hårdast är de unga bönderna och arbetarna, liksom småstadsungdomen som på detta sätt berövas chanserna till befördran. Med tanke på de tilltagande svårigheterna att finna en plats i samhällslivet är ungdomen i alla miljöer den grupp som drabbas hårdast av den ekonomiska, sociala, ideologiska och moraliska krisen och som samtidigt i alla miljöer utgör det potentiellt revolutionära elementet.

Det skulle förefalla som om teknokratin, i egenskap av ett samhällsskikt som är lierat med den makthavande klassen genom sina fördelar och sin plats inom produktionen, idag utgjorde det viktigaste stödet för den byråkratiska makten i samhället. Tvivelsutan skulle det vara så om teknokratin kunde förverkliga sina naturliga strävanden inom ramen för det rådande systemet. Före 1956 var det ett skikt av illa betalda övervakare vars löner var mycket lägre än de som uppbars av det begränsade skiktet av specialiserade administratörer som var i kapitalets tjänst före kriget. Men jämsides med industrin byggde man upp den ledande kadern och direktörsposterna besattes av en stor skara människor som har systemet att tacka för allt. Teknokratin är idag ett stabiliserat skikt som är medvetet om sina intressen. Den har fått sin andel

privilegier ifråga om hög konsumtion och på samma gång motsätter den sig arbetarklassen genom sina dagliga övervakande funktioner och genom sin strävan efter en ”direktörernas socialism”.

Emellertid såg vi (kap. 3) att produktionens klassmålsättning i det rådande systemet är främmande för teknokratins intressen och att teknokratin, då den har möjligheter att ta eget initiativ, handlar mot de målsättningar som byråkratin bestämt. Sålunda saknar teknokratin — inte bara delaktighet i fattandet av allmänna ekonomiska beslut — utan även rätten att fatta viktiga beslut angående sitt företag och sitt arbete. I det nuvarande systemet kan teknokraterna endast vara exekutörer och övervakare; de kan alltså inte förverkliga sina strävanden. De hävdar och håller fast vid kravet på decentralisering av ledningen efter jugoslaviskt mönster och strävar således efter att förändra produktionsförhållandena. Det populära slagordet i denna miljö — ”makten åt specialisterna” — uttrycker i lika hög grad direktörernas åsikt om vad som bör vara demokratins sociala innebörd i deras socialism, som deras fientliga inställning till det rådande systemet och den styrande politiska byråkratin.

Vi ser alltså att teknokratins intressen går utanför ramen till det nuvarande systemet och att de ställer detta skikt i motsatsförhållande till den styrande byråkratin. Vi har också sett att en förkrossande majoritet av befolkningen dvs. hela arbetarklassen, flertalet lågavlönade, nästan hela bondeklassen (med undantag av de rikaste), ungdomen idag befinner sig inom ramen för systemet, berövade sina möjligheter till utveckling och förbättring av sina levnadsvillkor och att krisen, som tilltar, oåterkalleligen förvärrar deras sociala och kulturella villkor. I denna situation har byråkratin ingen möjlighet att påtvinga övriga klasser och samhällsskikt sin hegemoni och ser sig berövad folkets stöd. Följaktligen måste den inskränka sin makt till ekonomiskt, administrativt och polisiärt tvång och på det viset avslöja sin diktators klasskaraktär.

Kontrollen över samhället genom polisen blir hårdare, inte så att den blir en molock som slukar partiet, utan därför att den fientliga inställningen till byråkratin i alla miljöer blir alltmer spänd och därför att folkets krafter, om de organiserade sig, i detta läge skulle bli en dödlig fara för systemet. Man har tagit den stalinistiska diktaturens lagstiftning från vinden — lilla strafflagen (M.K.K.) — man använder åter anklagelser på basis av artikel 22 i denna lag (”rykte”, polisens avlyssnande av privata samtal) och på artikel 23 i samma lag (jakt på anteckningar och privata brevväxlingar).

I enlighet med sin natur kväver byråkratin folkets initiativ, ty dess välde vilar på att de har monopol på samhällets organisation och på att de krossar fria folkliga krafter. Denna tendens förstärks särskilt under krisperioder: då klasser och samhällsskikt inte har några utsikter till utveckling och förbättring av sina levnadsvillkor inom systemets ram, eller ens utsikter att kunna bibehålla de nuvarande levnadsvillkoren, riskerar ett autentiskt folkligt initiativ alltid att vända sig mot byråkratin; det är således farligt.

Isynnerhet alla initiativ som har samband med det sociala tänkandets utveckling och med berikandet av kulturen och det ideologiska livet i vissa miljöer — diskussionsklubbar, kulturella och andra föreningar — underkastas sträng kontroll och behandlas av systemet som potentiella risker. Samma sak gäller tecken på oberoende politisk och ideologisk aktivitet och diskussioner i de mest aktiva cellerna inom ungdomsorganisationen eller partiet. Medlemmarna i partiet och Z.M.S. vid universiteten vet detta av egen erfarenhet.

Då byråkratin inte längre har möjlighet att påtvinga resten av samhället sin hegemoni, har byråkratin idag inte någon egen ideologi. Ingenting har ersatt den officiella stalinistiska

doktrinen som föll i spillror under åren 1955-56. Byråkratin motiverar gärna sina politiska och ekonomiska aktioner med ”det nationella intresset”. Detta kan, då det inte är de klassers och samhällsskikts intresse som utgör samhället, bara vara landets intresse, således den klass’ intresse som har hela statsmakten i sin hand. Byråkratin kamouflerar sitt klassintresse under ett nationalistiskt utanverk och framställer det som landets allmänna intresse; men under den ekonomiska krisens villkor har den av de maktavande förkunnade nationalismen få chanser att vinna befolkningens stöd. Då byråkratin inte har ett något så när konsekvent officiellt ideologiskt system och då den samtidigt, genom sitt monopol på organisation, kontrollerar förvaltningen och polisen, samhällslivet i sin helhet och alla former av ideologiskt liv i landet, förföljer den i en tid av allmän kris varje form av oberoende ideologi. Ideologi är ju de individers medvetande som har en social verksamhet; och under krisförhållanden, då en förkrossande majoritets intressen i samhället inte kan förverkligas inom ramen för systemet och står i motsättning till detta, måste all autentisk social verksamhet som är förknippad med en miljöns intressen och varje autentisk ideologi vända sig mot byråkratin.

Denna situation återverkar på ett särdeles kännbart sätt på den skapande intellektuella miljön ty dennas sociala funktion är den vetenskapliga formuleringen av det sociala tänkandet och den konstnärliga formuleringen av ideologin. Den ideologiska krisen i samhället innebär för denna miljö en kris i skapandet — och alla försök att komma ut ur denna kris, alla tecken på ideologiskt oberoende inom de skapande verksamheterna, kvävs med administrativa medel.

Vetenskapsmännen, författarna, de engagerade konstnärerna är utsatta för en diskriminering som döljer sig bakom förlags- och kulturpolitiken; de berövas tillgång till moderna informationsmedel, de berövas således möjligheter att utöva sitt yrke; de tidskrifter som behandlar litterära och sociala frågor, beslagtogs om de skulle visa prov på aldrig så litet oberoende och ersätts av organ som bojkottas av de mest framstående intellektuella; de preventiva censurernas växande hårdhet minskar den redan inskränkta marginalen för de friheter i yrket som givits intelligentsian. Således blir den ideologiska krisen en källa till kris i det kulturella skapandet. Den ideologiska krisen medför också en kris för de moraliska värdena och kriterierna som är särskilt kännbar för ungdomar som skall bilda sin världsuppfattning och sitt livsideal. Detta resulterar i cyniska attityder, en uppenbar karriärism, ”huliganism”; de omfattande stölderna är inte bara ett ekonomiskt fenomen.

Den allmänna krisen i samhällsförhållandena är en följd av det faktum att de produktionsförhållanden, på vilka byråkratin makt grundas, har blivit en bromsande faktor för ekonomins utveckling och orsakat den ekonomiska krisen som en följd av att hela samhället har berövats utsikterna till utveckling och möjligheter att tillfredsställa sina minimala klassintressen inom systemets ram. Lika lite som den ekonomiska krisen kan övervinnas på basis av de nuvarande produktionsförhållandena kan den allmänna sociala krisen således övervinnas inom ramen för de nuvarande samhällsförhållandena, vilka bara förvärrar den kris vars lösning inte är möjlig annat än genom att de nuvarande produktionsförhållandena och sociala relationerna skaffas ur världen. *Utvecklingen måste nödvändigtvis gå via revolutionen.*

Under förhållanden av allmän kris för systemet är byråkratin isolerad i samhället. Ingen samhällsklass sluter upp vid dess sida, på sin höjd skulle den rika bondeklassen och småborgarskapet förbli neutrala. Men endast arbetarklassen upplever på grund av sina levnadsvillkor och arbetsförhållanden nödvändigheten av att störta byråkratin. De huvudsakliga orsakerna till den ekonomiska och sociala krisen ligger som vi redan sett i produktionsförhållandena i den stora industrins sektor, dvs. i de förhållanden som i produktionsprocessen uppstår mellan arbetarklassen och den centrala politiska byråkratin.

Därför måste arbetarklassen vara den viktigaste och ledande kraften. Revolutionen som skall störta det byråkratiska systemet är följaktligen till sin natur proletär.

Man säger ofta att den starka maktapparaten som förfogar över alla moderna medel till materiellt tvång i sig är ett tillräckligt stöd för den härskande klassen och gör det möjligt för denna att varaktigt, även utan något som helst socialt stöd, hålla sig kvar vid makten. Trots en skenbart modern argumentering är detta ett missförstånd som är lika gammalt som klassamhället och staten. Vi såg i oktober 1956 i Ungern hur den mäktiga tvångsapparaten blev vanmäktig och upplöstes inom loppet av några dagar. Arbetarna producerar och transporterar vapnen, tjänstgör i armén, skapar statens hela materiella makt. Om murarna till fängelserna, kasernerna och vapenförråden står kvar är det inte därför att de är byggda av solida material utan därför att de skyddas av den härskande klassens hegemoni, maktens auktoritet, rädsla och resignation inför den rådande sociala ordningen. Dessa psykologiska murar gör det möjligt för de makthavande att sätta sig i säkerhet bakom murar av tegel. Den sociala krisen berövar de makthavande deras hegemoni, deras auktoritet, sätter samhällets förkrossande majoritet mot dem — slutligen reser sig hela arbetarklassen mot den härskande byråkratin. Krisens oundvikliga förvärrande undergräver de psykologiska murarna, som är det verkliga skyddet för makten. Den revolutionära situationen får dem att störta: och då utgör tegelmurarna inte längre något hinder. Den ekonomiska och sociala krisen är omöjlig att övervinna inom ramen för det byråkratiska systemet: *revolutionen är oundviklig*.

9. Revolutionens internationella problem

Man säger oss: ”Vi lever i de europeiska konflikternas brännpunkt. Världen är uppdelad i två block, båda äger atomvapen. I denna situation är alla revolutionära rörelser ett brott mot nationen och mot mänskligheten. Den polska ståndpunkten utgår från den internationella situationen och det geografiska läget och innehåller kravet att slå vakt om lugn och lydnad inför makten. Annars hotas vi av atomförintelse eller i bästa fall av en intervention av den vänskapligt sinnade stormaktens tanks som i Ungern. Att under nuvarande förhållanden analysera den sociala strukturen, att fundera över mervärdet, att formulera politiska program är en meningslös eller farlig syssla. För att bygga upp socialismen måste man först och främst *existera*.”

Det är ett politiskt argument — det är alltså inte likgiltigt vem som lägger fram det och varför. För det första är det själva maktens representanter som gör det även om de inte alltid kan sätta alla prickarna på i:na. Det finns dessutom människor som motvilligt medger sin samhörighet med de makthavande men som å andra sidan hävdar att de i grund och botten är oppositio- nella. Men de predikar likväl lydnad inför makten och ställer sig alltså på dess sida och i dess position. De talar som systemets försvarare, som föregivna motståndare tiger de; deras protester når aldrig utanför samvetets privata sfär. I verkligheten tillhör de sålunda makthavarnas block, de är den härskande byråkratins talesmän.

Detta argument kännetecknas milt sagt av tvetydighet: ledarna och propagandisterna för ett system som förfogar över alla medel till våld och förintelse uppmanar massorna till lydnad i fredsbevarandets namn. Som typiskt argument från en ”maktposition” kan denna utpressning vara rationell och övertygande: låt oss då på ett sansat sätt se lite närmare på denna tankegång utan att förglömma dess karaktär av förebråelse.

1. Detta resonemang bygger på axiomet att en revolution är resultatet av en komplott och att den är ett brott mot både samhällsfreden och världsfreden. Detta är alla antirevolutionära ideologiers argument, omhuldat av olika slags diktaturer och ofta åberopat under rättegångar

och därifrån välkänt i arbetarrörelsens historia. Det är ett typiskt polisiärt resonemang. I verkligheten är revolutioner alltid resultatet av kriser i den ekonomiska och sociala strukturen och således oundvikliga företeelser i samhällets utveckling. Ur samhällelig synpunkt är en revolution alltid en våldshandling. Den vänder sig nämligen mot den härskande klassen, den klass som förfogar över en statlig maktapparat. En revolution ställer den sociala rörelsens krafter mot en statsapparat som gör bruk av förtryck och våld. Den innebär att samhällsmajoriteten reser sig mot den härskande minoriteten i syfte att framkalla en kris i den politiska makten och den repressiva maktens upplösning. Därför behöver en revolution inte ha karaktär av våldshandling. Möjligheten att undvika inbördeskrig beror på de faktorer som begränsar det kaos som revolutionen för med sig och förlamar den härskande klassens möjligheter till väpnade motaktioner, dvs. på den revolutionära rörelsens styrka, medvetenhet och organisation.

Vi står inte över historien, vi påverkas av dess lagar. En revolution är en oundviklig följd av en allmän kris i systemet; organisatorisk och programbestämd förberedelse minimiserar det pris som samhället måste betala för revolutionen. Det enda brottet mot den inre freden är den härskande byråkratin vilken försöker desorganisera massorna och beröva dem politisk medvetenhet och som sedan tar till militära tvångsmedel för att söka hejda den revolutionära rörelsens stegring. Minnet av Poznan och Budapest är levande hos oss.

2. Det sägs att en revolution i Polen skulle leda till en väpnad intervention från Sovjetunionens sida vars utgång ur militär synpunkt är otvivelaktig. Detta arguments förespråkare tar för givet att allt äger rum ”inom ett enda lands gränser” där det råkar finnas klassmotsättningar medan grannländerna saknar klasser och där det endast finns reguljära trupper med ett visst antal stridsvagnar och flygplan till förfogande. Revolutionen överskrider alltså inte nationens gränser och har utanför dem inga konsekvenser.

Denna mycket egendomliga ”politiska realism” strider helt och hållet mot historiska erfarenheter. Revolutionära kriser har alltid haft internationell karaktär. Händelserna 1956 var därvidlag inget undantag. Men vi har redan sett att byråkratin då förfogade över ekonomiska och sociala reserver vilket gjorde det möjligt att lösa krisen med reformmanövrer. Detta hejdade den revolutionära utvecklingen i Polen och gjorde det möjligt att undvika en revolutionär situation i Tjeckoslovakien och i Sovjetunionen; så kunde byråkratin isolera och sedan krossa den ungerska revolutionen.

Krisens nuvarande fas kännetecknas av brist på reserver som är oumbärliga för att utföra en ny manöver. Detta gäller såväl Polen som Tjeckoslovakien, D.D.R., Ungern och Sovjetunionen. Det är svårt att säga i vilket av dessa länder revolutionen kommer att börja. Däremot är det säkert att den inte kommer att stanna där. I inget av dessa länder kan den sociala krisen övervinnas — om det så vore temporärt — det finns inte längre något att reformera. Under dessa förhållanden kommer den revolutionära rörelsen endast att spridas över hela blocket och den sovjetiska byråkratins möjligheter till väpnad intervention kommer att bero på hur allvarliga klassmotsättningarna är i Sovjetunionen och inte på antalet stridsvagnar och flygplan som landet för närvarande förfogar över ...

Den antibyråkratiska revolutionen skulle utan tvivel oroa neokapitalismens politiska stabilitet. Men för neokapitalismen innebär den likväl inte ett så direkt hot som för byråkratin. I varje fall synes det osannolikt att imperialismen i västvärlden, som i och för sig gärna skulle inta den störtade byråkratins plats, skulle gå så långt som till att bestämma sig för väpnad intervention. Arbetarklassen i de utvecklade länderna i väst har vunnit åt sig och åt samhället en relativt bred marginal av demokratiska rättigheter. Under dessa förhållanden kan man inte

börja ett krig utan att på ett lämpligt sätt förbereda allmänna opinionen. En väpnad intervention mot de länder som genomfört den antibyråkratiska revolutionen är ur denna synpunkt omöjlig: den skulle mötas av allmänna opinionens protester, massornas motstånd, en aktiv kamp mot kriget från arbetarklassens sida; denna utgör i alla dessa länder en mäktig och organiserad politisk styrka. Dessutom är neokapitalismen hotad av den koloniala revolutionen. I sista hand skulle ett interventionskrig mot den antibyråkratiska revolutionen hota att urarta till en världsomfattande atomkonflikt som vore detsamma som självmord.

3. Atombombsargumentet är ett modernt tillskott till den gamla uppsättningen av antirevolutionära argument. Idag, då förrådet av kärnvapen mer än väl räcker till för att förintna världen, är alla revolutioner ett brott inte bara mot den inre freden utan också mot mänskligheten. Detta argument upprepas på olika sätt av den ledande eliten i de två stora block som sinsemellan delar makten i världen. Eftersom de äger förråden av nukleära förintelsemedel uppmanar imperialismen och den internationella byråkratins ledande skikt till lydnad för att bespara världen ett förödande atomkrig.

Ett krig är ett företag av ekonomisk karaktär, det baseras på ett slags kalkyl. Atomkriget skulle, sett utifrån de två blockens målsättningar, vara helt meningslöst; det skulle leda till förstörelse, om inte av hela mänskligheten, så åtminstone av stormakterna, de mest tätbebyggda, de ekonomiskt mest utvecklade delarna av världen. Det skulle alltså innebära ett självmord. De två huvudblocken strävar för övrigt inte efter varandras förintelse utan tävlar ekonomiskt, politiskt, diplomatiskt med varandra utifrån den överenskomna uppdelningen i intressesfärer. I deras kamp mot revolutionära rörelser är atomvapen ett utpressningsmedel. Men som bekant pågår sedan andra världskrigets slut oavbrutet revolutionära krig i olika delar av världen och samtidigt — men oberoende av dem — för de två blocken sin politik av spänning och närmanden. På sista tiden har detta självklara faktum uppmärksamats av de kinesiska ledarna vilkas konflikt med den sovjetryska byråkratin och önskan att stärka sin självständighet och internationella position föranlett dem att liera sig med den koloniala revolutionens krafter.

Byråkratin talar mycket och värtaligt om nödvändigheten av att bibehålla freden genom att respektera status quo; därför är det nödvändigt att slå vakt om lydnaden inför staten. Men när byråkratins maktposition hotats har man inte tvekat att göra bruk av väpnat tvång. Den skickade sina stridsvagnar mot arbetardemonstranterna i Berlin i juni 1953, Poznan 1956 och Novotcherkansk 1962; den utlöste ett verkligt krig mot den ungerska arbetarklassen 1956.

De imperialistiska staternas ledare tävlar med byråkratin i fredlig fraseologi. Men de två senaste decenniernas historia är fylld av väpnade interventioner och krig mot den koloniala revolutionen; man kvävde de grekiska partisanernas frihetskamp, man förde krig i Korea, Vietnam, Algeriet, mot Kuba, i Kongo och just nu bevittnar vi den slutliga aggressionen mot Nordvietnam.

Det är begripligt att de härskande klassernas ideologiska talesmän ogärna funderar över krigsfarans sociala orsaker och att de anser ”reflexioner om mervärde” som ej önskvärda. Men detta problem har i själva verket aldrig varit mera brännande än idag, då arbetets alienation yttrar sig i former som hotar mänsklighetens existens, då det överskott som produceras av arbetarna i väst, av de länder imperialismen utsuger, av de sovjetryska arbetarna, används mot dem inte längre bara i form av polis, fängelser, kanonbåtar och pansardivisioner utan även i form av atomförintelsens medel. Orsakerna till krigsfaran ligger i skärpta sociala konflikter. Detta berör i första hand imperialismen som ser sitt herravälde över de ”underutvecklade” länderna hotat och därför mångfaldigar sina interventionskrig och äventyrliga politiska

manövrer ”vid krigets rand”. Men det angår också den internationella byråkratin: man minns krisen i Berlin 1961, det våghalsiga företaget att installera sovjetryska raketer på Kuba, vilket satte den kubanska revolutionen i fara; man minns sovjetryska tanks i aktion i Berlin 1953 och interventionen — som blev ett verkligt krig — mot den ungerska revolutionen. De båda blockens ledarskikt är utan tvivel medvetna om kärnvapenkrigets meningslöshet. Ändå tillverkar de och samlar på atomvapen och gör bruk av dem för politisk utpressning. Detta föder och förvärrar oundvikligen inre och yttre kriser, ökar spänningar, konflikter och kontrarevolutionära krig. Det är alltså ett hot mot mänskligheten. All desorganisation av de revolutionära rörelserna i världen stärker folkfientliga diktaturer och deras möjligheter till väpnad intervention, den ger en spontan karaktär åt den revolutionära processen och som en följd därav ökas risken för väpnade konflikter. Krigsfaran kan avvärjas endast genom att dess sociala orsaker undanröjs imperialismen och den byråkratiska diktaturen. Mänskligheten har sin möjlighet att begränsa detta hot idag och att slutgiltigt avskaffa det för framtiden i en organiserad, målmedveten, internationell revolutionär rörelse.

4. Den unga sovjetryska republiken kunde med framgång försvara sig mot de imperialistiska ländernas ingripande tack vare arbetarklassens kamp i väst och en våg av revolutionära rörelser som gick över världen mot slutet av första världskriget och efter den ryska revolutionens seger. Rysslands bevarande och dess allmänna utveckling som arbetarstat berodde på utgången av den revolutionära kampen i andra länder, framför allt i de industrialiserade länderna i väst. Lenin och Trotskij och andra ledare var medvetna om detta: de visste att endast en annan revolution kan vara den proletära diktaturens verkliga bundsförvant. Det var därför Sovjets ideologi och utrikespolitik under den första perioden efter revolutionen hade internationell inriktning. I samma takt som den ryska staten byråkratiserades och den nya makteliten förvandlades till en härskande klass, förändrades även denna situation. Den revolutionära rörelsen upphörde att vara den ryska statens naturliga bundsförvant. Och så länge den finner sig i den ryska byråkratin kommer den att förbli ett redskap för att förverkliga Sovjetunionens nationella intressen (dvs. den härskande byråkratin intressen) i tävlan med det imperialistiska blocket. Kapitalismens stabilisering och den revolutionära vågens utebbande i väst bidrog till de kommunistiska partiernas byråkratisering och att de underkastades S.U.K.P.s politiska direktiv, vilket i praktiken innebar att revolutionens och arbetarklassens intressen i de kapitalistiska länderna underordnades den sovjetryska byråkratin intressen. Följderna känner vi.

Däremot är varje seger för en självständig, segerrik revolution ett hot mot byråkratin. Till sin natur är varje sådant skeende en suverän handling av folkets massor. Dess exempel och befruktande idéer riktar sig mot byråkratin ideologiska hegemoni över de egna massorna. Vad mera är, de segrande revolutionerna underkastar sig inte den sovjetryska byråkratin diktat, de rubbar den monolitiska byråkratiska makten och hotar därigenom denna även på ett inre plan. Den självständiga segrande revolutionens första land efter andra världskriget var Jugoslavien, det andra Kina. Följderna känner vi.

Det är anledningen till att den sovjetryska byråkratin omfattar principen att ”socialismen” når så långt dess armé når. I denna princip namn försökte den först behärska, för att sedan förråda, revolutionen i Spanien; den förbjöd de franska och italienska kommunisterna att föra en revolutionär kamp om makten i den revolutionära situationen 1945-1946; den förrådade revolutionen i Grekland; den försökte få de kinesiska kommunisterna att ge upp den revolutionära kampen mot Chiang-Kai-cheks armé.

Att en stor grupp länder drogs undan kapitalismens dominans var och är fortfarande en positiv

faktor för den revolutionära kampen mot imperialismen. Men byråkratiseringen i dessa länder bromsar idag både den koloniala revolutionens utveckling och arbetarklassens kamp i de högt utvecklade kapitalistiska länderna. Genom sin utrikespolitik vilken utgår ifrån överenskommelsen om intressesfärer med imperialismen och en strävan att bevara status quo; genom sin ideologi som sanktionerar denna politik och inte minst genom sitt inflytande över de officiella kommunistiska partierna motarbetar den internationella byråkratin den anti-kapitalistiska revolutionen. Den koloniala revolutionen undandrar sig dock dess kontroll; den är självständigt och effektivt organiserad och leds av grupper som står utanför de officiella kommunistiska partierna. Ett exempel är Kuba, ett annat Algeriet.

Den internationella byråkratins makt att kontrollera den kommunistiska världsrörelsen upplever också en kris som endast kan förvärras. Det är inte av en händelse som dess början sammanfaller med början på krisen inom vårt läger och med de första antibyråkratiska revolutionerna i Polen och Ungern. Kampen mot den byråkratiska diktaturen hjälper arbetarrörelsen i världen att frigöra sig från dess förmyndarskap. Den segerrika antibyråkratiska revolutionen kommer att göra slut på detta förmyndarskap; den är en naturlig bundsförvant till den revolutionära rörelsen i världen.

10. Program

Vi har hittills analyserat revolutionen som det gamla samhällets dödgrävare. Den är samtidigt det nya samhällets skapare. Förmår arbetarklassen, som i enlighet med sin natur är revolutionens viktigaste och ledande kraft, att framlägga ett giltigt program?

1. Den samhällsklass' program är giltigt vars speciella klassintresse bäst överensstämmer med den ekonomiska utvecklingens krav och vars dominans öppnar perspektiv för utveckling och behovstillfredsställelse åt övriga klasser och samhällskikt eller som med andra ord möjliggör ett förverkligande av hela samhällets intressen. Arbetarnas klassintresse kräver att det byråkratiska ägandet av produktionsmedlen avskaffas. Detta innebär inte att arbetarens lön skall motsvara det totala värdet av hans arbetsprodukt. Utvecklingsnivån för det moderna samhällets produktionskrafter nödvändiggör en arbetsfördelning som innebär att icke-produktiva sektorer finns, som underhålls av den materiella avkastning som skapas av arbetarna. I en arbetardemokrati kommer det också att vara nödvändigt att från arbetarens avkastning ta en del som anslås åt ackumulation, underhåll och utveckling av sjukvården, undervisningen, kulturen; ännu en del kommer att avsättas för de sociala prestationerna, förvaltningen och maktapparaten. Men allt detta kommer att göras i den utsträckning som arbetarklassen finner nödvändigt för sina egna intressen. Utsugningen består i själva verket inte i att arbetarens lön representerar endast en del av det producerade värdet utan i att överskottet fråntages honom och utnyttjas för syften som är honom främmande och fientliga; i att den icke-producerande sektorn tjänar till att vidmakthålla och stärka byråkratins (eller också borgarklassens) dominans över produktionen, samhället och arbetarklassens sociala liv. Att utsugningen avskaffas innebär följaktligen att ett system skapas i vilket den organiserade arbetarklassen kommer att vara herre över sitt arbete och dess avkastning, i vilket den kommer att bestämma över samhällsproduktionens mål, omfattning och utgifternas användning för de sociala prestationerna, sjukvården, undervisningen, kulturen, över storleken i utgifterna för maktapparaten och denna apparats löpande uppgifter. Det är då som arbetarklassen kommer att utöva den ekonomiska, sociala och politiska makten i staten.

Den nuvarande utvecklingsnivån för de produktiva krafterna innebär en social arbetsfördelning i vilken produktionen skiljts från ledningen. Det måste finnas arbetare och ledare. I

produktionsprocessen skall arbetarklassen inte leda utan producera. För att leda måste den organisera sig själv och organiseras av sin stat. Hur skall arbetarklassen skapa sin egen organisation och staten för att kunna styra sitt arbete och sin produktion?

Om det inte finns någon arbetardemokrati i fabriken så finns den desto mindre i staten. I själva verket är det endast i fabriken som arbetaren är i sin miljö, det är där han utövar sin väsentliga sociala funktion. Om arbetaren var en slav under sitt arbete då skulle friheten vid sidan av detta arbete mycket snart bli ”söndagsfrihet”, dvs, en fiktiv frihet. Arbetarklassen kan inte vara herre över sitt arbete och produktionen om den inte har kontrollen över villkoren och målen för sitt arbete på fabriken. I detta syfte måste den organisera sig på företagen genom att bilda Arbetarråd för att leda företaget. Den måste av direktören göra en tjänsteman som underställs rådet, som kontrolleras, anställs och avskedas av detta. Idag dikteras alla de beslut som utgör företagets ledning av den centrala makten. Under sådana förhållanden skulle Arbetarråden vara praktiskt taget berövade makt. I enlighet med sin natur är direktionen lierad med de ledande organen och således med den ekonomiska ledningens centrala apparat. Under sådana förhållanden skulle Arbetarråden oundvikligen framstå som en andrahandsledning, jämförbar med de Autonoma arbetarkonferenserna. För att dessa råd skall kunna leda företaget måste arbetarklassen göra dem oberoende av företaget. Så kommer den att skapa de första villkoren för arbetardemokratin och samtidigt ge nya direktiv för att förverkliga produktionens egentliga klassmål (som vi redan visat i kap. 3 är centraliseringen ett medel att organisera produktionen för produktionen medan produktionen av konsumtionsvaror kräver decentralisering). På det viset förverkligar arbetarklassen, då den börjar att förverkliga sitt program, i förbigående vad som har en framskjuten plats i teknokratins program: företagets oberoende. Arbetarklassen och teknokratin lägger i denna idé helt olika sociala innehåll. För teknokratin innebär företagets oberoende att hela makten läggs i ledningens händer. För arbetarklassen innebär denna i& arbetarnas oberoende. Det är därför klassen inte kan nöja sig med ledning av företaget via råden. I detta fall skulle den i verkligheten blott förverkliga teknokratins program och därmed få ett nytt ok på sina skuldror. De viktigaste besluten angående nationalinkomstens fördelning och användning har definitionsmässigt en allmän ekonomisk karaktär, dvs. de görs på den nationella ekonomins nivå, med andra ord kan besluten endast fattas på den centrala maktens nivå. Om dessa beslut, vilka kommer från de makthavande, förblev utom räckhåll för arbetarklassen skulle denna inte kunna styra produktionen och därmed sitt eget arbete. En arbetarautonomi som begränsas till företaget skulle oundvikligen bli en fiktion som döljer fabriksledningens makt och dominans hos en ny byråkrati som är politiskt lierad med teknokratin i staten. Då skulle utsugningen fortsätta och den gamla ordningen upprepas i en ny form.

2. Det är därför som det är nödvändigt att arbetarklassen förutom Arbetarråden i företagen organiserar delegationer från företagen i landet, dvs. att den organiserar *råd av arbetar-delegater* med delegaternas centrala råd i ledningen. Genom detta system av råd kommer arbetarklassen att bestämma över den nationalekonomiska planen, med andra ord den kommer att fixera samhällsproduktionens mål, fatta de nödvändiga besluten och i varje ögonblick kontrollera planens förverkligande. På det viset kommer råden på varje nivå att bli instrument för den ekonomiska och politiska, exekutiva och legislativa makten.

Det kommer att bli verkliga valbara organ ty väljarna, som organiseras på basis av produktionsenheter kommer att i varje stund, oberoende av de tider som bestämts för normala val, kunna återkalla sina representanter och ersätta dem med nya delegater. På det viset kommer arbetardelegationerna från företagen att bli den proletära statens stomme.

3. Om arbetardelegaterna i delegaternas centralråd inte hade till sitt förfogande mer än en enda plan för fördelning av nationalinkomsten, vilken framlades av regeringen eller det enda partiets ledning, skulle deras roll begränsas till mekanisk röstning. Som vi visat i kap. 1 kan den monopolistiska makten inte ha arbetarkaraktär; den blir oundvikligen en diktatur som håller arbetarklassen nere, en organism som tjänar till att desorganisera arbetarna och hela samhället och hålla dem i underkastelse.

För att systemet med råd skall kunna uttrycka arbetarmassornas vilja, opinion och verksamhet måste arbetarklassen organiseras på basis av ett flerpartisystem. Vad innebär i praktiken ett system med flera arbetarpartier? Rätten för varje politisk grupp som erkännes av arbetarklassen att utge sin egen tidning, att lägga fram sitt program via moderna nyhetsmedia, att organisera kadrer, att agitera, kort sagt att konstituera ett parti. Ett system med flera arbetarpartier kräver yttrande-, press-, mötesfrihet, avskaffande av den preventiva censuren, full frihet för vetenskaplig forskning, litterärt och konstnärligt skapande. Utan frihet att uttrycka olika tankeriktningar i pressen, i den vetenskapliga forskningen, i det litterära och konstnärliga skapandet finns ingen arbetardemokrati. Ifråga om systemet med flera arbetarpartier lägger de olika partierna fram sina förslag till fördelning av nationalinkomsten i delegaternas centralråd; då kommer de betingelser verkligen att skapas som gör det möjligt att urskilja de reella delarna i ett valprogram; allt detta bör tjäna arbetarklassens centrala representanter såväl som de massor som väljer och återkallar delegaterna. Vi talar om ett system med flera arbetarpartier utan att vilja begränsa medlemskap i dessa partier till enbart arbetare. Arbetarkaraktären i flerpartisystemet återspeglar karaktären i en statsmakt som organiserats enligt systemet med råd. Under dessa förhållanden kan de partier som försöker utöva inflytande över den politiska makten endast göra det genom att vinna de arbetande massornas gensvar.

Av samma skäl är vi mot den parlamentariska regimen. Erfarenheten från två tjuugoårsperioder gör det klart att denna regim inte utgör någon garanti mot diktaturen och att den inte i sin mest fulländade form utgör en folkmakt. I det parlamentariska systemet bekämpar partierna varandra för att vinna väljarnas röster: så snart röstsedlarna stoppats i valurnorna kan valprogrammet kastas i papperskorgen. I parlamentet känner sig de deputerade endast lierade med den partiledning som utsett dem till kandidater. Väljarna är indelade i valkretsar som är avgränsade enligt helt formella kriterier. De är följaktligen splittrade. Rätten att återkalla deputerade är en ren fiktion. Medborgarens delaktighet i det politiska livet inskränks till att han läser ledarnas uttalanden i pressen, att han hör dem på radion och ser dem på TV och att han vart fjärde eller femte år beger sig till valurnorna för att välja det parti som skall regera. Resten görs i kraft av hans mandat men utan hans delaktighet. För övrigt är parlamentet endast den lagstiftande makten. Den exekutiva maktapparaten blir under dessa förhållanden den enda reella makten, en makt som kontrolleras av dem som förfogar över den materiella makten, dvs. mervärdet.

Det är så som det parlamentariska systemet är ett system i vilket arbetarklassen och hela samhället genom verkan av sin röst berövas allt inflytande över makten. Mot den röstningen var fjärde eller femte år sätter vi permanent deltagande av arbetarklassen som organiserats i ett system av råd, i de politiska partierna och fackföreningarna, omhändertagande, korrigerande och kontroll av de politiska och ekonomiska beslutens genomförande på samtliga nivåer. I det kapitalistiska samhället finns över parlamentet den borgarklass som förfogar över överskottet. I det byråkratiska systemet härskar bakom den parlamentariska fiktionen den *centrala politiska byråkratin* utan att dela med sig. I systemet med arbetardemokrati, om represen-

tationen för samtliga medborgare tar en parlamentarisk form, kommer arbetarklassen att stå över parlamentet, organiserad i råd och förfogande över den materiella grunden till samhällets existens, dvs. sitt arbetes avkastning.

4. Arbetarklassen kan inte direkt bestämma över fördelningen av sitt arbetes produkter, den kan det endast genom sin centrala politiska representation. I andra avseenden är arbetarklassen ifråga om sina intressen inte helt homogen. Konflikten mellan arbetarrepresentationernas beslut och intressen och tendenser bland arbetare från speciella företag och speciella delar av arbetarklassen är följaktligen oundvikliga. Enbart det faktum att ledningen skiljts från produktionen bär i sig möjligheter till att en vald — i viss mån oberoende — makt utkristalliseras såväl på företagets som statens nivå. Om arbetarna förutom rösträtt saknade möjlighet till självförsvar mot besluten inom sitt representationssystem så skulle detta förfalla och verka mot deras intressen som det borde företräda. Om arbetarklassen saknade möjligheter att försvara sig mot sin stat skulle arbetardemokratin bli en fiktion. Denna försvarsmöjlighet måste befästas genom fackföreningar som är fullständigt oberoende gentemot staten och som har rätt att organisera ekonomiska och politiska strejker. De olika politiska partierna kommer att kämpa för att fackföreningarnas arbetarkaraktär vidmakthålles samtidigt som de försöker att utöva inflytande över dessa.

5. För att organen i arbetardemokratin inte skall förvandlas till en fasad bakom vilken hela den gamla ”oredan” återuppstår, är det nödvändigt att de demokratiska formerna svarar mot det levande innehållet i arbetarmassornas verksamhet. För administratörer, specialister och politiker utgör allmänna sysslor ett yrke. Det behövs alltså tid och nödvändiga kunskaper för att sysselsätta sig därmed. Arbetaren är i produktionsprocessen en person som utför något. Hans yrke är att tjäna maskinen. För att han skall kunna delta i det allmänna livet är det oundgängligt att han ges ett minimum av tid och utbildning.

I detta syfte måste några timmar per vecka tas från den lagstadgade och betalda arbetstiden och ägnas åt allmän utbildning av arbetaren. Under dessa timmar skall arbetarna som indelas efter produktionsenhet diskutera de varianter av den ekonomiska planen för landet, regimen och företaget vilka föreslagits av de olika politiska partierna. Det rör sig inte om alltför svåra ting; de är obegripliga för en vanlig person endast om man försöker dölja klassinnebörd i den fördelning av nationalinkomsten som görs. De representanter för de olika politiska partierna som deltar i arbetarutbildningen kommer att föra arbetarklassen närmare sina program och föra sina program närmare arbetarklassen.

6. I systemet med arbetardemokrati kan den politiska polisen, den reguljära armén inte behållas i någon form. Den politiska polisens antidemokratiska karaktär är uppenbar för alla. Kring den härskande klassens stående armé skapas däremot en massa myter vilka i viss utsträckning godtas av samhället. Vad består denna reguljära armé av? Det är en organisation inom vars ram hundratusentals unga män, vilka ryckts ur sin miljö, isoleras i kaserner där man med hjälp av brutala metoder utplånar varje självständig tanke hos dem medan man lär dem att mekaniskt utföra varje order från det hierarkiserade yrkesbefälet. Det är alltså denna organisation som är grunden till statens väpnade styrka; denna styrka som är skild från samhället är alltså i varje stund beredd att motsätta sig det. Det är därför det inte räcker att byta officerarna: den reguljära armén är likaväl som den politiska polisen till själva sin natur ett instrument för den folkfientliga diktaturen. Så länge den finns kvar kan en klick generaler alltid sätta sig över varje parti eller råd.

Man säger att den reguljära armén är omistlig för fosterlandets försvar. Det är så under en folkfientlig diktators förhållanden då det är svårt att tvinga de stora massorna att kämpa för att

försvara en stat som inte tillhör dem; man kan åstadkomma det endast genom hot och terror med den reguljära arméns stöd. Väpnandet av massorna utanför denna organisations ram innebär en dödlig fara för systemet och det är därför den reguljära armén är dess enda möjlighet att organisera den väpnade styrkan.

Däremot visar de revolutionära krigen i Vietnam, i Algeriet och på Kuba att de väpnade arbetarna och bönderna — då de vet varför de slåss och identifierar sina intressen med revolutionens — ur militär synpunkt ingalunda är underlägsna de reguljära arméerna. Detta gäller framför allt de små länder som är utsatta för främmande makters kontrarevolutionära aggression: då de anfalls av en reguljär armé kan de inte försvara sig effektivt annat än med folkrigets metoder. De aggressiva makterna behöver den reguljära armén för att föra kolonialkrig och genomföra sina interventioner; de folkfientliga diktaturerna behöver den för att kvarhålla massorna i lydnad. Det är denna sista roll den spelar i Latinamerika där armén spelar rollen av inre polis. Den spelar för övrigt den rollen överallt där den finns och det är på det viset i Polen vilket bland annat framgår av händelserna i Poznan. Den reguljära armén — om en strid äger rum eller inte — är ett instrument för brutal dominans över arbetarklassen och samhället så som en batong är ett instrument att slå med, om nu ägaren gör bruk av det eller inte. I ett system av arbetardemokrati förhindrar den reguljära armén inte kontrarevolution, tvärtom kan den själv bli ett kontrarevolutionärt instrument. Den måste således avskaffas.

För att omöjliggöra störtandet av sin demokrati måste arbetarklassen vara beväpnad. Detta gäller isynnerhet arbetarna i den stora industrin vilka överallt borde organiseras i en arbetarmilis som ställs under rådssystemet.

De militära specialisterna borde ha en funktion som instruktörer under rådets överinseende och kontroll. Sålunda kommer statens militära repressiva makt att mycket nära lieras med arbetarklassen som alltid kommer att vara beredd att med vapen i hand försvara sin stat och revolutionen.

Av tekniska skäl är det viktigt att hålla specialiserade stående enheter (raketer, flyg, flotta, osv.). Soldaterna i dessa enheter borde emellertid rekryteras bland arbetarna i vissa företag i den stora industrin och under sin värnplikts tid borde de stå i förbindelse med arbetarna på sina företag och ha de rättigheter som tillfaller dessa.

7. Jordbruksproduktionen och bondeklassen spelar en alltför stor roll i ekonomin och i samhället för att arbetarprogrammet skall kunna utelägna frågor som gäller landsbygden.

Bondeklassens framtid finns otvivelaktigt i de stora specialiserade och industrialiserade statsföretagen. Den tekniska grunden för denna organisation av jordbruksproduktionen kan inte skapas annat än genom industrialisering av landsbygden. Detta kräver betydande investeringar som med nödvändighet kommer att behöva lång tid för att förverkligas. Under nuvarande tekniska och ekonomiska förhållanden skulle varje försök till allmän kollektivisering innebära en expropriering av bönderna och skulle följaktligen inte kunna genomföras annat än med deras motstånd, med polisiära och diktatoriska metoder. Resultatet skulle bli en nedgång för jordbruksproduktionen och en återgång till ett arbetarfientligt polisiärt och diktatoriskt system.

En kollektivisering som genomfördes under dessa förhållanden skulle inte överensstämma annat än med det byråkratiska systemet. För en arbetardemokrati skulle den innebära döden; den går alltså ej att acceptera.

Den nuvarande strukturen i jordbruket, där det privata ägandet av jorden finns kvar, leder till upprättandet av jordbruk av kapitalistisk typ om marknadslagen får verka fritt, dvs. utan gränser.

Eftersom de är spridda har småjordbruken blott små medel att investera — men det är outhärligt för deras utveckling — och således görs större delen av investeringarna endast av de största jordbruken. Rationaliseringen inom lantbruksenheterna betyder alltså en djupgående kris, konkurs för de fattigaste jordbrukarna, avsaknad av perspektiv och deklassering för småbrukarna.

För fabrikenas arbetarklass innebär det en prishöjning på artiklar av största nödvändighet samt arbetslöshet. En sådan möjlighet är acceptabel för teknokraterna (naturliga anhängare av tendenser till jordbrukskoncentration) men icke för en arbetardemokratisk regim.

8. Produktionsmålet för klassen är att utveckla konsumtionen hos den stora massan av dem som idag blott har existensminimum. Som vi redan sett i kap. 6 sänker byråkraterna konsumtionen för majoriteten av bondeklassen under detta existensminimum; den berövar bondeekonomin dess överskott och bondeklassen dess utvecklingsutsikter därför att den är benägen att så mycket som möjligt begränsa de reella kostnaderna för arbetskraften och behandla den sociala konsumtionen som ett nödvändigt ont.

Arbetarklassen har intresse av att avskaffa detta slags samband med bondeklassen och staten. Arbetarklassens intresse fordrar en snabb utveckling av jordbruksproduktionen (bas för konsumtionen) genom utveckling av den stora mängden små och medelstora individuella företag och följaktligen en ökning av deras möjligheter till investeringar och konsumtion. Det är just detta som gör arbetarklassen till talesman för det stora flertalet bönders intresse och som samtidigt lägger grunden till en verklig allians mellan dem.

För att förverkliga arbetarklassens och det överväldigande flertalet bönders gemensamma intressen måste man:

— *för det första*: minska det gap i prissaxen som den byråkratiska makten artificiellt vidmakthåller och som berövar isynnerhet de små och medelstora jordbruken materiella förutsättningar för deras utveckling och dessutom lägga en progressiv skatt på de rikaste jordbruken.

— *för det andra*: återföra den del av jordbruksavkastningen, som staten upptar i form av skatt eller på annat sätt, (med avdrag för böndernas betalningskvot för förvaltningsunderhållet) till landsbygden, i form av sociala och kulturella investeringar och statlig teknisk och ekonomisk hjälp som främst är avsedd att intensifiera de små och medelstora jordbrukens produktivitet.

I detta syfte måste bondeklassen organiseras på ekonomisk basis och låta sig representeras politiskt. Den måste skapa sina egna produktionsorganisationer. Detta är av avgörande betydelse för att öppna perspektiv för de 60 % av bondeklassen som drar sig fram på sina småbruk och som representerar ett överskott på arbetskraft; samtidigt får man inte tillåta en överdriven ökning av de industriella investeringarna. Detta kräver att man använder denna överskottsarbetskraft i ytterligare intensivproduktion: djuruppfödning, grönsaks- och fruktodling, industri för tillvaratagande av dess olika produkter. Detta är mycket svårt och det är omöjligt att bygga en bearbetningsindustri med småbrukens splittrade resurser. Villkoret för framgång är följaktligen att man skapar föreningar av små och medelstora individuella jordbruk som sålunda förfogar över ett tillräckligt överskott på arbetskraft. Tack vare den jord de äger, den arbetssamverkan de tillåter och hjälp från staten (som beviljar krediter med låg

ränta, deltar i mindre investeringar, ombesörjer transport, osv.) så kommer dessa föreningar att sätta upp små bearbetningsföretag och gemensamt organisera distribution och försäljning. Det är det mest ekonomiska sättet att öka produktionen av de livsmedel som man idag saknar, att övervinna underutveckling i konsumtionsvaruindustrin och att intensifiera de små och medelstora jordbrukens avkastning genom att på platsen använda överskottet på arbetskraft.

Man måste i jordbruken skapa de betingelser för en specialisering i produktionen utan vilken det inte finns någon rationell ekonomi. Samtidigt måste bondeproducenterna i sina kontakter med de statliga uppköpsorganen organisera sig för att försvara sig mot artificiell prissänkning. Om den isolerade bondeproducenten gör "fria" överenskommelser med staten, är han vanmäktig inför dess monopol på marknaden. Det är därför som bondeklassen oberoende av skapandet av produktionsorganisationer måste skapa sin egen allmänna distributions- och försäljningsorganisation. Med denna typ av samband kommer de rikaste jordbruken, som är föga talrika men som spelar en viktig roll på grund av sina dimensioner och sin ekonomiska makt, inte att ha möjlighet att omvandlas till kapitalistiska jordbruk; de kommer att sakna arbetskraft och den billiga jord som tillkommer som resultat av de svagaste jordbrukens konkurs. De mäktigaste jordbruken kommer emellertid att ha möjlighet att öka sin produktion tack vare sina egna investeringsmedel eller i den utsträckning som de kommer att lyckas att ersätta den arbetskraft de saknar med mekanisering.

Eftersom industrin är den viktigaste sektorn inom ekonomin, avgör besluten för den industriella produktionens utveckling hela den nationella ekonomins allmänna utveckling. En arbetarklass som förfogar över sitt arbetes avkastning kommer att bestämma den allmänna utvecklingen för de övriga sektorerna och följaktligen även för bondeklassen. Men inom ramen för hela ekonomin, vilken bestäms av den industriella produktionens nivå, struktur och utveckling, måste bondeklassen ha kontrollen över sitt arbetes avkastning. Utvecklingsplanen för landsbygden, den statliga ekonomiska hjälpens fördelning, användningen av landsbygdens sociala och kulturella investeringsfonder kan inte unilateralt erbjudas bondeklassen av staten. I detta fall skulle i själva verket makten över bondeklassen utövas av en utbyggd och isolerad apparat som praktiskt taget skulle undgå arbetarklassens kontroll och som t.o.m. skulle kunna pålägga den sin egen kontroll.

Sammanfallet av arbetarklassens och bondemajoritetens intressen möjliggör *bondeklassens politiska autonomi*, en autonomi som också är ett krav för arbetardemokratin. Bondeproducenternas ekonomiska organisationer, som vi talat om ovan, kommer inte att räcka till för att trygga deras kontroll över den del av deras produktion som går till staten och som måste återföras till dem i form av olika slags direkta finansiella investeringar och av ekonomisk hjälp. Denna uppgift kan inte genomföras annat än genom en landsomfattande politisk representation för bondeproducenterna vilken skapas med de ekonomiska organisationernas och de politiska bondepartiernas stöd. Det är därför arbetarklassen är starkt intresserad av detta oberoende för bonderörelserna som gör det möjligt att representera bondemajoritetens intressen och inte endast det tunna skiktet av rika jordägare.

9. Vi anser inte den antibyråkratiska revolutionen vara en uteslutande polsk affär. De ekonomiska motsättningar vi analyserat yttrar sig i alla byråkratiska industrialiserade länder, i Tjeckoslovakien, i D.D.R., i Ungern, i Sovjetunionen. Vi betraktar ej heller denna revolution som något som angår endast arbetarklassen i de byråkratiska länderna. Det byråkratiska systemet som beskrivs som socialism av den officiella propagandan i både öst och väst, såväl av de borgerliga partierna som av de officiella kommunistiska partierna komprometterar själv ordet socialism hos folken i de utvecklade kapitalistiska länderna.

Den internationella byråkratin och dess ledande kraft den sovjetiska byråkratin — fruktar alla äkta revolutionära rörelser i världen ty de hotar systemets monolitism i internationell skala och även den inre monolitism som gör det möjligt för dem att utöva sin diktatur över sin egen arbetarklass. I sina bemödanden att uppnå inre och internationell stabilisering och med stöd i uppdelningen i intressesfärer mellan öst och väst håller byråkratin de revolutionära rörelserna inom sin intressesfär nere; genom sitt inflytande över de officiella kommunistiska partierna hejdar den utvecklingen av de revolutionära rörelserna i Latinamerika, Asien, Afrika. Den antibyråkratiska revolutionen är alltså den internationella arbetarrörelsens gemensamma angelägenhet. Den gör också gemensam sak med alla de krafter som främjar den koloniala revolutionen i afrikanska, asiatiska och latinamerikanska länder. Den är en del av det revolutionära skeendet i världen, sett i globalt perspektiv.

Liksom varje revolution, hotar den den rådande ordningen i världen och hotas av de krafter som slår vakt om denna. I den utsträckning som den internationella byråkratin ännu kommer att vara starkt nog i krisögonblicket, kommer den att försöka kväva den segrande revolutionen i de länder där den först kommer att inträffa. Den västerländska imperialismen kommer att försöka dra nytta av vår revolution för att i den byråkratiska diktaturens ställe sätta de kapitalistiska monopolens diktatur vilken inte är mera värd.

Vår bundsförvant mot de sovjetryska stridsvagnarnas intervention är den ryska, ukrainska, ungerska och tjeckiska arbetarklassen. Vår bundsförvant mot trycket och hotet från imperialismen är arbetarklassen i de industrialiserade länderna i väst och den växande koloniala revolutionen i de ”underutvecklade” länderna. Mot samförståndet mellan den internationella byråkratin och den internationella imperialistiska borgerligheten, vilka båda håller ett system av folkfientlig diktatur vid makt inom sina intressesfärer, ställer vi arbetarnas traditionella slagord: ”Proletärer i alla länder, förena eder!”

Arbetarklassen måste genomdriva dessa omvandlingar på alla områden, politiska, ekonomiska och sociala, för att förverkliga sitt klassmål, nämligen styrningen av sitt eget arbete och dess avkastning. Är dess program giltigt?

Då arbetarklassen börjar att förverkliga det, dvs, genom att göra företagen autonoma, skapar den de nödvändiga villkoren för att anpassa produktionen efter behoven, undertrycker slöseriet med de ekonomiska överskotten, exploaterar de intensiva faktorerna i den ekonomiska växten. Teknokratin skulle göra likadant. Men arbetarklassens produktionsmål är konsumtion på bredast möjliga basis och inte de privilegierade skiktens lyxkonsumtion. Det är därför arbetarklassens behärskande av produktionen, på radikalaste sätt, tryggar övervinnandet av den grundläggande ekonomiska motsättning som idag bromsar den ekonomiska utvecklingen: motsättningen mellan den utvecklade produktionspotentialen och den låga sociala konsumtionsnivån. Följaktligen öppnar produktionsförhållanden som grundas på arbetardemokrati de vidaste perspektiven för ekonomins och samhällets utveckling.

Genom sitt specifika klassintresse representerar arbetarklassen samtidigt de ekonomiska intressena hos det stora flertalet av de illa betalda löntagarna och de små och medelstora jordbrukarna, dvs. den förkrossande majoriteten av stads- och landsbygdsbefolkningen.

Arbetarklassens slaveri är den viktigaste orsaken till övriga klassers och samhällskiktens slaveri; genom att befria sig själv befriar arbetarklassen hela samhället.

För att frigöra sig måste den avskaffa den politiska polisen och därigenom befria hela samhället från diktatur och skräck;

- den måste avskaffa den reguljära armén och därigenom befria soldaterna från kasernlivets brutalisering;
- den måste återinföra flerpartisystemet och därigenom ge politisk frihet åt hela samhället;
- den måste avskaffa den preventiva censuren, införa fullständig frihet för pressen, det vetenskapliga och kulturella skapandet, utformande och spridning av olika uppfattningar av socialt tänkande; därigenom befriar den författare, konstnärer, journalister och skapar förhållanden under vilka intelligentsian i största möjliga mån skulle kunna fullgöra de sociala uppgifter som tillkommer den;
- den måste underställa förvaltningsapparaten en ständig kontroll och ständigt beroende under sina demokratiska organisationer, dvs. omvandla de förhållanden som f.n. råder inom denna apparat; därigenom befriar den den enkle ämbetsmannen från det feodala och förödmjukande beroendet under den hierarkiserade byråkratin;
- den måste trygga bondeklassens kontroll över sin produktion, den ekonomiska, sociala och politiska autonomin; därigenom blir bönderna, från att alltid ha varit vanmäktiga undersåtar under olika makthavare, aktiva, organiserade medborgare som tar del i de beslut som bestämmer över deras levnadsvillkor och arbete.

I produktionsprocessen har arbetaren den otacksammaste platsen. Det är därför arbetarklassen mer än varje annan samhällsklass behöver demokrati: varje avsteg från demokrati återverkar i första hand på arbetaren. Det är därför arbetardemokratin är socialt mera omfattande och skapar de vidaste betingelserna för samhällets utveckling.

Arbetarnas specifika klassintresse motsvarar alltså bäst den ekonomiska utvecklingens behov och representerar följaktligen mest fullständigt hela samhällets intresse. Arbetarklassens program är alltså giltigt. Kommer det att förverkligas? Detta beror då på hur förberedd arbetarklassen är ideologiskt och organisatoriskt i den revolutionära krisens ögonblick och följaktligen på vad de, som gjort arbetardemokratis program till sitt, gör nu, redan idag.

11. Motargument

I sista kapitlet av vårt dokument ("Vad bör göras?") hade vi bland annat räknat upp nuvarande och framtida sociala och politiska riktningar som arbetarklassen måste polemisera mot och bekämpa politiskt: teknokratien, dvs. "direktörssocialismen", bondepartiet, dvs. "de goda jordbrukarnas socialism" och "småborgarklassen", dvs. "den kristna demokratin". Denna punkt, liksom programmet och hela kapitlet "Vad bör göras?" har givit anledning till viktiga invändningar vilka vi nu skall försöka besvara. De första av dessa invändningar angår vår inställning till teknokratien.

"Direktörssocialismen" förändrar inte arbetarnas situation i produktionsprocessen, den vidmakthåller exploateringen; den är sålunda en ny form av diktatur över arbetarklassen, flertalet bönder och de intellektuella. Vi skall inte uttala oss mot den därför att vi gjort en kalkyl av möjligheter utan därför att vi medvetet valt andra sidan av barriaderna. Dessutom har man förebrått oss att vi valt den proletära revolutionens väg, då, säger man oss, teknokratins program lika väl löser krisen och då det även kan förverkligas genom en kombination av tryck som kommer nedifrån och reformer som kommer uppifrån, dvs. utan någon revolution och utan de faror den för med sig.

Låt oss först påpeka att anhängarna av denna åsikt även de valt sin sida av barriaderna och att vi således diskuterar från motsatta utgångspunkter. Å andra sidan anser vi att de är

utopister även om de använder sig av s.k. realistiska argument. I Jugoslavien ersatte det teknokratiska systemet inte ett redan strukturerat byråkratiskt system utan framgick direkt ur de olika efterrevolutionära sociala och politiska förhållandena i ett specifikt internationellt sammanhang och med de ekonomiska krav som hängde samman därmed. Man skulle kunna tro att alla villkoren för genomförandet av en teknokratisk reform i vårt land förelåg 1956-1957: den skulle ha medfört en varaktig lösning på krisen och en varaktig stabilisering. Men byråkratin tillät den inte.

Vi anser att den inte kunde acceptera den av två skäl.

För det första utgör byråkratin en strukturerad härskande klass och den försvarade med alla medel de produktionsförhållanden som ligger till grund för dess dominans. Det har ju framgått (kap. 3) att den teknokratiska reformen innebär *en förändring av produktionsförhållandena*. Om detta argument förefaller anakronistiskt för ”gammalmarxisterna” så vill vi fästa deras uppmärksamhet på en annan lika viktig anledning. Vi lever i en tid av allmän kris i systemet då den härskande klassens position störs av den stigande spänningen i klassmotsättningarna. Den teknokratiska reformen innebär en konfrontation av sociala krafter, en politisk kamp om makten, en skärpt politisk kris och en utvidgning vore det så bara för en kort period — av de politiska friheterna. Dessutom gör den företaget autonomt och då står arbetarna inte längre inför Statens anonyma makt utan inför den ledning de väl känner. Vid den skärpning av klasskampen som inträffade redan 1956 skulle detta sannolikt ha fört med sig en ytterligare utveckling av revolutionen och den byråkratiska maktens fall. Om byråkratin då inte bestämde sig för en sådan reform, medan systemet ännu förfogade över ekonomiska resurser och den nya ledningen ännu åtnjöt en obestridd auktoritet, så kan den än mindre göra det nu. I själva verket saknar den reserver — eller med andra ord såväl materiella förutsättningar för reformåtgärder som auktoritet och stöd i samhället. Denna reform genomfördes inte för åtta år sedan och man tänker inte genomföra den idag trots de uppenbara symtomen på kris i ekonomin. I vilket fall är detta ett faktum med vilket inte bara en marxist utan även en enkel realist bör räkna.

”Direktörssocialismen” kommer kanske, men den kommer inte att undvika revolutionen och kommer inte att kunna triumfera annat än genom den och till följd av den: den skulle för arbetardemokratin vara ett slags ”Thermidor”. Vi inser inte varför vi skulle kämpa för en sådan lösning; tvärtom, i det kapitel som berör programmet, bemödar vi oss om att finna utvägar som skulle förhindra den.

Man har även förebrått oss att vara omedvetna då vi talar om den revolutionära vägens nödvändighet och har mot oss invänt att den endast kan leda till triumf för antisocialistiska krafter, dels därför att arbetarklassen i sin stora massa är reaktionär, dels därför att de borgerliga elementen i samhället är så starka. Man invänder samma sak mot de andra åtgärder vi föreslår, som t.ex. flerpartisystemet, den politiska polisens avskaffande, etc.

Låt oss konstatera att personerna bakom detta resonemang även de valt sin sida av barriaderna. I själva verket vill de mot den som antisocialistisk beskrivna arbetarklassen försvara det nuvarande systemet som beskrivs som socialistiskt; i detta resonemang har byråkratin identifierats med socialismen och försvaret av dess klassdominans över massorna utges för att vara försvar av socialismen.

Vi anser att saken bör ses tvärtom — och det är vad vi vinnlagt oss om att visa i den del av vårt dokument som berör analysen. Den härskande byråkratin är en arbetar-fientlig, därför antisocialistisk, kraft. Det är den som är det starkaste reaktionära elementet, ty den innehar

den politiska makten och den styr produktionen. Den traditionella högerens företrädare har inget stöd i ekonomins väsentliga sektorer — industrin, byggnation, transportväsen, banker. Småborgarklassens företrädare, det ”privata initiativet” i stadssektorerna och vad man kallar kulakbruket på landsbygden finns i marginalen av ekonomin och de sociala strukturerna. Däremot måste man ge stor betydelse åt grupper och riktningar som *politiskt är till höger* med Kyrkan i spetsen och som håller fast vid den reaktionära ideologins symboler.

Det byråkratiska systemet väcker med rätta massornas protester och hat: det identifierar sig med socialismen och kväver utan skrupler varje vänsteropposition — och skapar på så sätt för högerideologin gynnsamma förutsättningar att tränga ut bland massorna. I själva verket söker människor ideologiska symboler som är uttryck för deras protester mot ett system av utsugning och diktatur; och då det saknas en vänsteropposition som skulle kunna ge uttryck åt deras väsentliga intressen vänder de sig mot den traditionella högerens gamla symboler. Sålunda gynnar den byråkratiska och reaktionära diktaturen den traditionella politiska högeren; för övrigt ingår den med vissa av dess riktningar överenskommelser som grundas på principer om samarbete (P.A.X.) och med andra (den kyrkliga hierarkin), avtal som grundas på kompromisser.

Det enda effektiva medlet att bekämpa den traditionella högeren består alltså inte i att försvara den byråkratiska diktaturen utan att demaskera den på ett konsekvent sätt utifrån en vänsterinställning. Arbetarklassens program uppehåller sig knappast vid oklara symboler utan verkliga sociala förhållanden: det motsätter sig själva den byråkratiska diktaturen och svarar mot massornas livsviktiga intressen. Radikalismen i dess kritik och förslag gör det uppenbart överlägset högerens klerikala och nationalistiska fraseologi och tryggar dess möjligheter att vinna massornas stöd. Kampen mot den höger som har makten och den traditionella högeren går hand i hand. Gentemot dem som föreställer sig att arbetardemokratin öppnar vägen till makten för högerens krafter därför att den godtager flerpartisystemet och berövar sig själv ett verktyg som t.ex. den politiska polisen vill vi göra gällande: vi talade inte om en Stat över klasserna utan en klassbestämd arbetardemokrati. Det är arbetarrepresentationerna på företagen som utgör grunden till den politiska och ekonomiska makten; det är sålunda arbetarklassen som är det viktigaste elementet i de politiska partiernas konfrontation. Det finns även en organisation som innehar tvångsmedel — arbetarmilisen; till skillnad från det nuvarande systemet är i en arbetardemokrati Statens militära och repressiva makt inte ställd mot arbetarklassen utan är nära allierad med den. Vi tror att dessa förhållanden ger arbetarklassen nyckelpositionen i Staten och sålunda är den ett skydd mot högeren. Vi skall här ej bry oss om att diskutera den tes som hävdar att arbetarklassen hos oss är en reaktionär kraft ty den uttrycker ingenting annat än en arbetarfientlig klassinställning. Vårt program har i universitetskretsar givit upphov till annan kritik: att vi krävde all makt åt arbetarklassen genom uteslutande av det övriga samhället, att det var ett antiintellektuellt program och att det inte var ”aktuellt”.

Vi är övertygade om att upphovsmännen till dessa former av kritik inte som ideal för ”modernism” kan ha den ”hela folkets Stat” som inte existerar någonstans och som med sannolikhet aldrig kommer att finnas till annat än i S.U.K.P.’s program.

Det kan då vara så att denna kritik går tillbaka på att vi för arbetarstaten inte har talat om formen för politisk representation för hela samhället. Det är i själva verket svårt att förutse detaljerna i den juridiska och politiska organisationen i det samhälle som skall komma. Vi har inte skrivit den framtida statens författning utan ett politiskt program. Det är naturligt att vi tagit med endast de väsentliga element som bestämmer arbetardemokratins natur. Vi har

endast försökt svara på frågan om hur arbetarklassen borde organisera sig och organisera statsmakten för att förverkliga sitt fundamentala intresse: styrningen av sitt eget arbete och dettas produkt, dvs. utsugningens avskaffande.

På grund av den industriella sektorns avgörande roll inom ekonomin är kontrollen av den industriella produktionen, med andra ord arbetarklassens arbete, i ett modernt samhälle detsamma som klassdominans och politisk makt. Lika länge som det i samhället kommer att finnas kvar grupper av individer som skiljs åt genom den plats de intar i produktionsprocessen så kommer materiell och social ställning, intresse, parlament — eller varje annan form av representation för hela samhället — att sanktionera makten hos den klass som utövar den verkliga kontrollen över arbetslivet och av produktens fördelning i den väsentliga sektorerna av ekonomin. Det är därför avskaffandet av utsugning av proletariatet bör innebära att arbetarklassen tar över statsmakten. Alla invändningar som förebrår arbetardemokratin att den har klasskaraktär är meningslösa. Man skulle endast kunna förebrå den att vara *arbetardemokrati*: men det skulle naturligtvis inte komma annat än från en annan klass som gör anspråk på makten.

Om detta ”moderna samhälle” som vi känner så lite och som våra vedersägare sätter mot arbetardemokratin varken är den byråkratiska diktaturen eller neokapitalismen kan det endast vara det teknokratiska systemet. Vi inser fortfarande inte vad som föranleder övertygelsen att intelligentsians roll skulle vara viktigare i ett sådant samhälle än under de förhållanden som råder i en arbetardemokrati. Lika länge som utsugning finns kvar så finns nödvändigheten att ha polisiära, administrativa och propagandistiska medel för dess vidmakthållande. Detta begränsas inte bara till att t.ex. den politiska polisen finns utan det innebär även att vetenskap och kultur får en apologetisk uppgift. Varje system som grundas på arbetarens slaveri berövar på ett eller annat sätt intelligentsian dess frihet. Endast arbetarklassens frigörelse kommer att kunna förändra detta sakernas tillstånd. Arbetardemokratin är sådan att den kan ge intelligentsian en mycket större frihet än den som är möjlig i den mest parlamentariska av alla borgerliga republiker — eller det modernaste av företagsledarriken.

Den sociala och ekonomiska utvecklingen leder i detta avlägsna perspektiv till att skillnaderna mellan produktivt och icke-produktivt, intellektuellt och manuellt, industri- och jordbruksarbete försvinner. Detta stämmer med klassens perspektiv och mål. Men den väg som leder till det kommunistiska samhället som skall avskaffa löntagandet, som nödvändigtvis är förknippat därmed, går via arbetardemokratin. Vi har inte givit någon vision av nästa århundrades kommunistiska samhälle; på detta plan skulle vi ha föga att lägga till vad Marx har skrivit. Vi har däremot försökt ge den första skissen till ett program för en arbetardemokrati för andra hälften av nittonhundratalet.

De flesta av de våldsamma kritiska argumenten som har riktats mot oss har gällt de praktiska förslagen i kapitlet ”Vad bör göras?” som berör strejker och bildandet av arbetargrupper — embryon till det framtida partiet. Medan de officiella rapportörerna vanställde vår analys och nästan fullständigt förbigick programmet under tystnad, citerade de flyktigt det sista kapitlet för att väcka indignation mot de uttalade avsikterna att bryta mot lagen; vilket besparar oss nödvändigheten att presentera detta kapitel i detalj. Vi skall alltså begränsa oss till att ge skälen för vår ståndpunkt och svaret på de invändningar som rests.

Vi anser att ekonomins och samhällets kris oundvikligen leder till revolution. Byråkratins makt har idag inte längre stöd i samhället utan beror på den brist på organisation av samhällskrafterna som vidmakthålles genom tvång i första hand och i andra hand på splittring av en arbetarklass som saknar program och parti.

Revolutionen är oundviklig för samhällets utveckling. Den är också oundviklig. Men dess utveckling och resultat beror först och främst på hur långt man kommit med att organisera arbetarklassen och ett program. Det är framför allt detta som avgör möjligheterna att begränsa den förvirring som revolutionen förorsakar — och följaktligen möjligheterna att ge den ett fredligt förlopp liksom att minimisera dess sociala kostnader. Berövad organisation och program skulle arbetarklassen inte kunna spela en ledande roll i revolutionen; den skulle på sin höjd hjälpa icke-proletära krafter till makten, dvs. sina nya förtryckare.

Man förstår då att arbetarklassens omvandling till en klass ”för sig”, dvs. till en organiserad kraft som är medveten om sina mål, är lika mycket i denna klass’ intresse som i den samhälleliga utvecklingen; denna omvandling kan inte resultera annat än av ett *medvetet handlande*. Vi anser att det därvid gäller en politisk och moralisk plikt för alla dem som vill kämpa för att förverkliga arbetarklassens intresse.

Vi tror att denna verksamhet bör inriktas på att omgruppera arbetarklassens intressen genom att uttrycka dem i form av ett program, att sprida det inom arbetarklassen för att den skall bli medveten om sina mål: genom diskussion kring programmet, genom arbetarnas inlemmande i kampen på att försvara sina omedelbara intressen, dvs. i strejkrörelsen. Detta leder till att arbetarklassen organiseras i partier och fackföreningar som är dess egna.

Man har tagit ställning mot oss och hävdat att ett sådant perspektiv leder till olaglig aktivitet. Den skulle med andra ord drabbas av gällande lag. Men låt oss kalla saker och ting vid dess rätta namn: varken strejk eller utarbetandet av ett program eller diskussioner är förbjudna i lag. Däremot är det förvisso sant att gällande strafflag — skapad eller bibehållen av byråkratin — gör det möjligt att med polisiära medel ingripa mot sådana aktiviteter. I vårt land tillämpas 1932 års straffrätt vilken var den halvfascistiska diktaturens instrument under perioden av nationell förnyelse (Sanacja), och lilla straffrätten som var ett instrument för den stalinistiska totalitära diktaturen. De två, isynnerhet den lilla, är så obestämda och elastiska att de praktiskt taget inte begränsar de maktavandandes repressiva möjligheter och att de ger dem fria händer. Det är sålunda möjligt att med lagens hela respektabilitet bestraffa den som organiserar en strejk trots att det inte är förbjudet att strejka, den som deltar i en diskussion trots att det är tillåtet att diskutera, författaren till ett personligt brev trots att alla skriver brev. Men eftersom vi diskuterar rättsfrågor måste vi komma ihåg att det viktigaste lagdokumentet är författningen. Straffrätten (och isynnerhet i lilla straffrätten) strider mot den på ett flagrant sätt; dock är den alltså i kraft trots att den är av äldre datum. Den förebyggande censuren strider mot författningen liksom alla de åtgärder som undertrycker yttrande-, tryck- och mötesfrihet; själva byråkratins makt är författningsstridig. Ur författningens synpunkt strider inte strejker, politiska diskussioner, utarbetandet av ett program och organiserandet av arbetarna mot den nuvarande lagstiftningen men väl mot maktens legitimitet.

Motiven för vår aktion angår inte enbart författningen, de representerar också engagemanget i kampen för arbetarklassens och samhällets frigörelse. Men eftersom man förebrår oss en olaglig verksamhet var vi tvungna att visa att själva lagen tolkas av de maktavandande och deras försvarare på ett godtyckligt sätt: det som passar dem beskrivs som obligatoriskt. Vad som i själva verket förebrås oss är inte endast en olaglig verksamhet utan en verksamhet som riktar sig mot den byråkratiska maktens godtyckliga förbud. Detta slags moral som uteslutande tillåter vad de maktavandande värdigas auktorisera och som gör att de på så vis upphöjer underdånighet till rangen av högsta dygd, är främmande för oss på grund av vårt engagemang och de traditioner som vi anser vara våra. Det var mot den borgerliga maktens förbud som det polska kommunistiska partiet, som nu tvingats under jorden, kämpade; det var den

byråkratiska maktens förbud som den kommunistiska vänsteroppositionen i Sovjetunionen bekämpade då man stred mot den stalinistiska totalitära diktaturen som höll på att utformas. Så handlade alla grupper och partier som för arbetarklassens frigörelse bekämpade de folkfientliga diktaturerna. De människor som icke intresserar sig för klasskampen och som tror att den marxistiska analysen är anakronistisk — ”i ljuset av den samtida verkligheten” — angrep oss igår för att bryta mot partidisciplinen; de angriper oss idag för att bryta mot disciplin som krävs av statsmakten; detta motsvarar en spektakulär omsvängning i tänkesätt: uppfostrade i en dogmatisk marxism har de förkastat marxismen och slagit vakt om dogmen; de har t.o.m. ställt den marxistiska teorins värde i tvivel men anser däremot att partiet inte kan tolerera fraktionsbildning och att man måste underkasta sig makten.

Vi hoppas att detta brev skall bidra till att skingra den okunnighet som råder om vår text och underlätta en öppen polemik kring våra teser såväl bland partimedlemmarna som medlemmarna i Z.M.S. vid universiteten. Vi skulle även vilja vara säkra på att universitetskommittéerna i P. Z. P. R. och Z. M. S. — vilka har sina *egna* exemplar av detta Öppna Brev — kommer att tillåta de verkliga adressaterna, dvs. alla de medlemmar som så önskar, att ta del av dess innehåll.

Vi vet naturligtvis inte om myndigheterna på grund av detta brev kommer att vidta ytterligare repressiva åtgärder mot oss eller om de kommer att besluta sig för att inleda en process mot oss. Hursomhelst anser vi oss vara i vår fulla rätt att vända oss till de politiska organ som uteslutit oss ur sina led i ett öppet brev som för alla dess medlemmar förklarar våra synpunkter och motiven till vår aktion.

Jacek Kuron
Karol Modzelewski